

KDO IZ MENE POJE:

LJUDJE, LJUDJE, LJUDJE...

LISTI

Uredil kulturno-umetniški klub TONE ČUFAR

Štev.: 36/VIII

Jesenice, 9. februarja 1978

PREŠERNOVA ZDRAVLJICA

MLADENČII ZDAJ SE PIJE
ZDRAVLJICA VAŠA, VI NAŠ UP;
LJUBEZNI DOMAČIJE
NOBEN NAJ VAM NE VSMRTI STRUP,
KER ZDAJ VAŠ
KAČOR NAS
JO SRČNO BRANIT' KLIČE ČASI

ŽIVE NAJ VSI NARODI,
KI HREPENE DOČAKAT' DAN,
KO, KODER SONCE HODI,
PREPIR IZ SVETA BO PREGNAN,
KO ROJAK
PROST BO VSAK,
NE VRAG, LE SOSED BO MEJAKI

TEHNIKA KOKRŠKEGA ODREDA – TKO – MATERIALNA OSNOVA PROPAGANDNO-POLITIČNEGA DELOVANJA

Vsako organizirano telo, vsako vodstvo je znalo in zna ceniti moč politično-propagandnega delovanja. Brez propagande in kulture ni uspešnega boja. Zlasti ne takega, kot je bil narodnoosvobodilni. Tudi štab kokrškega odreda (KO), je kljub trdim pogojem bojevanja in graditve takega objekta v gozdovih, poskrbel za ustrezno tehniko, kjer so pisali in tiskali različno čtivo. Nemci in domobranci so bili glede tega neprimerno na boljšem. Na voljo so imeli tiskarno v Kranju in drugod, po literaturo pa so se vozili tudi v Ljubljano.

Toda, za to so bili okupatorji in domobranci v svojem fanatičnem sovraštvu do vsega ljudskega in osvobodilnega glede resnice in objektivnosti daleč na slabšem, sila nízko in nizkotno. Njihova propaganda se je posluževala laži, blatenja, podtikanj, zapeljevala je prebivalstvo in same domobrance. O »Karawanken Bote«, okupacijskem lističu, ki je izhajal v Kranju, niti ni vredno izgubljati besed. Pa tudi o domobranskem »Zlatorogu« ne, če ga ne bi uporabili za kratko vzporeditev s partizanskim, oz. narodnoosvobodilnim tiskom, pa čeprav so ga oni večkrat obkladal tudi z »listjem«.

Za primer navajamo samo nekaj podatkov iz »Zlatoroga – glasila Gorenjskih domobrancev« za december 1944.

Čeravno ima na naslovni strani slovensko zastavo z orlom, je veliko prostora, oz. z največjimi črkami in fotografijami predstavljena moč in delovanje nemške vojske. Vidimo fotografije nemških vojakov na položajih v Loreni, ob Sari in velikanski napis: NEMŠKA VOJSKA JE PREŠLA IZ WESTWALLA V VELIKO OFENZIVO!

Članek pod njimi se končuje z besedami:

»Nova nemška ofenziva je presenetila London in Moskvo, ki sta že upala, da je strta nemška udarna moč. Toda nemški grenadirji so jim prekrizali račune, ko so še z večjo zagrizenostjo stisnili puške v novem velikem napadu s trdno voljo boriti se do zmage!«

In to so pisali konec leta 1944.

V isti številki so sredi Kranja fotografirani gorenjski domobranci, ki pa jim ne poveljuje niti kak izdajalski Slovenec, temveč Nemeč in gestapovec Erich Dichtl. Na sliki pred njimi jaha na konju, na drugi jim pripenja nemška odlikovanja ter skupaj s Kreisleiterjem – okrožnim vodjem – dr. Walterjem Hochsteinerjem hodi med vrstami domobrancev. Le kakšna »slovenka vojska« je potem to: pod nemškim, okupatorjevim vojaškim in političnim poveljstvom? Fotografije same povedo dovolj.

In samo dva lista naprej v osladni zgodbi s slabo slovenščino in brez podpisa opisujejo partizane takole:

»... nikdar ji (neki Anici) še ni taka groza stresla telo, ko so se vrata odprla in so se v pišu mraza in snega v sobo zamajali bradati, razcapani možje z rdečimi zvezdami (bradati so bili le četniki! op. I.J.) na kapah in med njimi par žensk v hlačah...«

»Hej, dekle! Vina prinesi in tisto s peči potegni!« je dejal neobrit fant z eno roko držeč brzostrelko, z drugo objemajoč zamazano in skuštrano hlačarko...«

Vse drugačno vsebino je prinašal partizanski tisk, tako tudi tisk tehnike kokrškega odreda. Čeravno so njene izdelke nasprotniki obkladal z raznimi sramotilnimi

imeni, to čtivo ni bilo le čisto slovensko, pripomoček pri pojasnjevanju bistva narodnoosvobodilnega boja in v nobenem hlapčevskem odnosu, je bilo tudi po obliki vsak dan lepše, tehnično boljše in okusnejše.

Po takratnih izdelkih tehnike KO (TKO) bi človek res sodil, da so tudi partizanski tehniki delali nekje v dolini in v urejenih razmerah, da so imeli ustrezne pripomočke, od električne energije do dobrih tiskarskih razmnoževalnih strojev. V resnici je TKO ves čas svojega obstoja, in še prej kot tehnika gorenjskega odreda, taborila in delovala po raznih luknjah v strminah nad Tržičem ali drugod.

Poglejmo, kdo so bili ti tihi nevidni, prizadevni in skriti delavci, ki so toliko pripomočke, od električne energije do dobrih tiskarskih razmnoževalnih strojev. V resnici je TKO ves čas svojega obstoja, in še prej kot tehnika gorenjskega odreda, taborila in delovala po raznih luknjah v strminah nad Tržičem ali drugod.

Poglejmo tudi kje, kdaj in v kakšnih pogojih so delovali ti neutrudni borci.

V času obnavljanja kokrškega odreda je tudi na tem področju narodnoosvobodilno gibanje že zdavnaj prehodilo prve korake in pridobilo velike izkušnje. Zaradi neprestane nevarnosti, ki se je z razvijanjem domačih domobrancev razširjala še vedno bolj, je morala biti tehnika, ki ni mogla računati na oboroženo obrambo, dobro skrita in na takih krajih, ki so omogočali nagel umik. Tej nujnosti se je v tehniki moralo prilagoditi tudi vse njeno delovanje in življenje: do nje ni smelo biti sledov; kuriti so morali z ogoljenimi drvini, med hajkami pa samo ponoči; osebje in kurirji so morali biti zelo zanesljivi in pripravljeni na marsikako žrtev, predvsem pa so morali biti ljudje, ki so se razumeli na ta posel ali pa so do njega imeli vsaj veliko veselje, da so se ob njem učili sproti.

Tehnika s svojimi tiskanimi izdelki je bila učinkovita le, če je bila blizu štaba, zato se je od Suhadolnika iz doline Kokre, kjer je bila najprej, preselila na tržiško stran. Našli so primeren prostor, in sicer opuščen bunker nad Kušpergarjevo domačijo v Dolini. Selitev tehnike je bila naporna, kajti prenesti so morali vse pisalne stroje, razmnoževalec, papir ter drugo tehnično in kuhinjsko opremo. V tej tehniki so delali Marjan Masterl-Brenko, Mitja Valenčič-Sonc, Andrej Česen-Marko, Tone Hirš in prvoborec Justin Dolinar-Adam, ki je bil politkomisar tehnike.

Tu so nekaj časa delali še Marjan Ramovž-Kapa, ki je padel v roke Nemcem pri Radovljici, Miro Oven, mladoletni Ljubo Žiger, ter Jaka Stular.

Z vztrajnim iskanjem pa so odkrili primernejši prostor in sicer pod Skalami. Ta tehnika je bila zgrajena konec junija 1944, ko je obstajal še gorenjski odred, a je bila nameščena v njem vse do osvoboditve tudi tehnika KO.

V novi tehniki so poleg prejšnjih delali še Nande Mohar, Janez Ažman-Puškin, ki je bil v partizanih z ženo in dvema hčerkama. Marjan Belec-Nande, Tone Marčan, Janko Franzl-Vanjka, France Slana, Milan Regovc ter vodja Štefan Urbanc. Vmes je bil nekaj časa v ekipi tudi Janez Vrevc-Marjo.

Vsi ti so opravljali dela risarjev, razmnoževalcev, kurirjev in vsega, kar je bilo treba postoriti. Seveda so se ljudje tudi menjavali. Ti ljudje so po vojni postali slikarji, kot France Slana in Marjan Belec; direktorji in drugačni funkcionarji, kot npr. Štefan Urbanc, Janko Franzl, Andrej

Česen, Mitja Valenčič, Milan Regovc ali Tone Marčan. Seveda pa so večjo ali manjšo izobrazbo imeli že ob vstopu v partizane.

Kljub menjavanju osebja je v tehniki živelo in delalo največ do pet ljudi. Za več ni bilo prostora, poleg tega pa bi postali že prevelika ustanova in bi bila nevarnost odkritja dosti večja, kajti težko bi skrivali sledi.

Če kdo, potem je prav tehnika morala upoštevati vsa načela najstrožje partizanske konspiracije. Glede tega so jih večkrat opozarjali tudi iz štaba odreda. Posebno pozimi, ko je bil tam debel sneg, je postalo gibanje in skrivanje težavno. Strogo so pazili na vsako sled. Nekega dne pa je naravnost s ceste po celem snegu navzgor prigazil neki človek in jih presenetil pri delu. Se bolj so se začudili, ko so v njem prepoznali pomočnika odrednega politkomisarja. Vodja tehnike Štefan Urbanc ga je tedaj obzirno opomnil, da jih je prav on najpogosteje opozarjal in opominjal na pazljivost, vendar jih je odredni funkcionar pomiril, da »jim zaradi tega ni treba biti v skrbeh«. »Toda, kako ne boš, ko je bila gaz dobro vidna od ceste do skal,« ni mogel razumeti Štefan Urbanc, in tudi drugi ne.

Okolica bunkerja, kjer je bila tehnika, je zelo divja, obdana z mogočnimi skalnatimi stenami, ki so krile zaledje, hkrati pa so v primeru potrebe omogočale opazovanje. Od tu je bilo dobro videti gibanje Nemcev in domobrancev, ki so večkrat vdrali v Dolino. Ob takih prilikah je bila tehnika vedno pripravljena za umik, vendar je nikoli niso odkrili. Zelo hudo je bilo s prinašanjem vode v zimskem času. Ponjo so hodili v nekaj sto metrov oddaljen potok pod njimi. Na povratku so zamaskirali vsako stopinjo posebej.

Zelo so pazili tudi na odhajanje in prihajanje kurirjev, ki so iz tehnike odnašali veliko pošte, razne tiskovine, brošure in različne izdelke, prinašali pa papir in drug potreben material. Zveza med tehniko in štabom je bila zelo tesna, kajti radijske vesti in druga pomembna poročila ter naročila je tehniki posredoval štab.

V bližini so potem odkrili še naravno jamo, ki je v strmeh pobočju služila za deponiranje štabnega arhiva. Ta jama se po skrivnem vhodu precej razširi, potem pa spet zoži in po kakih 20 metrih sredi piramide izstopi. Če so bile hajke, so se tehniki raje preselili tja in četudi je bilo vlažno, so tam nadaljevali z delom.

Tehniko so postopoma razširili tako, da so pridobili še prostor za kuhinjo. Iz starega gašperčka pa se je pogosto kadilo tako, da so le težko vzdržali v luknji. Delali so ob svetlobi karbidovke. Tehnika ni premogla kakih posebnih strojev. Delali so z zelo preprostim orodjem, zato pa so bili toliko bolj domiselni in iznajdljivi. Štampiljke so izrezovali iz raznih kosov linoleja, vse to pa večkrat pri dokaj nizki temperaturi, tudi pri – 17 stop. Celzija.

Kljub težkim pogojem dela je med osebjem tehnike vladal izreden elan. Dejansko so mogli delati le po trije ljudje. A ti so včasih v enem samem dnevu naredili tudi po 32 tisoč letakov. To je bil rekord tehnike. Poleg tega pa je tehnika izdelala celo vrsto različnih brošur, poročil, razpisov, navodil, pesmaric. Eden njenih najlepših izdelkov je bila pesmarica »Naša pesem«, ki je obsegala 100 strani s 70. pesmimi. Natisnili so jo kar 350 izvodov. Pesmi v

njej so bodrile borce in prebivalstvo. Ter mladi France Slana, ki je šele začel risati jo je posrečeno opremil z različnimi ilustracijami.

V tehniki so ponarejali tudi nemške štampiljke, legitimacije in dokumente, so jih potem uporabljali ilegalci pri nevarnih podvigih. Delo tehnike je bilo v takem razmerah sila zanimivo. A znanjci tega bi mogli prav razumeti, če ne bomo malo podrobneje in določneje opisali, kako in kaj vse je nastajalo v tej skalnati votlini, kaj tega ni bilo malo. To nam omogočajo skripti zapisi in natančen dnevnik o delu in dogajanju v tehniki. Seveda ne moremo opaziti in zajeti vsega, temveč samo del na zanimivejšega, kajti TKO je delovala v do konca vojne.

Ustanova je spadala neposredno pod poveljstvo štaba KO, največ stikov z njo pa je imel politkomisar, kajti največ njegovih delov je bilo političnega značaja. To pa v pomeni, da niso izdelovali tudi drugih administrativnih pripomočkov.

Samo kratek pogled v mesečno poročilo npr. za oktober 1944, nam med drugim pove, da so izdelali tudi:

- 400 strani obsegajoč preglednik, razdeljen v štiri knjige z naslovom »Spise moštva bataljona«, za štab odreda, potem pa še po 100 strani obsegajoče knjige z posamezne bataljone;

- 200 formularjev za spiske o stanju orožja;

- 300 strani obsegajočo knjigo za razne intendantske preglede;

- 4 velike plakate za miting, ki ga je priredil okrajni odbor OF Tržič;

- 20 raznih ilustracij za pesmarico, ki je bila v pripravi;

- dvakrat po 500 raznih formularjev za intendantske potrebe;

- 175 formularjev »kadrovskih pol«;

- 40 letakov »Beograd je osvobojen! Tudi nam se bliža svoboda! Gorje izdajalcem!«;

- izgotovitev ilustracij za pesmarice, ki so jih v 300 izvodih razmnožili za dva snopiča itd.

Se večje številke zasledimo med poročili o izdelavi trosilnih lističev, ki so jih po dolini največ raznosili bataljoni. Natiskali so jih tudi po 10.000 – poleg ostalega dela – v štirinajstih dneh.

V začetku novembra so začeli tiskati in razpošiljati tudi lastna radio-poročila. Pri tem je tehniki največ pomagal Janko Tišler-Zaromil, poverjenik za agitprop pri okrajnem odboru OF Tržič. Z njegovo pomočjo so lovili razne radijske postaje in na manjšem formatu pripravljali ustrezna poročila. Dnevno so jih najprej izdelovali po 100 z namenom, da bi tako v odredu kot pri prebivalstvu širili resnico o vojaško-političnih doganjih doma in po svetu. Zanimanje za to je takoj poraslo in vpliv teh radio-poročil je bil vedno močnejši. Težave so potem imeli z radijskim aparatom, ker je bila želja, da bi nabavili svojega. To je na terenu zapletel Drago. V istem dokumentu tudi zvezo, kako slabo so bili oboroženi. Če bi do česa prišlo, bi bili izgubljeni. V pismu politkomisarju KO prósijo: »... Druga naša želja pa je: orožje. V TKO smo zdaj štiri, a imamo le eno italijansko puško. Vsekakor smo premalo oboroženi, posebno ker moramo večkrat v prehranjevalne akcije ter na zveze zaradi organiziranja raznega tehničnega materiala. Ker so na našem sektorju večkrat sovražni vpadi in zasede smatramo, da je naša želja po samoobrambi upravičena. Tovariša Vanjka (Janko Franzl) in Tone (Hirš) sta pripravljena prostovoljno oditi po orožje v štab 4. operativne cone, če dobijo dovoljenje od vas in če bi v coni res kaj dobila...«

Seveda tovariša po orožje nista mogla sama, štab odreda pa je kasneje tehniki le dodelil nekaj cevi.

Papir, matrice, razne barve, tuše, indigo papir, lepenko in druge potrebščine, so v dolini in zlasti v mestih zbirali aktivisti in

izdala »777«

15. 11. 1945.

ga po zvezah dostavljali tehniki, nekaj pa so od časa do časa nabrali tudi bataljoni, kajti potrebe po tem materialu so bile res velike in vsakodnevne.

Zaradi dobrega zaledja in skrbnega gospodarjenja, TKO nikoli ni bila brez osnovnih zalog. Vendar so tudi te začele kopneti. V takih časih so tehniki vzpostavljali svoje zveze. Sami pravijo, »da smo potom lastnih zvez priorganizirali vsega toliko, da nam pomanjkanje materiala ne bo oviralo dela. Že v prvem tednu smo dosegli velik upeh. Dobili smo namreč 3.585 kosov ciklostilnega in ostalega papirja.

Vendar na vse vojaške edinice kakor tudi terenske organizacije ponovno apeliramo, da tu in tam pošljejo kak material tudi nam, kajti doslej so zalagali predvsem pokrajinske tehnike... Sedaj imamo približno 11.000 kosov papirja, 300 matric, 2000 kosov indigo papirja, 3 kg ciklostilbarve, 10 steklenič tušev in še drugo. Glavno zalogo imamo zadeponirano.«

Vsega tega res ni bilo malo, zlasti če upoštevamo, da je bilo to spravljen med vlažnimi skalami. Vendar pa so zaloge lahko hitro kopnele, kajti tehniki so delali tudi po 15 in več ur dnevno ter potiskali cele kupe papirja. Od začetka decembra 1944 je bilo vsak dan samo radijskih poročil čez 500 izvodov, da ne omenjam še razne formularje, brošure in drugo. Poleg raznih brošur in drugega je TKO izdelovala tudi različne trosilne letake. To so bili lističi, na katerih so bila razna gesla, namenjena različnim ljudem in tudi okupatorjevim vojakom in policistom. To so poleg borcev po dolini trosili zlasti mladinci in tudi pionirčki, ki so se najlaže prismukali k okupatorjevim postojankam.

Veliko zmešnjavo med okupatorjevimi vrstami so povzročali, na primer, letaki, na katerih je bilo z večjimi, lepimi črkami natisnjeno:

»O, DU MEIN LIEBER AUGUSTIN«, ali »WARUM-HITLERSOLDATEN?« ali »ES GEHT GEGEN BERLIN«, in še drugače. Pozneje pa tudi: »PADEC BERLINA ZLOM FAŠIZMA«, gesla, ustrezna resnici, času, ljudem in krajem.

Razdeljevanje literature pa ni šlo približno tako kakor bi se komu zahotelo. Za vsako publikacijo ali letake je vodstvo tehnike od štaba KO dobilo ustrezen ključ. Tako tudi za pesmarice, za katere je bilo veliko zanimanje, kar bi lahko imenovali kulturna lakota. Pri roki imamo tak razdelilni ključ prav za pesmarice.

Takole so jih morali razdeliti na osnovi posebnega navodila:

- bataljoni so jih dobili vsak po 15, ambulanti in bolnišnica po 5, čevljarški delavnici po dve, prav tako tudi ostale delavnice, ki so bile štiri, enako kurirske postaje, ki jih je bilo sedem, prav tako obveščevalne točke - OT - ki jih je bilo prav tako sedem. Nekaj pa jih je dobil štab odreda. In kdor jo je dobil, je bilo to kot priznanje.

Vse to je zneslo lepo število pesmaric: približno 110.

»Ostale pesmarice naj ostanejo (začasno) v vaši tehniki, dokler jih ne bomo razdelili«, pravi navodilo štaba odreda.

Ko so pesmarice prišle med borce, ki so se iz njih učili pesmi na pamet in jih množično prepevali, je lakota za njimi postala še hujska. Tako tudi na terenu, ki jih je kmalu tudi dobil v uporabo.

Tehnika je večkrat priskočila v pomoč tudi bataljonom in drugim odrednim ustanovam, ki so začele pisati in pripravljati svoje žepne časopise. Sicer le-ti niso izhajali v večjih nakladah - le po okoli 30 izvodov - vendar je bilo tudi to zahtevno delo. Zlasti še zaradi opremljanja in ilustriranja. Bataljoni niso mogli pripraviti drugega kot pač samo rokopise, risbe in vse drugo so dodajali domiselni in spretni tehniki.

Po bataljonih so konec 1944. leta izdajali naslednja glasila:

- 1. bataljon je tiskal »Zadnji udar«;
- 2. bataljon »V nove zarje«;
- 3. bataljon »Naprej v borbo«.

Vidnejši publikaciji tistega časa sta bili tudi »Glas ranjenih« ter »Naprej«. Prva je izhajala v ambulanti »B«, oz. v »777«, drugo pa je izdajal kulturno-prosvetni krožek štabne zaščite kokrškega odreda.

Kakšno ustvarjalnost in zanos so vsak dan bolj kazali borci odreda tudi na kulturnem področju, kar vse je bilo neposredno vezano na boj, na žrtve za svobodo, na vero v pravično zmago, naj ponazorijo nekateri pisarni izdelki, ki so jih objavljala ta glasila. Med raznimi pesmimi in drugimi sestavki, med katerimi je bilo razumljivo največ politično navdušujočih, prepolnih želja po svobodi in pravičnem miru, ni manjkalo niti humoristično-satičnih zapisov. Seveda je bilo vse še v embrionalni fazi, saj med borci ni bilo dosti izobražencev. Zato pa so trde roke delavcev, kmečkih fantov in deklet mehkih src pisale toliko bolj iskreno in prepričljivo.

Izbranih je le nekaj drobcev, ki pa povsem zadostujejo, da bomo lahko dojeli bistvo tega pisanja, hkrati pa razliko od hlapčevskega domobranskega pisanja.

KO SEM ŠLA SKOZI DRAGO (Odlomek)

Bil je lep miren dan, ko smo se po strminah spuščali v dolino. Pot nas je zanesla mimo kraja, kjer so se dogajale strahote, o katerih bo še stoletja pisala naša zgodovina. Ustavili smo se na grobovih, da tudi mi pozdravimo te padle junake...

Ob nekem grobu je stala že starejša ženska, oblečena v črnino, in jokala. Pozdravili smo jo... in potem je povedala, da je mati desetih otrok.

»Najmlajši počiva tu,« je dejala. »Sestnajst let je bil star, ko so ga ubili... Dva sta nekje med vami, pri partizanih, eden v taborišču. Hčerke so doma in pridno delajo. Tudi sama sem članica SPZZ in OF.«

Dolgo smo se pogovarjali... Ko smo morali oditi dalje, nas je pozdravila: »Zbogom, sestre! Pa srečno pot!« Kako prijetno mi je bilo pri duši, ko sem iz njenih ust slišala tako lepe besede.

(Nadaljevanje na 4. strani)

V SVOBODO

Náš kleti sovražnik požiga rodne nam kraje, naše vasi!

Ah, konec bo tega, saj dviga rok naših sto svoje pesti!

Maščuj me, kliče zdaj mati, ki v lagerju temnem ječi!

Ne zabi moj sinko me zlasti, osveti trinogo se ti!

Prihaja zdaj čas, ko osveta privrela povod bo na dan,

in sužnost odšla bo, prekleta, — zato pa le puške v dlan!

(Iz »Zadnjega udara« 1. bataljona)

MIR LJUDEM NA ZEMLJI

V vojni smo in vojna je nasprotna miru. A današnja vojna je vojna za mir, za tisti pravi, dolgotrajni mir, katerega si lahko ustvarimo mi zato, ker nam je bila vojna vsiljena. In zato, ker zdaj natanko vemo, kdo nam jo je vsilil in odkod izhaja. Božič pa je praznik miru, praznik, ki ga praznujejo ljudje širom po svetu. V tej vojni obhajamo četrti božič, a ta je zadnji... Misli nam hite k najbližnjim, k svobodi in miru, k mirni prihodnosti... A težek boj nas še čaka...

Čudno, bi rekel kdo, da je mir treba delati z vojno... A ko bo zmaga v naših rokah, bo orožje ostalo v rokah poštenih, miroljubnih, delovnih ljudi, ki bodo vedeli, kako drag je mir in ga bodo zato znali čuvati.

Kri je že tekla — in bo še. Kot bi ne bilo dosti, da oče že dve leti leži v Begunjah, sestra in brat pa hirata v Mauthausnu in Rawensbrücku...

MOJ NAJSREČNEJŠI DAN

Kdaj je bil, boste vprašali?

Boste verjeli, če vam povem, da sem bil leto in pol v švabski vojaški suknji. In prišel je srečen dan tedaj, ko sem zvedel, da se bom odpeljal na dopust, da bom spet videl rodno slovensko zemljo.

Da, nepopisno sem bil srečen, ko sem zagledal naše krasne planine, spodaj lepo ozelenele, ter cvetoče travnike — zgoraj še vedno s snegom pobeljene gore — in ko sem zaslišal materino govorico... In ko sem ugledal še mater, sem mislil, da je moja sreča popolna... Pa ni bila.

Komaj dva dni po prihodu na dopust, ko sem le enkrat videl tudi ljubljeno dekle, so jo že ugrabili Švabi, in izgnali na prisilno delo v Nemčijo. Čeprav sem bil švabski vojak, nisem zaslužil, da bi jo videl vsaj še enkrat. Ni bilo dosti, da sem na povelje največjega blazneža in zločinca šel v nemško vojsko, ker sem se bal, da mi ta najbolj organizirana morilska tolpa gestapo, ne pomori matere in sestru. Leto in pol sem moral vzdržati v nemški uniformi, in niti enkrat mi ni bila dana priložnost rešiti se tega. In držal sem samo zato, da bi mi pustili v miru ljudi, ki sem jih najbolj ljubil. Pa jih niso!

Vendar sem dočkal tudi dan, ki ga imam za najsrečnejšega v svojem življenju: to je dan, ko sem stopil med vas... Sprejeli ste me v svoje vrste in mi dali priložnost, da tudi jaz pomagam uničiti sovraže... Zdaj sem ponosen... sem srečen, ker vem, da je le na ta način mogoče priti do trajne sreče... da je ta edini način, da ohranimo naš jezik, naš narod. Zato se bom neizprosno boril prot. okupatorju in domačim izdajalcem...

Ciril (Vode)

SATIRA IN HUMOR

ALI ŽE VESTE?

— da so na Štajerskem med bombnim napadom na našega politkomisarja preozki vsi mostovi?

— da v Gornjem gradu ponoči ni dobro streljati za šalo, kar najbolje ve neki komandant?

— da je pri nas neki komandant zaustavljal zmrznjene ženske hlače.

— da imamo pri nas borce, ki gredo raje prostovoljno v juriš, kot s tovarišicami plesat?

— da bodo »Karawanken Bote« v najkrajšem času izvršile strateški umik prek Karavank?

— da bo Hitlerju v najkrajšem času dovoljeno odpreti slikarsko in plesarsko delavnico?

— da je v Moskvi sestavljena nova Hitlerjeva vojska iz 20 generalov in mnogo tisoč vojakov?

(»V nove zarje« — 2. bataljon

— december 1944)

— — —

TOVARIŠU ARHU V SPOMIN

(Odlomek)

Kaj je človeško življenje?

Kot zvok, ki uzvalovi ozračje in čez nekaj trenutkov ni nobenega sledu več o njem...

Življenje te ni izbralo med tiste, ki naj ga uživajo. Bil si žrtev, da s svojim delom in življenjem omogočiš življenje drugim... Bogato si izpolnil svoje življenje s trpljenjem. Reven si bil doma, z bedo si se otepal vse življenje... Tvoja usoda je bila usoda mnogih...

Če ima življenje kak smisel, tedaj si ga ti dosegel z 20. leti v toliki meri, kot drugi z visoko starostjo...

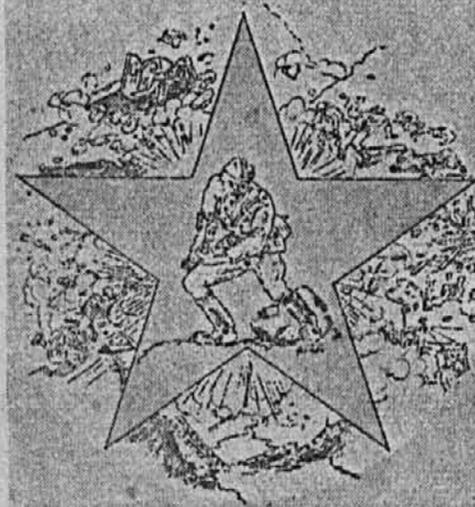
Če se nam posreči za našo svobodo narediti toliko kot tebi, bomo storili dosti...

(»Naprej v borbo« — 3. bataljon — Bučar)

TEMNI OBLAKI

Temni so oblaki izza gora prišli, pa so zatemnili svobodno sonce mi. Kakor burja strašna vedno enkrat mine, tako fašizem zlobni zdaj vsak čas pogine. In vsi, ki so trpeli v temni sužnosti, se bodo srečni greti v sončni svobodi!

(»Naprej v borbo« — 3. bataljon — Albin)

UDARI-NAVALI
USEKAJ-ISPALI

PRENOS RANJENKE

V velikih kosmih so padale snežinke... Bilo je konec januarja. Ves dan, vso noč in še drugi dan je snežilo nepretrgoma, da je bilo snega do pasu...

Zjutraj smo zvedeli za kratko povelje: »Danes nihče nikamor! Snega je preveč in sled bi bila prevelika!«

Drugi večer na vratih bunkerja ambulante začujemo neko trkanje! Le kdo bi mogel biti?

Pokazal se je razgret in utrujen Fonzov obraz. Po štiriurni hoji se je sesedel kar za vrati ter moker od potu in snega povedal:

»Ranjenko imamo. Treba bo ponjo, nasproti tovarišem, ki jo že neso! Jaz sem prišel le naprej zaradi obvestila!«

V nekaj minutah smo bili pripravljeno štirje z nosilnicami. Zagazili smo v debel sneg... tovariši z ranjenko so nas že čakali. Prevzeli smo jo in s težkim tovorom odrinili po strmih grapah nazaj proti ambulanti. Za vratove se nam je usipal sneg, padali smo s tovorom in tudi ranjenka je bila pokrita z desetcentimetrsko plastjo snega. Izmenjaje smo jo nosili po dva in dva, ker za štiri po tistih grapah in v snegu ni bilo prostora.

Počivali nismo dosti — in po dveurnem tavanju po temi in snegu smo le prišli do ambulante, skrite v strmini.

Vsi smo se oddahnili, najbolj pa ranjenka, ki je potrpežljivo prenašala vse bolečine...

Rudi

— — —

BELOGARDISTI

V kranjski kavarni sedi poklapan beli-gardist, v mislih razdjan.

»Kam naj se obrnem, ko »Svaba« ne bo? Anglež me ne mara. Najboljš' bo v vódo! Po krajih gorenjskih sem žrl in pil, z Nemcem sem bratsko lovil in moril! Kaj mar mi je brata, kaj mar mi žéné, samo da se pije in prav dobro je!

Le kaj bo po vojni, saj narod preti, ta misel pravična za vrat me tišči! Le kam bom pobegnil, le kam se bom skril, da narod osvetni ne bo me dobil?

Lipe

(»Glas ranjenih« — izdala »777«)

Najzanimivejša satirično-saljiva, a v bistvu tudi vojno obtožujoča pesem pa se je prav gotovo posrečila Jelki (Miklavžini-Peštaj). Tedaj je kot odredna obveščevalka spadala v širši štab odreda, zato se je v njej oglašalo »domotožje« po soborcih 2. bataljona. Tam je Jelka preživela veliko napetih, a tudi prijetnih dni. V tem bataljonu je bil pomočnik politkomisarja že znani Ivan Starman, z znamenitim imenom Lord. Bil je že zrel, načitan fant, star dobrih 30 let (rojen 1913), zato že z »zgodovino« za seboj, ter poln hudomušnosti. A žal tudi malih živalč-uši. Sicer pa, kdo je bil brez njih? Na vse to Jelka ni pozabila, in sestavila je

POZDRAV TOVARIŠU LORDU

- 1) Prišel čas je okrog pusta, misli nam nazaj beže, ko smo jedli svinjska usta, ko smo cvrli flancate...
- 2) Dragi Lord, ali še pomniš, ko si v miru se mastil, vino v žejna usta ulival, same »Morave« kadil.
- 3) Tudi ženit si se hodil, včasih si pod oknom stal, včasih pa po lojtri splezal, v kamri, grešnik, si zaspal.

4) *Kje sedaj praznuješ pusta?
Kaj iz skleda se kadi?
Musar ti je soka skuhal,
v žepu pa še čika ni!*

5) *Zdaj po lojtrah več ne hodiš,
mlada leta pa teko —
dekle se za tabo joče:
Kaj bo, če ga več ne bo?*

6) *Toda Lord, to vam je sila,
ker skrbi ga ne more.
»Saj bo kmalu konec,« pravi,
in uši lovi smeje!*

(»Napreje« — glasilo štabne zaščite KO)

Poleg pesmarice in brošurice »Udarinavali, usekaj-izpali« je bil eden najlepših izdelkov TKO tudi »Tekmovalni vestnik«. Sestavki v njem, še bolj pa oprema s številnimi vinjetami, bi pritegnila radovednost vsakogar. In težko bi danes verjel, da je bila tudi ta publikacija pripravljena in izdelana v tisti preprosti skalnati delavnici, kjer so izdelovali črke iz raznih gumijastih izdelkov, klišeje in podobno iz linoleja in si tudi sicer pomagali na vse mogoče in nemoogoče, vendar vedno iznajdljive načine. Iz njega ponovimo samo odlomek mladinske delavke Vane:

DELO NAŠIH PIONIRJEV

Tudi naši najmlajši, ki se še ne morejo boriti z orožjem v roki, pomagajo na svoj način ovirati delo naših sovražnikov. Naši mladi tovariši (Benedičičevi: Jernej, ki je že dolgo inženir v Loški tovarni hladilnikov; Danilo, ki je postal znan gledališki igralec, in še drugi iz okolice Tržiča, o.p.), so pretrgali prek 100 metrov električne žice in jo oddali našim borcem. Komaj so ušli, kajti v sasedi je bil sovražnik.

Drugič spet so na električnih drogovi razbili številne lončke. Tudi s fračami so si pomagali...

Kadar v naše vasi prihajajo »Svabobranci«, hočejo od pionirčkov zvedeti, kje so partizani. Toda, pionirji molče...

Enega izmed njih je nedavno na cesti ustavil tak »Svabobranec« in ga začel spraševati o očetu in drugih iz vasi. Hotel je vedeti, če k njim prihajajo partizani. Pionir je trdovratno molčal. Iz njega ni prišla beseda. Zato ga je »Svabobranec« začel pretepati. Tudi to ni zaleglo: pionirček je molčal še bolj trdovratno. K sreči so se jima potem približali neki ljudje in »Svabobranec« je nekako osramočen, še bolj pa jezen, odšel dalje...

Na koncu tega »Vestnika« so člani TKO med drugim zapisali:

»Mladinci-mladinke! ... Iz tega čtiva boste črpali smisel naše pravične borbe in se vzgajali v novem duhu, ki vas bo popeljal v srečnejšo prihodnost.

Mladina, zavedaj se... da boš ti morala prevzeti oporoko starih borcev in ohraniti po njih pridobljeno svobodo, pravico in delavnost...

Vestno prečitaj »Tekmovalni vestnik« in ga daj v kroženje naprej...«

V teh kratkih besedah je zajeto vse poslanstvo tega tiska in vloga TKO ter požrtvovalnih delavcev v njej.

V zapuščini arhiva kokrškega odreda je ostala tudi občutena pesnitev neznanega avtorja. Morda se bo avtor — verjetno avtorica javila po objavi? In ker je pesem bogata, že kar moderna, pa verjetno nikjer objavljena, jo ohranimo vsaj tu. Njen naslov je:

IZZA REŠETK...

V polmračni celici drhtim kot živa v grobu,
naslonjena na vlažno steno...

In v mrtvem tempu tečejo minute
kot misli težke, leno in strupeno.

Prostost, svoboda, sonce-sanje smeje!
Bridkost novih neizčrpen vir,
ko v daljo se oko upira
skoz rešetke klete v megle bele.

Moreči molk se plazi naokrog in kotov useh...

Bi kakor mōra rada potlačila
vse sanje o minulih dneh,
in iz srca izgnala poslednji upanja
prizvok.

Toda zaman!

Vsem temnim silam danes se postavim v
bran!

Srce je močno kot oklep,
vanj ne prodre obup teman, ker močno
upa, sluti:

onkraj rešetak je novi dan!

V tem času, konec novembra in v začetku decembra 1944, je v podobni partizanski tehniki, v skalah in grapah, le onkraj Save v Skofjeloškem hribovju, v Davči, le da je bila večja in že s pravim tiskarskim strojem, čeprav tudi v najpreprostejših okoliščinah in z najpreprostejšimi sredstvi, nastajala najimenitnejša stvaritev gorenjskih partizanskih tehnikov: Prešernova Zdravljica. To je bila tehnika »Trilof«, skrita v neki Davški globeli, kjer je v veliko premajhnem prostoru delalo trinajst ljudi. Tehniko, sestavni del POOF za Gorenjsko, je vodil France Boštjančič-Boš. V trdih pogojih je samo v zadnjih dobrih štirih mesecih njen, z lastnimi močmi sestavljen tiskarski stroj, natisnil že čez 500.000 raznih odtisov. Med te sodijo tudi listi čudovite Zdravljice. Natisnili so jo ob stoletnici njenega prvega izida ter zaradi njene mobilizacijsko-revolucionarne vsebine v 1.500 izvodih. Vse oštevilčene. Bibliofilska, umetniška izdaja, porojena in realizirana v skriti grapi!

To pravimo zaradi tega, ker je v drugi polovici decembra nekaj njenih številčk prišlo tudi v kokrški odred. Kdor jo je prijel v roke, je njene liste in vinjete na njihov prijemal z občutkom visokega spoštovanja, z občutki ponosa, kaj vse nastaja v partizanskih tehnikah!

Vsaka kitica je bila okrašena z domiselnimi linorezi in vinjetami, navdihnjene s Prešernovo vsebino, narodnoosvobodilnim bojem ter revolucijo. Oboje sta zasnovala in izdelala gorenjska rojaka: ing. Marjan Šorli-Viher, ter tedaj 21-letni Janez Vidic, po vojni izšolani akademski slikar. Za na-

grado sta dobila brzostrelko in uniformo. A velike zasluge za njen izid so imeli vsi: tako vodstvo POOF za Gorenjsko, kot vse osebje tiskarne od tiskarjev do kurirjev, pa tudi bližnjih kmetov, mladine in otrok, pa še drugih partizanov, ki so tako med pripravljanjem Zdravljice, kot potem pri raznašanju v dežju, blatu, snegu in mrazu, pomagali transportirati to dragoceno gradivo. S takim natisom Zdravljice je sicer izredno razviti partizanski tisk na Gorenjskem dosegel svoj skoraj neponovljiv vrh.

Trud je bil stotero poplačan, kajti tudi ta tisk je v nemali meri prispeval, da se je čas miru in svobode:

ko rojak

prost bo vsak,

ne vrug, le sosed bo mejak!

močno približal ter spet potrdil, kako nesmrtna, up vzbujajoča in preroška so bila in so dela velikega rojaka iz Vrbe — Franceta Prešerna! In kako nerazdvojno in usodno sta bila povezana narodnoosvobodilni boj ter narodna samobitnost in njegova kultura brez umetniških spon. Tega so se zavedali tudi v tehniki kokrškega odreda, saj je iz rok njenih sodelavcev izšlo veliko tudi Prešernovih in drugih pesmi, tako potrebnih za »takratno rabo«. (2)

(1) »Zlatorog«, Glasilo »Gorenjskih domobrancev«, december 1944 —, a te podatke moras ugantiti po raznih opisih sam, kajti v glasilu ni ne datumov, nobenega imena uredništva ali urednika, nobenega avtorskega podpisa; arhiv NOB v Pokrajinskem muzeju v Kranju.

(2) Tehnika kokrškega odreda — TKO poročila 4. 11. 1944 št. 10 — mesečno poročilo od 1. 10. — 31. 10. 1944; poročilo TKO istemu št. 14. 11. 1944 — politkomisarju KO; poročila TKO istemu št. 8, 9, in 16. 1. 1945;

dnevnik Štefana Urbanca za mesec november — december 1944 in januar — maj 1945; v dnevniku in v poročilih TKO so poleg podatkov o delu in materialu vedno tudi poročila o gibanju sovražnika v okolju tehnike, kar govori, da so imeli tudi svojo, na zanesljive ljudi oprto obveščevalno službo. Podatki pričajo, da je bila le ta hitra in je postregla z natančnimi podatki. V poročilih so tudi kadrovske navedbe in njene spremembe. Vsa dokumentacija je še v lasti Štefana Urbanca, Ljubljana;

Štefan Urbanec: Predavanje o razvoju partizanskega tiska in o tehniki KO v Tržiču z ustreznimi slikami 30. V. 1962, rokopis last avtorja;

žepni časopisi — brošure: »Zadnji udar« — 1. bataljon KO; »V nove zarje« — 2. bataljon; »Napreje v borbo« — 3. bataljon; »Glas ranjenih« — »777« — Ambulanta »B« KO; »Napreje« — Štabna zaščita KO; »Udarinavali, usekaj — izpali« — Brošura o uspehih KO v oktobru, novembru in decembru 1944; »Tekmovalni vestnik« 1. — 2. TKO, vse v arhivu NOB muzeja Tržič;

Jože Krall: Illegalne tiskarne grafičnega oddelka »B« Pokrajinske tehnike KPS za Gorenjsko; Letopis MNO I — 1957, str. 75;

Lojze Gostiša: Partizanska »Zdravljica«, Borac 1976/2, str. 65 — 72; LISTI 21/V — 21. avgusta 1975.

Med nemškonacionalistični tisk z dokajšnjim pridihom neonacistične misli spada tudi minhenski list *Deutsche national Zeitung*. Značilno je, da pri listu ne gre le za zahodnonemški tisk, ampak tudi za njegove avstrijske somišljenike. Zunanji odmev tega je dejstvo, da ta list neovirano širijo po naši severni sosedbi, in to kljub jasnim določbam pogodbe o obnovi neodvisne in demokratične Avstrije iz leta 1955, ki jasno določajo odstranitev vseh sledi nacizma iz avstrijskega političnega, javnega in tudi siceršnjega življenja.

Ni odveč poudariti, da je eden poudarkov lista namenjen slovenskemu koroškemu vprašanju ter tako uokvirjen v »obrambo« večinskega, nemško govorečega prebivalstva pred zahtevami slovenske skupnosti po uresničitvi znanih manjšinskih določil člana 7 pogodbe o »obnovi neodvisne in demokratične Avstrije« iz leta 1955. Videti je, da je nemški nacionalizem, skupaj s preostanki rjave preteklosti, danes še posebej usmerjen na Koroško, ki je poleg obmejnega prostora Štajerske in Gradišanske edino preostalo področje nekdanjega nemško-slovenskega sveta, na katerem se še vedno odvijajo takšni ali drugačni germanizacijski procesi. S tem pa tudi postaja razumljiva vrsta nemškonacionalističnih nastopov na Koroškem, ob njih pa tudi »zavzetost« nemškonacionalnega tiska do koroškega vprašanja ne le v Avstriji, ampak tudi v Zahodni Nemčiji.

Značilno je, da naročniki dobivajo ob *Deutsche national Zeitung* kot brezplačno prilogo še drugi list enakega značaja, namreč *Deutsche Soldaten-Zeitung*. Omeniti pa velja še eno dejstvo, namreč, da se izdajatelj zavedajo značaja obeh listov, saj bi drugače ne opozarjali na možnost, po kateri lahko »višja sila« prepove posamezne številke enega ali drugega lista.

Iz razumljivih vzrokov zakriva list, o katerem poročamo, svoje nastopanje pod plašč protikomunizma, podobno, kot pač najdemo to tudi pri Hitlerju v letih druge svetovne vojne. V sozvočju s koroškimi somišljeniki, tudi *Deutsche National-Zeitung* pridaja boju koroških Slovencev za narodno enakopravnost pridih komunizma, proti kateremu se je treba boriti. Medtem ko se koroški nemški nacionalizem giblje predvsem v deželnih mejah, zahodnonemški list ocenjuje koroško dogajanje iz širših, vse-nemških pogledov. Po ideologiji in nastopanju je temu listu med vsemi koroškimi političnimi strankami najbližja svobodnjaška stranka (FPO). Leta 1975 o njej v listu na primer poudarjeno beremo, da ta stranka »ne odstopa v koroških (zadevah) od narodno-političnih želja nemškega naroda«. Za DNZ je FPO »resnično nacionalna stranka na Koroškem«. Ob deželnih volitvah tega leta tudi beremo, da sta obe veliki koroški stranki, socialistična in ljudska, »v svoji volilni propagandi poudarjeno nemški«; o drugi stranki poleg tega še izvedemo, da je »pod (vodstvom) namestnika deželnega glavarja Bacherja dobro nemško usmerjena«. Pač pa je bila takrat ost lista v določeni smeri uperjena proti SPO in to tako v državnem kot v deželnem okviru (deželnega glavarja Leopolda Wagnerja so rajhovski nacionalisti tega leta celo označili za nemčurja (*Deutschtümmler*). Skoraj odveč je omeniti, da je tudi DNZ bila zagovornik »ugotavljanja« slovenske koroške manjšine (DNZ, 21. marec 1975, št. 10).

Skladno z nemškim koroškim nacionalizmom, tudi DNZ pripisuje Jugoslaviji teritorialne aspiracije do Koroške. K temu mnenju lista naj bi služilo tudi naše poznavanje južnokoroških in ostalih imen s slovenskimi oznakami. Temu primerno list poudarja (kljub uspešnemu slovenskemu bojkotu!) »zmago« koroškega nemštva na znanem »štetju posebne vrste« 14. novembra 1976. In še več: Slovence je DNZ ob tej priložnosti označil za »protnemško peto kolono (!)« »Nemški Korošci so pripravili z glasovalnimi lističi (! pri štetju), orožjem demokracije, poraz terorju protinemške pete kolone v Avstriji«. O takratnih nemških »glasovalcih« pa list piše, da so to »domovini zvesti možje in žene«. Posebej pa poudarja, da so glasovali za nemštvo z opozorilom, da so »resnično vredni svojih prednikov, ki so pred 57 leti pričeli oboroženi boj«. Kot je videti, tudi DNZ označuje takratne boje in sam plebiscit kot boj za nemštvo, saj je ta »izpadel v korist nemškega naroda in avstrijske države«. Značilna je dalje trditev, da na Koroškem ni prisilne asimilacije slovenskega življa (DNZ, 24. decembra 1976, št. 52). Ob interpretaciji jezikovnih podatkov »štetja« posebne vrste« DNZ v celoti povzema stališča *Kärntner Heimatdiensta* in njegovih zavaznikov; med njimi najdemo trditev, da podatki štetja kažejo na neupravičenost zahtev koroških Slovencev na področju izpolnitve določil člana 7 državne pogodbe (prim. DNZ, 14. januar 1977, št. 3).

Koroške Slovence DNZ označuje kot »drobeno manjšino«, ki da uživa več pravic in svobod kot katerakoli druga manjšina v Evropi. Tiste Slovence, ki opozarjajo na zatiranje manjšine, list označuje za »šovinistične« ter jim pripisuje težnjo po preprečevanju »tisočletnega mirnega sožitja Nemcev, vindišarjev (!) in Slovencev«. Če pa se govori o tlačenju, potem je po DNZ tlačen lahe nemška večina (ta sicer ne v celoti, »ampak v posameznih primerih«). Še posebej pa je ost desničarskega glasila obrnjena proti slovenskim duhovnikom in slovenskemu bogoslužju (gl. DNZ, 8. aprila 1977, št. 15).

II.

Da bi bolje spoznali značaj DNZ (oziroma krogov izza njega) naj poudarimo, da list nastopa tudi kot zagovornik neonacistične NPD (gl. DNZ, 28. februar 1975, št. 10). Ob tem je znano, da deluje v Avstriji stranka s podobnim imenom NDP, na čelu katere je znani južnotirolski dinamičar dr. N. Burger! – Ni odveč povedati, da je Burgerjeva neonacistična stranka v protislovenskem pogromu na Koroškem leta 1972 dokazno sodelovala z osrednjo protislovensko organizacijo, s *Kärntner Heimatdienstom*.

Nadaljnja značilnost lista je zagovarjanje »pravice do samoodločbe« za nemški narod, kar v njegovem besednjaku pomeni vrnitev celotne Vzhodne in Zahodne Prusije, Šlezije, Pomorjanskega in Sudetov (!) Nemcem in Nemčiji. Iz pisanja lista lahko razberemo vsaj nekatere organizacije, s katerimi sodeluje, oziroma jih podpira: To so: *Deutsche Volksunion*, *Stahlhelm*, *Gemeinschaft Ostdeutscher Grundbesitzer*, *Notverwaltung des Deutschen Ostens*, *Aktion Oder-Neisse*, *Deutsche Block*, *Wiking Jugend* ter *Jugendbund Adler* (DNZ, ista št.).

Tako ne preseneča, da imajo v listu svojega zagovornika tudi hrvaški ustaši ter čilska hunta (na primer DNZ, 24. decembra 1976, št. 52).

List je seveda nasproten socialistični Jugoslaviji, napada pa tudi osebnost predsednika Tita (DNZ, 31. december 1976 in 4. februar 1977). Na samem nemškem prostoru pa je predmet njegovih napadov socialistična stranka Nemčije in še zlasti vzhodna politika njenega predsednika Willyja Brandta.

Razumljivo je, da se DNZ zavzema dalje za nekdanje Hitlerjeve odlikovance, na primer znanega letalca Hans-Ulricha Rudela, o katerem beremo, da je »njegova neizpodbitna hrabrost (med vojno veljala) najvišjim idealom človeštva (namreč) zaščititi in rešitvi neštevilnih ljudi«. Njegove mu »junaštvu – nadaljuje list – se imajo zahvaliti stotisoči nemških vojakov, predvsem pa žene in otroci, za rešitev pred različnimi hordami Rdeče armade«. O sovjetski armadi v listu beremo, da se ta med drugo svetovno vojno ni držala niti ženevskih, niti haaških vojnih konvencij (DNZ, 24. december 1976, št. 52). Vojna pa, ki jo je sprožila nacistična Nemčija, je po DNZ bila »vojna za Nemčijo« (DNZ, 14. januar 1977, št. 3).

Poučni so dalje pogledi lista na Adolfa Hitlerja in še posebej na njegovo vlogo med drugo svetovno vojno. Značilno za te poglede je vsekakor mnenje, da Hitler ni bil krivec za vse, kar se je v tem času zgodilo, ampak so krivi tudi drugi in med njimi še zlasti Sovjeti. Citirajo se dalje »zadnje« Hitlerjeve napisane besede, po katerih naj bi ta največji vojni zločinec ne hotel vojne. Med citiranimi označitvami Hitlerja najdemo besede znanega Hitlerjevega privrženca (ter Nobelovega nagrajenca), norveškega pisatelja Knuta Hamsuna, objavljene v dnehu po Hitlerjevi smrti. Po njem je bil Hitler »bojovnik za človeštvo in označjevalec evangelija pravičnosti za vse narode. Bil je – nadaljuje Hamsun – reformistični oblikovalec najvišjega ranga in njegova zgodovinska usoda je bila v tem, da je moral delovati v času brezprimerne surovosti, v katerem je končno padel kot žrtev«. Ko govori o Hitlerju, DNZ poudarja, da ne ovrača »dejanske krivice ter resničnih zločinov storjenih v Hitlerjevem imenu«. To da velja tudi za preganjanje Židov med drugo svetovno vojno. Pač pa vidi list svojo nalogo v »službi zgodovinske resnice«, pri čemer da upošteva vsa stališča. Da pa bi to bilo mogoče, list med drugim povzema Hitlerjevo oporoko, napisano dne 29. aprila 1945. Iz nje se lahko poučimo, da niti Hitler, niti kdo drug ni hotel leta 1939 vojne. Po Hitlerju so bili njeni pobudniki »izključno tisti mednarodni državniki, ki so bili ali židovskega porekla, ali pa (so) delali za židovske interese«. Hitler se v oporoki predstavlja kot človek, ki se je zavzemal za omejitve oboroževanja in oborožitve. Poleg tega je po lastnih besedah še tri dni pred izbruhom druge svetovne vojne skušal doseči mirno rešitev gdanskega vprašanja in to pod mednarodnim nadzorom. Sicer pa ni po oporoki krivec vsega nihče drugi kot »židovstvo« (DNZ, 8. april 1977, št. 15).

Ko list omenja procese proti nekdanjim nacistom, meni, da je v njihovem ozadju težnja po navprejšnjem pripisovanju krivde za storjeno med drugo svetovno vojno

nemštvo. Ob tem pa procesu te vrste celo pripisuje težnjo po diskvalifikaciji »svobodne (Zahodne) Nemčije«, da bi se jo na tak način odvrnilo od njene obrambe pred »boljševiskim zločinskim sistemom« (DNZ, 27. maj 1977, št. 22).

Kot protiutež nacističnim zločinom DNZ večkrat našteva »zločine« storjene nad nemškim narodom po drugi svetovni vojni. Med nje prišteva tudi usodo Nemcev na prostoru, ki je po drugi svetovni vojni pripadel Poljski (prim. DNZ, 18. marec 1977, št. 12). Protikomunizem in antisovjetizem lista pa več kot zgovorno kaže notica, zapisana ob srečanju, prirejenem v Bonnu ob 59-letnici ustanovitve Rdeče armade. Gre za srečanje, ki se ga je udeležila tudi vrsta višjih zahodnonemških časnikov. V notici med drugim beremo, da je ta udeležba »zasramovanje med drugo vojno padlih Nemcev«, z udeležbo na srečanju pa so ti oficirji po mnenju lista tudi izgubili svojo oficirsko čast (DNZ, 4. marec 1977, št. 10).

Ne preseneča, da se je med zagovorniki vojnega zločinca, pobeglega v Zahodno Nemčijo H. Kapplerja znašel tudi DNZ ter krogi izza njega (gl. DNZ, 26. avgust 1977, št. 35).

III.

Med poudarjenimi temami desničarskega lista je seveda tudi židovsko vprašanje med drugo svetovno vojno (ter danes). Ena glavnih trditev lista je ob tem stališče o lažnosti trditev o nacističnih zločinih nad evropskimi Židi. Laž naj bi bile za DNZ tudi znane plinske celice, v katerih je našlo smrt več stotisoč Židov. O enem takih uničevalnih taborišč v listu na primer beremo, da so nacisti v njem sicer imeli strupeni plin ciklon B, vendar ta ni bil namenjen za uničevanje ljudi (»saj so /nacisti/ vendarle hoteli imeti delovno silo«), ampak za dezinfekcijo oblačil. Laž je za nemške desničarje in neonaciste dalje trditev o več deset tisoč oseb, umorjenih v tem taborišču; ob preračunavanju umrlih DNZ prihaja do trditev, da je bilo umrlih v tem taborišču le nekaj tisoč, in še od teh je večina umrla na podlagi bolezni in lakote, krivci za to pa naj bi bili — poljski partizani, ki so onemogočili preskrbo taborišča (!). Nadalje naj bi bili umrli tudi žrtve napadov britanskega letalstva ter sovjetskih »osvoboditeljev« (v navednicah že v DNZ, 24. decembra 1976, št. 52).

V listu najdemo tudi za nemške neonaciste značilen vpogled v »židovsko politiko tretjega rajha«. Sodeč po tej verziji naj bi bili krivi za usodo evropskih Židov med drugo svetovno vojno Britanci, ki da so preprečili Hitlerjev namen po preselitvi židovskega prebivalstva na Madagaskar. Po pisanju lista bi bil Madagaskar »vsekakor neprimerno« boljša rešitev kot pa »prisilna vselitev« v Palestino, obkroženo s 70 milijoni Arabcev; po drugi strani pa je Madagaskar tudi dvajsetkrat večji od izraelske države. Po DNZ naj bi načrt o izselitvi Židov propadel z Britansko zasedbo Madagaskarja 5. maja 1942. List dalje poudarja, da se je tretji rajh šele januarja 1942 odločil za »evakuacijo« Židov na Vzhod, pri tem pa v zadevni dokumentaciji, po trditvi lista ni nobenega naročila o »uničenju« židovskega prebivalstva ali pa postavitvi plinskih celic v ta namen. DNZ trdi, da so bili Židje določeni na Vzhodu za delovno silo. Tudi pojem »dokončna rešitev« (Endlösung) se po trditvi DNZ napačno interpretira ter po trditvi lista ni pomenil uničenje Židov in židovstva. Krivi za nacistično nastopanje na Vhodu naj bi bili po DNZ prevzaprav Židje sami, saj so bili prvi, ki so pozvali k protinemškemu »partizanskemu gibanju«. Posledica naj bi šele bila »odgovarjajoče brutalna nemška obramba« pred tem nasprotnikom (prim. DNZ 24. decembra 1976, št. 52 ter 27. maja 1977, št. 22).

Izhajajoč iz takih stališč, se DNZ kaj kmalu povzpne do trditve, da uničevalnih koncentracijskih taborišč sploh ni bilo (pri tem se opira tudi na trditve enega svojih somišljenikov, živečega v ZDA). Dejstvo, da so taka taborišča vendarle obstojala, list pripisuje umrljivost zapornikov, pa tudi epidemijam (tifusu) (prim. DNZ, 1. april 1977, št. 14). Da smrtnost vendarle ni bila velika, list govori o dnevnih in tedenskih »kvotah umrljivosti«; slednja naj bi znašala v taborišču Auschwitz-Birkenau komajda 350–500 oseb (DNZ, 8. april 1977, št. 15). Ne glede na to in podobne trditve pa mora list končno vendarle priznati: »deportacija Židov na Vzhod je bila trda in neupravičena«, vendar pa takoj

dodaja omejitev, da to dejstvo »v nobenem primeru ne opravičuje današnje propagande o (nemških) zločinih« (DNZ, 24. junij 1977, št. 26). Večkrat najdemo v listu tudi trditve o potrebi, da se potegne črta nad preteklostjo.

Ni čudno, da najdemo v DNZ podobno kot v avstrijskem desničarskem tisku napade na znanega »lovca na A. Eichmanna« inž. Simona Wiesenthala (prim. DNZ, 21. marec 1975, št. 13). Še bolj značilno pa je, da se je list pri napadih na Wiesenthala poslužil tudi koroškega tiska, ali določeneje, glasil obeh večinskih koroških političnih strank, ljudske in socialistične, Volkzeitung in Kärntner Tageszeitung (gl. DNT, 1. april 1977, št. 14 in 10. junij 1977, št. 24).

Pretnar Vitomir: Kompozicija

1
Do tega dne Matija ni bil bogat. Zdaj pa je tovarna kupila njegovo zemljo, ki jo je bil že zdavnaj mislil prodati, a mu je nikoli niso dovolili. Nič ni pomagalo, da je na občini tožil, da je ne more več obdelovati, ker so mu že zdavnaj pošle vse moči, in da mu je zemlja samo v breme. Gospod, ki na občini vlada nad takimi rečmi, je bil nepopustljiv in se je celo razjezil in ga oštel, da je nepoboljšljiv pijanec, da naj manj sega po žganju, pa se bo v njegove roke in telo vrnila moč.

No, da, besedo ima, čeprav ljudje marsikaj o njem sušljajo. Bajje je bil vso vojno nemški soldat, po vojni pa je imel dober gobec in je počasi lezel navzgor.

Tako govore. Če je to res, Matija ne ve in mu je to tudi prekleto malo mar. Vseeno pa bi rad povedal temu gospodu, da pri sedemdesetih letih človek ni več mlad in pri močeh, pa če pije ali ne pije. To je zdaj tako ali tako vseeno. Davi so prišli k njemu ljudje, ki imajo besedo v tovarni in na občini in ki bi radi na njegovi zemlji, na tem sončnem otoku sive doline zidali svoje hišice.

— Prodaj, Matija! Zemlje tako ne obdeluješ več. Denar te bo rešil skrbi na starost, pa tudi za amožno ti ne bo treba več nadlegovati drugih.

Tako so rekli in bili pripravljeni zemljo kupiti takoj. Osem milijonov mu bo plačala tovarna, po dvesto dinarjev za meter. Kdo drugi bi za meter najbrž zahteval dvakrat ali celo večkrat toliko. Matiji, ki ni imel nikoli denarja, pa se je zavrtelo v glavi že ob teh milijonih. Udaril jim je v roko s svojo okostenelo, z umazano kožo prevlečeno starčevsko roko in nato podpisal papirje z neenakomernimi in zobčastimi črkami.

— Črke so žagaste, — je rekel, kakor da bi se opravičeval zaradi tresočih roke; ni mu drhtela zaradi razburjenosti ob nenadjanem bogastvu, ki so mu ga ponujali, marveč zato, ker že dva dni ni mogel priprošajiti v nobeni gostilni za kozarec žganja.

— Denar boš dobil v banki, — so razlagali gospodje. Šest milijonov mu bodo vezali zaradi višjih obresti na dveletno vlogo, dva pa naložili na navadno hranilno knjižico, tako da ga bi lahko dvignil, kadar bi ga potreboval.

Matija je bil zadovoljen. V banki bo denar na varnem, vseeno pa jih je prosil, da bi mu dali kak tisočak ali dva že sedaj. Ni mu bilo treba razlagati, zakaj bi denar rad. Bili so prijazni in uslužni in mu dali vsak po pet tisočakov, ker drobiža niso imeli.

Dvajset tisočakov! To je veliko bogastvo za siromaka, kakršen je še pred nekaj trenutki bil.

— To naj bo povrh, ker si sklenil tako hitro kupčijo, — so rekli in se poslovili, Matija pa še vedno strmi za njimi, čeprav so že izginili za pravkar ozelenelimi brezami. Strmi in še vedno ne more verjeti, da drži v rokah štiri modre bankovce po pet tisočakov, in se boji, če ni morda vse skupaj privid, eden tistih prividov, ki so ga mučili, kadar njegova kri ni dobila tiste količine žganja, ki ga je potrebovala in ki je ugasilo vse privide, lepe in grde, ki ga že dolgo mučijo in ki se jih boji sleherni noč. Tudi to bogastvo v njegovih okostnjaških rokah bi lahko vsak hip razpadlo in se spremenilo v roj moljev ali pa bi se nenadoma iz vseh kotov pojavile miši, ga napadle, splezale do njegovih rok in se lotile tega bogastva, lepšega in bolj modrega od pomladnega neba.

»Ne, ne! Ne dam!« skrije in stisne lepe modre bankovce v pest in jo potem zopet počasi odpre, kakor da bi se bal, da jih ne bo več zagledal. »Pa so še tu! Še so tu,« ugotavlja srečen, da modro bogastvo v njegovi koščenih dlani ni samo privid. »Bogat sem! Zares sem bogat,« zapihuje svojo polrazpadlo bajto in odtava proti sveže ozelelim brezam podoben ptičjemu strašilu, ki je pritavalo bogveodkod na to cesto, ki vodi proti edini gostilni v naselju, za pol ure hoda odmaknjem od sivega mesta.

Tu je gostilna, stara dobra gostilna... Matija ve, da ga bo natakarka pogledala kakor nebodisigatreba. Tako je bilo vselej in tako je tudi danes, dokler moder bankovec v Matijevih rokah ne odtaja natakarka izza točilne mize. Matija je ne gleda, strmi samo v kozarec v njeni roki, velik kozarec žganja, ki ga je naročil, strmi v uteho, ki se je bo lahko po mili volji privoščil. Vse do poznega večera bo lahko tu in poslušal hrup gostilne, to sladko muziko nerazumljive mešanice človeške govornice in potrkavanja kozarcev. Nocoj mu ne bo treba spat s suhim grlom in s strahom pred grozljivimi sencami in podobami noči. Nocoj se noč ne bo spreminjala v netopirje, ne bo ne miši ne črvov ne druge golazni, ki se jemlje iz vseh kotov in pada celo iz zraka k njemu na posteljo, leze nanj, mu sili v usta in ga hoče zadušiti. Nocoj bo lahko zopet mirno in dobro spal, brez tesnobe, brez krikov...

»Še enega! In tudi drugim ga daj! Vse plačam jaz!«

Matija pije in naroča. Naroča zase in za druge, ki prihajajo in odhajajo. Vabi jih, naj prisedejo, čeprav mnogi odklanjajo njegovo gostoljubje. Toda nekaj jih je, ki jih tokrat ni sram sesti k Matijevi mizi. Matija pa vabi vse. Vabi jih z besedami in kretanjami, kakor da bi jih vabila v ponošeno in razcapano obleko obličena smrt.

Naj pijejo, jih vzpodbuja. Vse plača on. Bogat je! Prodal je zemljo, ki je tako in tako ne more obdelovati, saj tu — iztegne uvele koščene roke — že dolgo dolgo ni nobene moči več.

»Vemo, Nemci so ti jo izpili,« pravi nekdo, ki ve, da so k Matiju vsa medvojna leta zahajali partizani, dokler ga nekaj mesecev pred koncem vojne nekdo, ki so ga ujeli, ni izdal.

»Da, Nemci, Nemci. V Mauthausnu si bil,« pritrjujejo nekateri.

»Ne Nemci, ne Nemci,« odmahuje z glavo Matija.

»Potem pa tale,« se od sosednje mize oglasi nekdo drug in pokaže na žganje.

»Tale? Ne, tale pa ne. Tale mi daje moč in odganja strahove,« Matija ne pusti nobene žal besede čez žganje, brez katerega ne more živeti. Kruh lahko pogreša, tega tule pa ne, stiska kozarec. To je hrana, ki ga dela sitega. To je tolažba, ki mu ugaša preteklost. To je zdravilo, ki mu odganja strahove, kadar ga napadajo v osamljenosti.

In napadajo ga vselej. Vselej se spravijo nanj, kadar ni tega zdravila.

A zdaj ga bo imel. Imel dovolj. Imel vsak dan, ker je bogat. Osem milijonov ima v banki. Osem milijonov so mu plačali.

»Torej si res prodal?« vprašujejo nekateri, ki mu ne verjamejo.

»Prodal! Prodal! Odkod pa naj bi vzela denar?« Matija že momlja. Bogat je. Zdaj bi se ga celo sestra, ki je že petintrideset let

ni videl, ne sramovala več, čeprav je bila nekoč gospa, prava gospa. Morda bi ga hotela celo vzeti k sebi v Ljubljano, saj je že deset let vdova. Ni ga pogrešala, ker ni šel za pogrebom njenega moža, saj ga je sovražila, ker jo je pred štiridesetimi leti, ko ji je bilo dvajset let obdolžil, da je kriva smrti njegovega dekleta, kriva smrti Marije, ki je skočila v Vintgar...

Toda kaj bi razmišljal in momljal o tem.

»Žganja na mizo. Žganja za vse!« Matija se ozira po natakarki in se čudi, da je v krčmi luč in da je krčma že prazna.

»Kam, kam so se porazgubili ljudje?« vprašuje. Če jih ni, potem ne bo pil več. Pa saj je videl, da so babnice nenehoma hodile v štarijo in sitnarile, dokler dedci niso šli z njimi domov.

Morda bi bila danes tudi Marija taka, ko bi živela, razmišlja in odhaja v noč.

Ura na cerkvi udarja deseto. Morda bi tudi Marija postala tako grda in zadirčna kakor so druge babnice?

»O, ne! Ne bila bi,« zavrača to misel. Ne bilo bi ji treba. Ko bi imel Marijo, bi nikoli ne pil. »Tako pa je skočila v Vintgar, v Vintgar,« golči s staro bolečino v duši. Noseča je bila. Njegovega otroka je nosila v sebi, župnik pa ju ni hotel poročiti. Še pogovarjati se ni hotel z njo, pa tudi z njim ne, češ da je že vse povedal njegovi sestri, ki je bila kot dvajsetletna smrklija stalno v cerkvi in župnišču in ki je prav gotovo spravila župnika na svojo stran, saj je že prej kričala nad njim, da antikristovka ne bo nikoli prišla pod njihovo streho.

»Antikristovka? Pa ni bila. Ni bila, čeprav so njenega starega kmalu po prvi vojni pokopali brez župnika in z vencu z rdečimi trakovi,« je takrat rekel sestri, a je bilo že prepozno, ker je prav tedaj priletela sosedova in povedala, da je »antikristovka« skočila v Vintgar.

»Ti si to storila! Ti, bogomolska beštija,« je zaslutil nekje sestrično roko, ki je pognala Marijo v smrt, čeprav še danes ne ve, kako je sestra storila, da je pognala Marijo v obup in v smrt.

Toda bila je ona, to čuti.

In kar človek čuti, je resnica, pa čeprav se hoče skriti za hinavski nevedni obraz.

Sovražila je Marijo. Bala se je za svojo doto, za katero je moral posekati lep kos svojega gozda, da jo je lahko nesla svojemu Iveku, štacunarju gosposkememu in prekletemu, momlja Matija in preklinja sestro, župnika, sestrinega trgovca in sebe, ki je takrat kakor nor tekkel proti Vintgarju naravnost na železniški most, za njim pa sestra in kričala, naj kar skoči, saj bo skočil naravnost k Mariji v pekel.

Tako je vpila, on pa je strmel v globino med skale, kjer je bobnela razpenjena voda. Pognal bi se tja dol, pa ni verjel, da bi tako dobro in pošteno dekle kakor Marija mogla priti v pekel. Torej bi je tam doli ne našel.

Nor je bil. Takrat je še verjel v boga in druge božje reči, od katerih žive duhovniki in peharijo ljudi. Kasneje mu je bilo večkrat žal, da ni skočil. »Pognal bi se. Takole pognal,« razprostre roke in se prestopi, a ga zanese čez rob ceste in omahne v globel.

»O bog,« se skuša ujeti, a začuti udarec in skelečno bolečino v roki. Potem mu glava omahne, obenem pa temo razkolje slepeč blisk. Potem ni ničesar več. Samo tema,

tema, v katero se pogreza, potem pa tudi te teme ne čuti več.

2

Opolnoči zmoti tišino hodnika na kirurškem oddelku občinske bolnišnice hrup naglih korakov. Dežurni bolničar je, ki hiti buditi glavnega kirurga, primarija, ki je komaj pred uro legel, utrujen od napornega dne. Ta dan je bila cela vrsta nesreč v tovarni in na cesti. Ves dan se ni utegnil odahnuti, mimo tega pa ga je razjezil neki pacient, ki je nadlegoval pacientke v drugem nadstropju na oddelku za ženske bolezni, kjer ni imel ničesar iskati.

»Nekega, do nezavesti pijanega ponesrečenca so pripeljali,« poroča dežurni bolničar in pričakuje, da bo primarij zaradi bujenja nejevoljen. »Neki Matija Mladè. Starec. Danes je prodal zemljo.«

»Že prav, že prav,« vstaja sivolasi zdravnik. »Mladè? Mladè?« ponavlja.

To ime se mu zdi znano.

Ali se ni tako pisal možak, ki je neki večer enoinštiridesetega leta tik pred policijsko uro prihitel k njemu in ga prosil, naj vzame obveze in instrumente in gre z njim. Nekoliko je takrat pomisljal, če mu Nemci niso postavili pasti in če ga ne skušajo, ali bi bil pripravljen pomagati partizanom ali ne. Pomislil je tudi na Begunje, kjer so ga Nemci že imeli zaprtega med prvimi aretiranci, ki so jih aretirali takoj ob okupaciji. Zato je sumljivo ogledoval tistega človeka in se suma ni mogel znebiti, dokler ni prišel do neke bajte daleč na obrobju mesta. Šele tam se je znebil more, ko je zagledal težje ranjenega partizana in ga operiral.

Da, tisti človek, ki ga je takrat prišel iskat, je bil neki Matija Mladè.

»Da, on je, on,« si pravi, ko je od delavca, ki je Matija našel in ga spremljal z rešilnim avtomobilom, zvedel, odkod je in kje ima svojo bajto. »Kdo bi si mislil, da se bo tako zelo spremenil.«

»Pijanec je. Star pijanec,« pravi delavec.

Glavni kirurg molči. Sklanja se nad ponesrečencem. Na glavi in drugje po telesu ne najde nobenih težjih poškodb. Edina poškodba je zlom desne roke. Toda pacient je kakor živ okostnjak. Slaboten je, na smrt slaboten! Dati mu roko v mavec, bi bila zanj taka obremenitev, ki bi ga ubila. Samo med deščice mu jo bo dal in povezal. Moža bo treba najprej spraviti k sebi in okrepiti, če ga bo sploh mogoče.

»Teško bo. Teško,« razmišlja. Njegove zdravniške oči ga ne varajo. današnji dan je pripeljal tega nesrečnika na prag smrti. To mora povedati človeku, ki je pacienta spremljal. »Ste njegov sorodnik?«

»Ne,« pravi delavec. Samo pozna ga. Matija ima sicer tudi sorodnike, a ga nihče ne mara in ne priznava za svojega sorodnika.

»Bojim se, da nesreče ne bo preživel,« pravi zdravnik.

»Ho, potem pa sorodnikov ne bo manjkalo. Matija je vendar od danes bogataš. Osem milijonov ima v banki. Da, da! Usoda ne pusti, da bi revež užival srečo in postal bogat.«

»Treba bo obvestiti koga od sorodnikov. Mislim najbližjega, če ga ima.«

»Ima. Sestro ima v Ljubljani, a...«

»Bi jo hoteli obvestiti vi?« vprašuje zdravnik, ki nima časa za pogovor.

»Bom, če želite, tovariš primarij,« obljubi delavec in odide in razmišlja, kako bi izpolnil obljubo, ki jo je dal glavnemu primariju. Najbrž bo moral od hiše do hiše, dokler ne bo zvedel za naslov Matijeve sestre. »No, bom že kako. Besedo sem dal in bom moral,« pravi in se vrača v daljno naselje na nasprotnem koncu mesta.

Potem hodi od hiše do hiše. Povsod se pogovarja o Matiji. Skoro povsod so ljudje, ki ne bodo nikoli obogateli. A če bi, bi se jim prav lahko zgodilo, kakor se je nesrečnemu pijancu.

»Revež ostane revež. Revežem sreča ni namenjena,« ugotavljajo skoro povsod.

3

»Nisem mogla prej,« se opravičuje primariju meščansko negovana starka in kaže na posteljo, kjer leži Matija. »Da, to je moj brat, ubogi brat,« vzdihuje. »Pa se bo sploh že zavedel.«

»Posedite pri njem,« ji ponudi stol ob Matijevi postelji.

Potem ostane sama in njen pogled se vedno bolj ohlaja, nato pa postane skoro sovražno trd.

»Kajpak,« razmišlja. »Prodal je zemljo, se napil, ponesrečil in zdaj umira.«

In samo za osem milijonov,« se zasrepe v prazno.

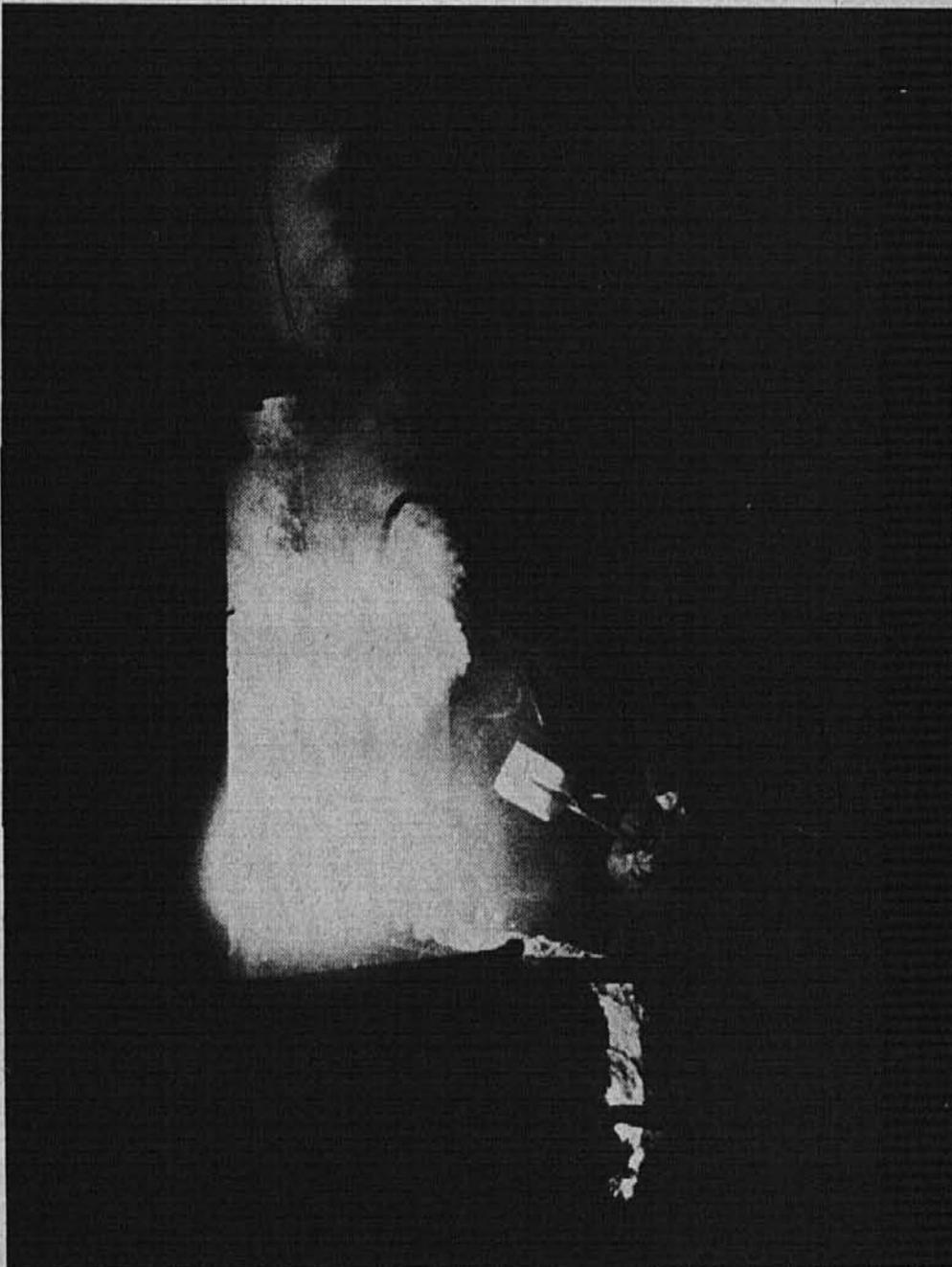
»V tem času, ko cena zemlji zazidalnih površin raste, bi lahko dobil za prodano najmanj trikrat toliko.«

Da, seveda! Pijanec je. Samo to, da bo lahko pil, je mislil, a o pravi vrednosti prodane zemlje ni razmišljal. Opeharili so ga, kajpak, opeharili. Toda zdaj je, kar je.«

Ker jo je že pred petintridesetimi leti (takrat ga je zadnjič videla) izplačal, do njegove zemlje ni imela pravice. A bila je bratov prvi dedič in je morala razmišljati o tem, o čemer ni še nikoli razmišljala, saj sta si po tistem prepiru, v katerem jo je obdolžil, da je spravila v obup njegovo dekle in jo pognala v samomor, postala ne samo tujca, marveč tudi sovražnika.

Od takrat ni več mislila nanj, pa tudi on ne nanjo, saj ga ni bilo ne na njeno poroko pred petintridesetimi leti, ne na pogreb njegovega moža pred desetimi leti. Zanj njega ni bilo, a zanj ne nje, kakor da nista sestra in brat.

(Nadaljevanje na 10. strani)

Pretnar Vitomir: Borba

Ce je kdaj kaj slišala po naključju o njem, se je napravila, kakor da je ne zanima. In v resnici ji je bilo vseeno, kaj brat počne. Tisti prepri in leta so storila svoje.

Zdaj pa, ker so jo obvestili, da brat umira in da leži v bolnišnici na smrtni postelji in da bo po njem podedovala osem milijonov, je seveda morala sem gor v to dolino, kamor je pred vojno le redkokdaj prišla, ne da bi pogledala domov, a po vojni še nikoli, pa je od tedaj, ko so v državi zavlada ti bognasvaruj, minilo že več kakor dvajset let.

»O bog, kako čas hitro teče...«

Tak je torej on, ta brat, ta ubogi nebo-disigatreba. Lahko bi se mu to zgodilo že kdaj prej in žal ji je, da se mu ni. Podedovala bi zemljo in znala bi jo spraviti v velik denar, pa je od obresti živela lahko mnogo bolje, kakor živijo upokojenci z najvišjimi pokojninami. Sicer ne umira od lakote in ne trpi velikega pomanjkanja, toda kaj je vse to, kar so ji pustili, v primerjavi z velikim moževim bogastvom, ki so ga ti bognasvaruj nacionalizirali in tako pospešili moževo smrt.

»Osem milijonov, samo osem milijonov? Lahko bi jih bilo šestnajst ali celo dvaintrideset. Naposled je, kar je. Tu ni pomoči, kakor ni več pomoči njemu,« pogleda na brata, na njegov upadli obraz, s katerega bo smrt z lahkoto slekla to uvelo kožo.

Rada bi mislila na kaj drugega, saj ji vest očita, da ne ravna krščansko.

Tu je vendar človek, ki so mu ure že štete!

In tudi ko bi ta človek ne bil brat, marveč popolnoma tuj umirajoči človek, bi morala vsaj nekaj čutiti do njega in zmoliti vsaj kak očenaš ali molitev za umirajoče.

Pa ne more in ne more. Samo na denar misli, ki ga bo podedovala, in na to, da bi bilo lahko tega denarja mnogo mnogo več, ko bi zemljo prodala ona.

»Sem zares bogomolka hinavska, kakor mi je rekel nekoč,« jo oblije zona. Morda bi jo oblila še bolj, ko bi se zamislila na tiste čase in ko bi se je ta hip ne dotaknil zdravnik, ki je neopaženo vstopil z bolničarko in ki zdaj kaže na Matijo.

»Prebuja se,« pravi.

Zares Matija odpira sivomodre oči.

»Boli,« zastoka, a ne ve, kje je in kaj se z njim dogaja. Ne ve, kako je prišel v ta svetli prostor, na to čisto belo posteljo. Začudeno strmi v roko, ki ga boli in ki povita v zavoj kakor mrtva počiva na blazini, čisti, kakor da bi jo pravkar prinesli iz trgovine. Ne more dojeti, kdo so ljudje, ki strme vanj. Kdo je tale moški v beli halji? Kdo ženska, oblečena kakor v bolnišnici, kdo tale stara gospa.

Le zakaj zijajo vanj, se mu zamegli pred očmi od razmišljanja, ki je prenaporno, da bi mogoč odgonetiti vse to, pa se mu nenadoma vse odgoneti samo od sebe, ko ne vidi več ljudi, marveč netopirje, velike netopirje.

In netopirji rastejo v plahutajoče pošasti, kakor da se bodo zdaj zdaj vrgli nanj in ga zadušili s svojimi krili.

»Zraka! Zraka!« zakriči, a takoj nato: »Žganja! Žganja!«

In res ga dobi. Neka roka ga mu ponese k ustnicam. Rumeni je kakor konjak samo nekam mil okus ima, a vendar prijeten in pomirjajoč, da lahko zopet zatrisne oči in utone v temo, v dobro temo.

»Zaspal je,« pravi zdravnik in odide.

»Najbrž se ne bo tako kmalu prebudil,« pravi bolničarka in ji s kretnjo pokaže na park, kjer se razcvetajo grmi magnolij.

»Tam vam bo prijetneje kakor tu.«

Ne, nikamor ne bo šla. Tu bo počakala in poizkušala moliti. Molitvenik ima v torbici. Prebirala ga bo in se skušala otresti misli, s katerimi jo skuša satan. Za umirajočega mora moliti, za njegov večni mir, ki ga čaka na onem svetu. Brat mora vendar z molitvijo na oni svet. To mu mora dati, pa naj sta si še taka tujca. Zato sedi ob Matijevi postelji in sedi, dokler Matija ne odpre oči.

»Žganja! Daj, žganja!«

»Dobiš, Matija! Dobiš! Zdravnik je dovolil.«

»Daj!«

»Prinesem ti ga! Prinesem! Toda najprej, Matija, Matiček,« zagostoli kakor ptice, ki jih je slišati z vrta, in čaka, da bi jo Matija pogledal. »Me ne poznaš? Tvoja sestra sem. O zakaj te ni bilo nikoli k meni? Pa bi lahko prišel. Prišel in ostal. Skrbela bi zate. Tako pa te najdem tu, ubogi moj nesrečnik. Tu na smrtni postelji. Ne boj se! Morda še ozdraviš. Toda raje moliva! Moliva! Saj še nisi pozabil. Bog je usmiljen, čeprav sem slišala, da si se med vojno družil s tistimi bognasvaruj. Celo v Nemčijo se te odgnali zaradi njih, a danes se ne zmenijo zate, čeprav so te zapletli

v greh. O tudi to sem slišala, Matija, Matiček! A nič zato. Za tvojo dušo bom poskrbela. Po gospoda bom šla, da se boš izpovedal, da te bo mazilil, da te bo pripravil za zadnjo pot. Ne boš pogubljen. Spokoril se boš. A bog je dober. Bolj je vesel vrnitve enega samega grešnika kakor cele črede pravičnikov, ki ga molimo in častimo. Zato moliva, Matija, moliva, Maticek...«

Matija strmi v negovano sivolaso gospo, v njen črni trak z medaljonom, ki ji tesno objema vrat. Sliši njeno govorico, a ničesar ne razume. Besede se mu zde kakor šum potoka, drobnega, srebrnega potoka visoko v gorah, kjer je včasih sekal, pripravljaval drva, jih vozil v dolino. Toda ta šum narašča. Narašča v bobnenje, v bobneči penasti potok, v pravo divjo malo reko, prebijajočo se skozi sotesko kakor gneča belih penastih konj.

»Ooo...ooo,« zastoka. Tam so skale. Tam je slap. Nad slapom železniški most, s katerega se je pognala Marija.

»Matiček, kaj ti je, Matiček! Pa ne da že odhajaš! Pa ne da me že zapuščaš?«

Matija strmi. Soteske ni več. Zopet je tu samo sivolasa gospa. Gleda jo. Gleda na

Franci Sluha: Srednji vrh

SOBOTNI VEČER, NEDELJSKO JUTRO

njene ustnice. Nekaj črnega raste iz teh ustnic. Nekaj gnusnega kakor podgana. Pa ni podgana. Se vedno raste, dobiva podkvaste noge, rep, dolg rdeč jezik, roge...

»Hudič ti leze iz ust!« zakriči. »Slišiš, hudič! K meni leze! Name leze!« drhti in stoka zaradi bolečin, ki mu jih povzročajo drhtenje.

»O bog, sveti bog! Po gospoda moram,« prebledi ženska in se križa.

»Vzemi mi to rogato podgano z ust! Slišiš, vzemi mi z ust!«

»Umira! O bog umira!« drhti in ne ve, kaj bi storila. Tedaj vstopi bolničarka.

»Umira,« ponavlja ženska ko zagleda bolničarko.

»Snemi mi hudiča z ust!« stoka Matija. Sestra seže k njegovim ustnicam in se jih dotakne.

»Sem ga že! Ni ga več!«

»A zdaj daj žganja, žganja! Samo kapljico žganja!«

Bolničarka seže po kozarček z opijem. Matija se pomiri in zatisne oči.

»Delirij! To je delirij! Posledica alkohola,« pojasnjuje bolničarka prestrašeni sivolasi gospe.

»Pa bo umrl?«

Bolničarka ne odgovori, samo z izrazom obraza ji da vedeti, da mora biti pripravljena tudi na to.

»Lahko pa se še opomore. Tudi taki primeri so že bili,« pravi. Toda bolničarkin glas zveni kot hladna tolažba, ki ne vzbuja nobenih upov.

Bolničarka najbrž misli, da ji bo hudo, če Matija umre. Zato ta bolničarkina tolažba. A ona je ne potrebuje. Ne tolažbe ne praznih upov. Brat ji je tujec. Ničesar ne čuti do njega, čeprav (tako si dopoveduje) bi morala čutiti vsaj trohico. Ljudje bi jo prav gotovo obsojali, ko bi vedeli, da ji je bratova smrt samo toliko mar, kolikor bo podedovala po njem. Matija od svojega denarja res ni imel nič.

Taki ljudje, ki ne znajo denarja obrniti v svoj prid, ga tudi ne potrebujejo. Niso ga vredni. Zato jim ga bog tudi ne pusti uživati. Bog je hotel Matijevo nesrečo in bog že ve, komu bo Matijev denar prišel najbolj prav.

Vse, kar lahko za brata stori, je to, da ga pripravi na sprejem poslednjih zakramentov, na krščansko smrt. Plačala mu bo lep krščanski pogreb, pa tudi na njegov grob bo dala postaviti krščanski nagrobnik. Tako ji nihče ne bo mogel očitati, da ni storila za brata vse, kar je mogla.

»Jutri bom zopet prišla,« pravi bolničarki in odhiti po opravkih: najprej v tovarno, potem v banko, nato k advokatu in naposled še k župniku. Z opravljenim je zadovoljna. Naslednji dan hiti v bolnico. Bolničarka jo zagleda že na hodniku in ji hiti naproti.

»Pa ne da bi Matija že izdihnil?«

»Ne, ne,« odgovarja bolničarka. »Na bolje mu gre. Nepričakovano na bolje.«

»Na bolje?« se ji besede zataknejo v grlu, nato pa prebledi. Na njenem, še vedno gladkem čelu se nabirajo drobne kapljice.

»Vam je slabo?« jo bolničarka prime pod roko.

»Ne, ne,« lovi sapo. »Samo tale zrak. Tale vonj po bolnišnici. Nisem ga vajena.«

Potem stopi v sobo. Njene ustnice so samo zareza. Brat jo gleda.

»Matija,« zašepeta. »Že včeraj sem bila tu. Me ne poznaš? Tvoja sestra sem.«

Matija pa molči. Njegov pogled zdrzne z nje k oknu. Sončen dan je zunaj. Topoli onstran parka so kakor svetli zeleni plameni...

Toda samo za hip. Potem se vse pogreza v mrak, dokler se ne pogrezne v temo in potem v nič...

Čez čas se obrne bolničarka in potipa Matija.

»Moj bog! mrtev? ... Res, mrtev,« se začudi.

Matija je izdihnil. Brez vzdihla izdihnil. »Kakšna mila smrt...« (1967)

»Fuj, packa grda! — Da te ni sram! — Vreščoč ženski glas se ostro žareže v lenobno, od vročine nabreklo popoldansko tišino v parku.

»Mamaaa! — Maaa-miii !!!«, se takoj nato oglasi zategel dekliski jok, do neba segajoča tožba otroka, ki ga po krivem tepejo in zmerjajo. Otroškemu joku pritegne dolg pisk oddaljene lokomotive. Spodaj po tirih zadrždrava vlak. Jok zamre v ropotu železnih koles. Splašeni ptiči frfotajo z drevesa na drevo.

Leži na klopi v parku, pod vrbo žalujko, ki sklanja svoje veje skoraj do tal. Oblečen je v žametaste kavbojke in belo poletno majico, za vzglavje mu služi rdeča športna torba z napisom ADIDDAS, na umazanih nogah pa mu tičijo ceneni plastični natikači rjave barve. Ena roka mu ohlapno visi čez naslonjalo klopi, druga pa mu počiva pod majico, med redkimi kocinami na trebuhu. Leži z zaprtimi očmi, prsi se mu dvigajo in spuščajo v mirnem dihanju. Po njegovem zagorelem obrazu migotajo lise sončne svetlobe.

Ko razpre veke, se mu oči potopijo v živozeleno žarenje mladega listja in v bleščajočo sinjino neba nad seboj. Med zelenimi krošnjami dreves se skriva prosojen bel oblak, podoben kosmu vate, ki se je zataknil med veje. Gleda ta oblak in za hip mu je kot fantku, ki je zaspal v dišeči travi za domačo hišo in ga zdrami iz sna božajoč dotik mehke mamine roke. Potem privid izgine, čas se kot na hitro ponovljen filmski posnetek spet odvrti v sedanost in ga vrne zunanji resničnosti — resničnosti ure, koledarja, s pečati in podpisi državnih ustanov dokumentiranih podatkov: Leon Sotlar, rojen 26. III. 1951 v Baškem rovtu, materi Kristini in neidentificiranemu očetu, strojni tehnik, zaposlen v Surovini Maribor, podružnica Celje, se je pripeljal v soboto, 19. V. 1976 z vlakom s prihodom ob 11,45 v Ljubljano. Namen poti? — Zaenkrat še neznan.

Belemu kosmu vate na modri plošči majskega neba se pridružijo še drugi, iz majhnih oblakov zrastejo veliki; — beli, nato sivi, nato črni. Temna senca leže na park, nekje izza Rožnika plane veter, s seboj prinese dež. Leon se splazi pod žicami mimo spuščanih železniških zapornic in steče v mesto. Debele dežne kaplje mu bičajo obraz. Ura je ena.

Ob dveh: sedi za težko hrastovo mizo v pivnici Zvezda in srka peno iz pivskega vrčka pred seboj. Pivnica je ob tej uri še skoraj prazna. Brezdelni natakariji komentirajo poraz Hajduka v pokalu prvakov.

Iz Zvezde gre v Namu. Vozi se gor in dol po premičnih stopnicah, postopa med pulti in se ustavlja pred zrcali.

V Labirintu si ogleduje posterje: sončni zahod med palmami na Tahitiju, Steve McQueen kot avtomobilski dirkač; moška roka, ki se steguje iz straniščne školjke; hipijevsko dekle s šopom cvetja v naročju; šimpanz s cilindrom na glavi in s cigaro med zobmi.

Maximarket — repriza Name. Utrujenost.

Ob treh: sloni na kamniti ograji Zmajskega mosta in je češnje. Pečke pljuva čez ograjo v Ljubljani. Gleda kroge, ki se delajo na vodi.

Ob štirih, stoji pred Konzorcijem in mežika v sonce. Cesta je še mokra od dežja. Na pločniku so luže.

Ob petih: stoji pred kinom in premišljuje, če bi šel v kino. Stoji pred gledališčem in premišljuje, če bi šel v gledališče. Ne gre nikamor.

Ob šestih: spet sedi v Zvezdi in spet pije pivo.

Ob sedmih: še vedno v Zvezdi. Kavarniški ansambel igra Palomo blanco. Smeh. Dim. Zvenket kozarcev. — »Kako si, rodak?« — »Nema nade za nomade.« — »Bogami?« — Bel smeh pobilne iz temnega južnjakovega obraza. Dve krepki žuljavi roki si prideta naproti čez mizo in zaupljivo stisneta druga drugo. — »Pij, burazeru moj! Nek' se pije dok' se živi!«

Skozi medlo svetlobo v zid obrnjenih luči opazuje ljudi okoli sebe. Rad bi se s kom pogovarjal. Vseeno s kom in vseeno o čem. Dovolj bi mu bilo že to, da sliši zven glasu nekega tujega človeka in da so besede, ki jih ta človek izgovarja — pa naj bi bile še tako prazne — namenjene njemu.

Ob osmih: na stranišče si gre izprazniti mehur. Spotoma naroči še eno pivo. Katero po vrsti? — Peto? Šesto? — Deseto? Ne šteje jih več.

Zdaj mu samota ni več v nadlego. Pije pivo. Prepušča se glasbi. Zre skozi dim. Njegov pogled je zamišljen, sanjav nasmešek mu igra na ustnicah. Z eno besedo — pijan je.

Mlada natakarica, ki mu prinaša pijačo, ima ovalen obraz z bledimi pegami na nosu in pod očmi, v ušesnih mešičkih se ji bleščijo zlati uhani, njeni kratki, na frfru ostrizeni lasje se bakreno svetijo.

Ob devetih: ansambel igra Lady Madonno. Leon sklene, da bo šel k Jolandi. Jolanda je njegova sestra (pravzaprav polsestra, če smo natančni), študira farmacijo in stanuje v Naselju pod Rožnikom.

Avtobus številka štirinajst, na četrti postaji izstopiti, blok sedem, soba dvesto sedem. Te podatke je imel nekoč zapisane na listku, listek je pozneje izgubil, a podatki so mu ostali v glavi.

Na trkanje se nihče ne oglasi. Vrata so zaklenjena, ključa ni, v ključavnici je tema. Jolande ni. Pogleda skozi priprta vrata televizijske sobe v pritličju. Tudi tam je ni. Mogoče bo prišla kasneje? Sede na stol. Gleda program. Ura je poldesetih. Do enajstih bom počakal, si reče. Potem bo šel na kolodvor spat.

Pred njim sedita bradat fant z naočniki ala John Lennon in dolgolaso dekle v pisanim ciganskem krilu. Dekle sloni fantu na rami in mu s prsti brodi po laseh. Dogajanje na ekranu jo očitno ne zanima.

Leon se zdrzne. V modrikastem polmraku začuti na sebi belino dekletovih oči, ki ga skrivoma motrijo izza bradačeve rame.

Čez čas: dekle dvigne roke nad glavo, izboči prsi in na glas zazeha: »Aaah, kakšen usran program!« Od strani pogleda fanta in reče: »Jaz grem spat — če ti je prav?« Bradač, ki se je očitno vaje strinjati z vsako dekletovo željo, reče: »Seveda«, in stopi proti vratom. Dekle si

popravi krilo in gre za njim. Med vrati pa še zmeraj najde toliko časa, da z očmi še enkrat živo ošine Leona.

Me mar pozna? se vpraša on, ko se vrata za njo zaprejo.

Ob desetih: na televiziji so poročila. Lahko bi bilo tudi kaj drugega, vseeno mu je; — glavo sklanja na prsi, piskajoče sope skozi nos in spi.

— — — »Čakaš Jolando?«

Zdrzne se in odpre oči.

— — — »Ti si Jolandin brat, kajne?«

Pred njim stoji dekle v ciganskem krilu. Noge ima prekrizane v gležnjih, eno roko upira v pas, z drugo si popravlja lase z obraza. Njena drža je sproščena, nalahno se ziblje v bokih, ko čaka na njegov odgovor.

»Kako pa veš?« reče on zmeden.

»Z Jolando sva skupaj v sobi. Pokazala mi je tvojo sliko. Posrečen tip si.«

»Res?« — Hoče jo vprašati po Jolandi, pa mu ona prebere vprašanje že iz oči, še preden ga izgovori.

»— — — Šla je v Domžale na brucovane farmaceutov. Ne vem, kdaj bo prišla nazaj.«

»Počakal jo bom. Morje časa imam.«

»Lahko greš gor v sobo. Skuhala ti bom kavo.«

»Kave ne pijem. Imaš kaj drugega?«

»Skuhala ti bom čaj, če ne maraš kave.«

»Prav,« soglašala on.

Ona izklopi televizor. Prižge luč. Odpre vrata. Počaka njega. Ugasne luč. Zapre vrata.

Potem: sedita vsak na svoji postelji, on na Jolandini, ona na svoji in srkata vroč kamiličin čaj iz porcelanastih skodelic, na katerih so narisani majhni kitajski medvedki. Njegov pogled drsi po naslovih knjig na polici nad njeno posteljo: Komunistični manifest; Ispitivanje javnog mnjenja, Ana Karenina, prvi in drugi del; angleško-slovenski slovar; Preprečevanje zanositve. Na mizi pod oknom leži kup starih doktor romanov s povihanimi in raztrganimi platnicami.

»Si prvič tu?« vpraša ona.

»Letos prvič. Lani sem bil večkrat.«

»Aha, zato te pa nisem še nikoli prej videla. Jaz namreč stanujem tu šele od zimskih počitnic.«

»Kje si bila pa prej?«

»V domu sociologov za Bežigradom. Pa sem kidnila. Tam so sami zajebani ljudje. Že na predavanjih jih imam poln kufer.«

»Študiraš sociologijo?«

»Ne, novinarstvo. Tretji letnik.«

»Zanimiv študij.«

»Ah, sranje. To reče vsak. — Študij, kot vsak drug. Nekaj je pač treba početi.«

»Ja,« reče on.

Ona z žličko postrga sladkor z dna skodelice in ga nese v usta.

»Si prišel iz Celja?« reče in si s konico jezika obližne ustnice.

»Kako pa veš?« se začudi on.

»Vem,« se nasmehne ona. »Jolanda mi vse pove o tebi.«

»Prava žalost je imeti tako trobljo za sestro,« reče on z vzdihom.

»Prav luštna punca je.«

»Seveda. — Ampak kljub temu je troblja.«

Sledi krajša pavza. Ona kadi in prstodušno zre vanj skozi dim, on pa preklada po rokah prazno čajno skodelico in strmi predse v tla. Izza stene se slišijo glasovi iz sosednje sobe: pridušena radijska glasba in hihitajoč ženski smeh. Spodaj pod oknom brenčijo avtomobili.

»Še zmeraj delaš pri Odpadu?« reče ona in tako pretrga molk, ki postaja zanj že mučen.

»Ja,« reče on. »Še zmeraj.«

»Čudno — «

»Kaj — čudno?«

»Ne vem — strojno tehnično si končal, bil si na ladjah, pomorski oficir si — zdaj

pa prekladaš staro železo na nekem zaničnem Odpadu.«

»Bil sem tehnik, ja — in to slab tehnik, če že hočeš vedeti. In tudi pomorski oficir sem bil nekoč — bolje rečeno: govno od oficirja.«

»Ti si sanjač. Zidaš si gradove v oblakih, namesto da bi si poskušal nekaj malega sezidati tu spodaj na zemlji.«

»Vraga!« reče on in nestrpno strese z glavo. »Pogovarjajva se o čem drugem!«

Ona se nagne k njemu in ga zaskrbljeno pogleda v oči.

»Si zagrenjen?« ga vpraša.

Njen topli materinski glas mu seže do srca.

»Sem mar tak videti?«

»Oh, ne. Videti si čisto v redu. Samo govoriš tako čudno.«

»Nisem zagrenjen. Pravzaprav sem čisto srečen človek. — Samo ti me mogoče še ne poznaš dovolj, da bi to vedela.«

»Ja — « reče ona zamišljeno.

Ob enajstih: Jolande še vedno ni. Če si odkrito prizna, mu zdaj niti ni kaj dosti do tega, da bi prišla.

Dekle v ciganskem krilu si prižge novo cigareto. — — — Saj tudi jaz ne bom nobena Oriana Fallaci,« reče resignirano. »Najbrž bom vse življenje pisarila kakšne blesave člančice v kakšen zakoten tovarniški časopis. — V najboljšem primeru jih bom popravljala drugim.« — — —

»Rekel sem, da se pogovarjajva o čem drugem!«

»O čem?«

»Imaš kaj pijače? Ne morem govoriti s suhim glom.«

»Nekaj bi se že našlo,« reče ona in vstane. »Boš gin?« Stopi na prste in seže na omaro po steklenico.

»To je za reprezentanco,« reče, ko odpira steklenico. »Midve z Jolando nikoli ne pijeva. — Ampak zdajle ga bom vseeno en kozarček.« In nalije tudi sebi. Njemu do roba, sebi do polovice.

On svojega izprazni na eks, ona pa srka požirkec za požirkec, počasi in z občutkom — kot na degustaciji.

Kar naenkrat jo zvije glasen smeh. Odloži kozarec in si z dlanjo zasloni usta.

»Kaj je?« reče on.

Ona se na pol zresni in ga pogleda z vlažnim bleskom v očeh.

»Ne vem, — kar upijanila bi se.« Besedo »upijanila« izgovori zategnjeno, s poltenim prizvokom v glasu. Nagne steklenico in mu znova nalije pijače. Svoj kozarec pusti prazen.

»Daj še sebi,« reče on.

»Ne. Daj mi ti!« reče ona in ga pogleda v oči.

»Zakaj jaz?«

»Zato — zato, da boš ti kriv, če bom počenjala neumnosti.«

»Če se ne motim sva že oba polnoletna,« reče on in se nervozno zasmehje. Usta ima suha kot da bi jedel puščavski pesek. V lica ga žge vročica, čeprav je sobni radiator izključen. Roke se mu tresejo od vznemirjenosti.

»Ne! — Ne!« zavpije ona s cvilečim glaskom. »Jaz sem še punčka! Šest let sem stara in kitke nosim.« Nestrpno zacepeta z nogo in našobi usta.

»Reci mi, da sem punčka!« Prime ga za roko in ga proseče pogleda: »Nihče mi tega ne reče več. Reci mi vsaj ti.«

»Nisem še dovolj pijan,« reče on.

Ona sede tesno k njemu in mu z vročimi dlanmi drsi po goli lahti.

»Vseeno mi reci!«

Toda v njem je kar naenkrat vse mrtvo. Bela praznina in nobenih besed zadaj.

»Ne!« stisne skozi zobe.

To jo strezni; izpusti njegovo roko in se umakne nazaj na svojo posteljo.

»Moj bog, kako sem nora!« se prime za glavo. »Saj sem čisto ponorela!« Natoči si za prst gina v kozarec in ga nese k ustom. Potem kozarec odloži na mizo in si prižge cigareto. V zadregi se nasmihna svoji pre-

drznosti in odkimava z glavo: »Moj bog! Moj bog! — Kaj sploh hočem od tebe? Saj te niti ne poznam.«

On prav tako v zadregi odvrta glavo od nje in gleda v okno. Od noči črna stekla odsevajo potemnelo sliko dogajanja v sobi. Z otrplim izrazom na obrazu zbira pogum, da bi jo spet pogledal.

»Pridi s-sem — « končno le izdavi s skrhanim glasom.

Ona naglo požre slino in nemo odkima. Leon z dvema togima, lesenima korakoma premeri razdaljo do njene postelje in sede poleg nje. Vroča kri mu zaliva oči, obenem pa mu zaradi živčne napetosti ledenijo roke.

»Ne — ne — « izjeclja ona, ko ji položi roko na bok. Zbegano se ozira okoli sebe, kot žival, ki išče v kletki luknjo za pobeg. On se z nrzlo in drhtečo roko dotakne njenega obraza. »Izzvala si me... Ti si hotela tako... « Z roko ji zmrlase.

»Zakaj me kuštraš? Vso frizuro mi boš pokvaril,« šepne ona z zaprtimi očmi. Zid med njunima telesoma se kruši.

»Ali je to sploh kakšna frizura? To je sračje gnezdo,« se zasmehje on.

»Seveda, zdaj, ko si me skuštral.«

On se s koncem prstov narahlo dotakne njenih spuščenih trepalnic.

»Si jih namočila v katranu?«

»Kaj?« reče ona še vedno z zaprtimi očmi, prisluskujoč premikom njegovih rok na svojem obrazu.

»Trepalnice vendar.«

»Te moti?«

»Ne — «

»Če te moti — «

»Saj me ne.«

Z vročimi ustnicami zdrzne po njeni hladni koži. Predaja se mu boječe in nezaupljivo, kot da se na milost in nemilost izroča neki na pol divji živali, za katero ne ve, kdaj bo nehala božati in kdaj začela praskati in gristi. V njenem telesu je že vnaprej čutiti skrite osti, ki bi se sprožile, če bi šel predaleč.

Okus njenih ustnic in kože na vratu, malce slankast od potu, mu požene ogenj skozi žile. Njegove roke postanejo nasilne in začnejo s slepo ihto iskati pod njeno bluzo in krilom.

»Pusti me!« reče ona in se obrne proč.

Tega si ni mogoče dvoumno razlagati. Ta njen »pusti me« je oster kot nož in v njem je kot nož ostro zavračanje.

Zave se, da jo izgublja in postane ga strah. Njegove roke otrdijo v klešče in se neusmiljeno zakopljejo v njeno mehko belo meso. Prevrže jo na hrbet in ji potegne krilo čez stegna. Njena golota se posmehuje njegovemu brezupnemu prizadevanju.

»Nikar se ne trudi. Saj se ne spleča.«

Roke mu mrtvo omahnejo ob telesu. Zdaj je do kraja poražen.

Dekle si molče poravnala krilo in si s prsti prečeše zmršene lase. Iz pomečkanega zavojčka na postelji izvleče cigareto in si jo vtakne v usta.

»Zmanjkalo mi je vžigalic. Imaš kaj ognja?« reče mirno.

Leon je tiho. Počuti se kot nebogljjen piščanček, ki ga je mati koklja brcnila izpod svoje tople peruti. Prepadeno strmi predse v tla in si z dlanmi obeh rok stiska glavo, kot da bi se bal, da mu jo bo razneslo.

Dekle obrne stikalo na svojem malem sobnem kühlniku in prižge na njegovi razbeljeni plošči.

»Moj bog, kako si prestrašen. Saj se ves tresesh. Kaj je s tabo?«

On še zmeraj molči. Le kaj naj bi rekel?

Ona pride k njemu in ga materinsko po- boža po licu.

»Nisem mogla, razumeš — Če bi bil vsaj malo nežen — Si zmeraj tako grob s puncami?«

»Ni se ti treba opravičevati. Zdaj je, kar je.«

»Boli?« ga vpraša sočutno.

»Svinjsko.«

Nagne se nadenj in ga mehko poljubi na razbeljeno čelo.

»Je zdaj boljše?«

On prikima. Res mu je za spoznanje bolje.

Dekle mu sede na kolena in se ga z obema rokama oklene okoli vratu.

»Pusti me, šel bom,« reče on z zadržanim glasom.

»Nikar ne hodi. Rada bi spala s teboj.

— Zares, do kraja.«

»Saj nočeš.«

»Hočem, hočem,« mu zamrmra v uho.

»— Samo nežen moraš biti. Vsaj malo.«

»In če pride Jolanda?«

»Ne bo je.« Stopi k vratom in obrne ključ v ključavnici. Stopi k oknu in spusti roletu. Potem se postavi predenj in reče:

»Sleci me.«

Leon vstane in ji začenja odpenjati bluzo. Dekle stoji negibno, z rokami ob telesu, gleda ga z velikimi praznimi očmi in z vljudno nasmehljanimi usti. Zdi se mu, kot da slači izložbeno lutko. To ji tudi pove.

»Pusti, bom pa sama,« reče ona malce nejevoljno.

Njeni prsti se naglo sprehodijo po registru gumbov na bluzi in krilu, z večšim prijemom si odpne modrc in skorajda hkrati potegne dol čipkaste spodnje hlačke roza barve. Ko je brez vsega, se zlekne na posteljo in reče:

»Pridi k meni.«

Gleda jo brez poželenja, kot sliko na razstavi kakšnega lokalnega slikarja amaterja. Naslov: »Ležeči akt«. Pust, brez duše.

»Pridi, kaj čakaš.«

»Ne,« odkima on z glavom.

»Rada te imam,« reče ona z ganljivim izrazom na obrazu.

»Lažeš,« reče on. »Samo pomiluješ me.«

»Ti si nor. Rada te imam.«

»Daj no. Govoriš kot tiste zmešane babnice v tistih tvojih doktor romanih tamle na mizi.«

»Jokala bom.«

»Kar daj — če moreš.«

Pogleda ga skozi priprte veke, kot mačka, ki ji sonce sveti v oči. »Kako si ubog,« mu reče, se zavije v odejo in se obrne z obrazom proti steni. »Ugasni luč, ko boš šel. Na smrt sem izmučena.«

— — —

Skozi siv zrak — meglo — dež se vidi belo utripanje žarnic na velikem semaforu Iskrine stolpnice na Trgu revolucije. Borovci na Rožniku in Šišenskem hribu so črni. Veter otresa dežne kaplje z igličastih vej. Pločniki se svetijo v soju neonskih svetilk. Tam, kjer je v bližini kakšna trava, se po asfaltu zvijajo bledorožnati deževniki.

Kolodvor ob petih zjutraj: vrvež ljudi s sivimi jutranjimi obrabi. Leon Sotlar sedi sključen na leseni klopi čakalnice drugega razreda. Tudi njegov obraz je siv — tako kot vsi drugi — in splošna sivina tega oblačnega nedeljskega jutra je tako obogatena z novim odtenkom ene in iste barve.

Ob šestih: — »Kam potujete?« — »V Celje.« — »Imate karto?« — »Nimam je še.« — »Vi se pa večkrat zadržujete tu na kolodvoru, kajne? Skidajte, skidajte, tukaj ni prostor za spanje.«

Stoji pred umivalnikom na stranišču in si z mrzlo vodo izmiva zaspanost iz oči. Z rdečo ilovico si namaže obraz. Okoli vratu si obesi ogrlico iz tigrovih krempljev in odrezanih uhljev v boju pobitih sovražnikov.

— »Imate burek?« — »Ne.« — »Sirov zavitek?« — »Ne.« — »Kranjsko?« — »Celo?« — »Ne, pol. Je vroča?« — »Skoraj vroča.« — »To se pravi, da je mrzla. Dajte mi raje sendvič.« — Tam čez na glavni cesti vozijo avtomobili. Zeleni krpani se zvijajo okoli ovinkov kot velikanske zelene gosonice, črne na sredi. Sendvič je star in suh. Vsak grizljaj zalije s požirkom limoninega soka iz tetrapaka. S kopjem prebode bivola in

pri odprti srčni žili pije njegovo črno, kadečo se kri.

Gre k blagajniškemu okencu in kupi karto za Celje. Zamaščen papir, v katerega je imel zavit sendvič, zmečka v kepico in zaluča v koš za odpadke. Gre čez perone, preskakuje luže med tiri, plava čez široke bistre reke, mavrične od naftnih madežev in strojnega olja. Gre na vlak. Poišče si prazen kupe. Odpre okno. Sede. Potem leže. »Jer je slobodno ovdje?« — »Ja« — Vlak odpelje. »Izvinite, gospodine, jer bi mogli zatvoriti ovaj prozor. Baš je hladno.« — Vstane in zapre okno. — »Hvala vam, gospodine.«

Z rokavom jopice obriše zarošeno šipo. Gleda črno-sivo-bel film jutranje pokrajine v steklenem četverkotniku okna: zasmoljeni hrastovi pragovi sosednjega tira, oporniki električnega voda, hiše pod progovnim nasipom, razdrobljene kmetijske površine predmestnih vrtičkarjev, dimniki moščanskih tovarn, mostovi, ceste, megla, megla, megla. Zapre oči. Hodi po samotni pragozdni poti. Sreča mlado žensko svojega plemena. Podre jo na travo in jo ljubi. Grize njeno temno kožo, dišečo po paritvenem znoju in muškatenem olju. Spi.

Cvetko Zagorski

LEVJE PESMI

Spev o levu

To je mesto,
ki je zapravilo dušo
in si kupilo leva.
Zaklenilo ga je v železno kletko,
kjer ni žarečega sonca
ne peska v puščavi
ne sence v goščavi
ne studenca ne rose
ne jutranje sape,
kjer na zemljo dež ne prši,
kjer ni divjega vetra
in zemlje ne biča ploha,
kjer ni ne lune ne zvezd,
še zasledovanja več ni
in ne pasti,
vse je sama varnost,
preskrbljenost.

In tako ima mesto leva
in vsi hodijo gledat leva
in ga občudujejo
in so zadovoljni,
ker imajo ujetega
tako velikega,
groznega
grivastega leva,
katerega šape niso nevarne
in se mu strašni zobje
izza železnih klinov
v prazno reže.

Kaj zato,
če je lev ob spanje,
če mu ne diši meso iz mestne staje,
če se mu je zaril v možgane
klin
in če vsak dan pred zarjo
in ob sončnem zahodu
in pogosto še sredi belega dne
znenada zarenči,
potem pa se mu zatakne
in le še ječi
in toži v gluhi Rožnik,
ker nima komu potožiti,
ker ga mesto ne sliši,
ker je za hribom
in sploh mirno spi,
saj se je znebil duše,
lev pa je v kletki . . .
In ko lev globoko zavzdihne
in do kraja izpusti sapo,
je to le še stok
na smrt bolnega bitja,
ki ne more ne živeti ne umreti,
ki še dolgo ne bo umrlo,
ker mesto potrebuje takega leva
in se čuti varno,
pomembno,
veliko
pod streho levjega stoka.

Vendar živi mesto v slepilu,
da ima pravega,
strašnega,
živega leva,
ker to ni več lev,
samo griva je še,
ker pravi lev je še v džungli
in je svoboden,
v kletki je le
zapravljena duša
mesta.

Levou spev

Prekleta kletka
mojega rojstva,
si pravim,
ko si ob svitu
snemam z vek
pajčevino noči
in se ovem košate grive,
ostrih zob,
mogočnih šap,
pa da sem samo zato še lev,
ker zobje še trgajo,
ampak to so samo še stara kljuseta,
golt še golta,
ampak to je samo še luža v vedru,
moj glas ni več rjovenje
kralja v goščavi,
stok je,
tožba,
hropenje,
odmev glasu,
ki je bil —
ker sem le kupljen lev,
mrtev lev,
papirnat lev,
lev vaše ujetosti,
vaša posest
in utišana vest.

Deček in lev

Deček
kot bistra Bistrica
modrih oči
je rad imel Leva.
Bil je zaverovan
v veličastnost njegove glave,
v košatost njegove grive,
v kosmatost njegovih šap,
v lahkotnost njegovih korakov.

Zato je
pogosto obiskoval Leva.

Pa se je
pomladnega jutra
zgodilo:
Lev je
z zadnjim kancem
Upanja
začutil –
zdaj ali nikoli! ...
in je iz kletke ušel!
Preplah! Preplah!
Na vseh koncih mesta
so zatulile sirene,
iz vseh cerkva
je udarilo plat zvona,
vsa križišča so zasedle patrolje,
da so bile vse ceste proste
za piskajoče avtomobile
gasilcev in policije.

Preplah! Preplah!

In kar je bilo uniform,
vse s puškami,
kar je bilo mesarjev,
vsi z mesaricami,
kar je bilo prisluškovalcev,
vsi so si očedili sluhovode,
kar je bilo vrtničkarjev, vsi z motikami,
kar je bilo novinarjev,
vsi z beležkami,
kar je bilo fotorepórterjev,
vsi s kamerami,
vsi vohljači z nasršenimi ušesi,
vsi pisuni z ošiljenimi peresi,
vsi gobeždači in trobentači:

Nad Leva, nad Leva, nad Leva!

V strahu,
preplahu
se je izgubljal dečkov glas:
»Pustite Leva!
Naj bo svoboden!
Naj živi v gozdu!«

Pa so ustrelili Leva,
pa so ga razčvetverili,
pa so mu šape posekali,
pa so mu grivo populili
(z njo svoje ženske okinčali)
medtem ko so levje oči
s svojim zadnjim pogledom
zrle
v zeleno košato drevo,
v visoko modro nebo.

Deček je ujel
utrinek
svetlobe,
zmage,
svobode
iz zelenega slovesa
levjih oči:
pogoltnil je solzo,
iskro skrnil vase
in z levjim pogumom
šel med ljudi.

(Ciklus je iz zbirke »In vse je, kakor je prave«, ki bo izšla v založbi kulturno-umetniškega kluba Tone Čufar.)

Bertolu Turiddu

Tu, na jasi Trnovskega gozda,
v vencu starih, prastarih dreves,
v družbi noric in modrasovih češenj,
plesal je zadnji, smrtni ples
Bortolo Turiddu iz Corleona.
Tu bil je življenja in noža odrešen.

Sonce sicilijansko mu grelo je bedno
otročstvo,
ko ga mafija urila je v picciota,
nepredoval z umori je v gabellota,
Mussolini k arditom potem ga pozval,
da ubijal je dalje po svetu in klal ...

Zdaj tu leže njegove preperete kosti
in zarjaveli fašistovski nož
in lobanja, brez zlobnih oči, se beli
iz kobulnic in modrasovih češenj.
To živ spomin na smrtni je ples
Bortola Turiddu iz Corleona:
od življenja je in noža odrešen,
dosejal je svojo krvavo setev.
Veter razpihnil je dime požarov,
maja se otajalo zamrznjeno sonce,
ptice zapele so v svobodni pomladi
svoje stare preproste modrosti.

Odtlej že mnogokrat letni časi
svoje slikovite so razgrnili preproge.
Zdaj se v vejah zelenih poigravajo žarki,
diha iz zemlje svečanost poletja,
čmrli se žejno napajajo v cvetju,
mrvlje tipaje hite čez lobanjo,
rja usebolj zažira se v nož.

Zdaj zdaj preplavil val bo kobulnic
noč in lobanjo in grozo spomina ...

Balada

V senci cerkve črna vrsta,
na baretkah bela smrt,
na baretkah bela smrt –
vodi jo črnih iz Trsta.

Sveti mož, kaplan v ornatu
jim podeli blagoslov:
»Smrt, če bel ni, tudi bratu!
Bog pomagaj vam na lov!«

Odkoraka črna vrsta
z blagoslovom iz vasi,
za sledjo črnih iz Trsta
vodi jih, a sled je kri.

Mlad kurir se skriva v travi,
ranjen išče pomoči,
bela smrt se nadenj spravi,
biča ga vse do vasi.

So na smrt ga obsodili –
bil je bičan, opljuvan,
mrtvemu oči staknili
v imenu Kristusovih ran.

Sveti mož, kaplan v ornatu
jim podeli blagoslov:
»Smrt, če bel ni, tudi bratu!
Bog pomagaj vam na lov!«

Tržaška balada

Živeli v luknji predmestni so on in ona,
hčerka, sin in nona.

Hodil on v škedenjske plavže
na delo s srpom in kladivom v obeh,
na Russem mostu prodajala ona bige –
romala z njimi v njih skrita vez ...

Črni biriči iz ulice Belosguardo
prirohnili so, njega odgnali,
šest dni ga kot Kristusa bičali,
sedmi dan ga v Rižarni sežgali ...

Vsak dan alarm sirene so rjule,
bombniki zavijali s strani beneške,
razdejale predmetje bombe angleške,
njo in nono razvaline zasule.

Sin in hčerka poslej za smetarjem
grebla za kruhom v mestnem smetišču.
Tujim mornarjem se dekline je prodalo,
fant za fakina je v pristanišču.

Hero

Življenje

tragikomedija
igra v neskončnosti
vrtenje v nezačrtanem krogu
uprašaj časa s piko smrti
zastrupljanje ozona
vera v upanje
beg od maskerja do maskerja
zasidran smrad po ribah

in po vsem tem
pristati v blatu
utoniti v mlaki med napihnjjenimi žabami
skočiti v mešalec cementa
pasti med odpadke železa
izgubiti se v labirintu cest
in po vsem tem
ne videti vencu
ne slišati žalostink
ne dolgega govora
le trohneti
pod betonom
pod marmorjem
le trohneti
trohneti
tragikomedija končana
širi se smrad po ribah

Otroštvo

Že dolgo je,
odkar si zadnjič zaprl
svoje vesele oči
in sanjal,
čeprav je bilo že jutro.
– Tvoje otroštvo se potaplja –

Že dolgo je,
odkar si se venomer le smejal.
Smejaj, ker je trava zelena,
smejaj, ker rastejo rože ...
Dolgo je že od takrat ...
– Tvoje otroštvo je našlo pot drugam

Že dolgo je,
ko si stopal po ulici
in kričal: »Kdo hoče malo srca?«

Sedaj pa svoje srce
stiskaš v pesti
s strahom,
da ti ga kdo ne vzame ...
– Tvoje otroštvo ni več tvoje otroštvo

Reliquiale reliquiarum

Napis na spomeniku.

Cigavem?

Na spomeniku smeja,
otročva,
mimoidoče mladosti
ljubezni, ki je zašla v dolgove,
zelenih trav,
pomladi
ali morda — sveta?

Človek je isklesal spomenik
in utisnil varj
resnico 20. stoletja
in ga posvetil — SEBI!

RELIQUIAE RELIQUIARUM

Pusti
vetru
igrati se z listjem,
Pusti
travam
zeleneti v pomladi,
Pusti
vrtnici
cveteti na jesen
Pusti
drevesu
razširiti veje v vrtu,

Pusti
otroku
imeti otroštvo,
Pusti
pljučam
dihati,
Pusti
življenju
živeti ...
zakaj vedno vse spreminjaš — človek?

Ne dovoli pišu vetra,
KO ODRASTEŠ,
da te odpihne
iz tega sveta,
kjer živi ljubezen.

NE DOVOLI valovom,
KO ODRASTEŠ,
da te odnesejo
z obale,
kjer vlada pristrčna beseda.

NE DOVOLI obupu,
KO ODRASTEŠ,
da ti vzame
radost;
to ubogo krepost,
ki jo človek še ima
v tem civiliziranem svetu.

NE DOVOLI sebi,
KO ODRASTEŠ,
da bi pozabil,
da si nekoč
znal biti prijatelj.

NE DOVOLI sebi,
KO ODRASTEŠ,
da bi pozabil,
da si nekoč
nosil upanje v sebi
in ga nudil soljudem.

NE DOVOLI SVOJEMU SRCU,
KO ODRASTEŠ,
da bi postal del te umazane civilizacije,
ki ubija brezskrbna otroštva
in razžira prijateljstvo.

Šepetaje

— kot listi v vetru —
potujejo mokre kaplje
mimo mojega okna,
kot da bi hodile po prstih,
da ne bi prebudile molka v meni.

Tišina se je prebudila;
moje pesmi postajajo
žalostne,
vlažne,
pušte,
utrjene,
kot so morda tudi kaplje,
saj imajo tako dolgo pot za seboj.

Živeti —
kot zelen list drevesa morda,
ki na zimo spleza na tla
in se izgubi pod nogami hitečih ...

Živeti —
Kot jelka v gozdu,
kjer jo občudujejo bori
in otroci,
ki jo pozimi
okrasijo z majhnimi lučmi,
ki žalostno utripajo v noč ...

Plantan

I Sivo v igri

SMOD, MRTVICE DAH
IN TEŽKI LAJEŽ
PSA, OBOK, KI LESK
VESOLJSTVA
KRIJE, VZHOD, ZAHOD ...
OTROK SPI TOD IN
STARCEV SE DUŠI
NEBROJ ... POET
ŠE ZADNJIČ
DVIGA TISOČ ROK.

II Belo v igri

SE V JUTRA VABI
V TKAN KRISTAL ... KAKO
PROSTRAN JE PLAŠČ
Z NEBA ... LE
PADAJ ... SNEŽEC BEL!

III Rumeno v igri

KALI MODROSTI
NE UTRNEŠ Z VIŠAV:
METULJASTO
DETE ŽE
S PRAGA — VZLETI.

Damjan Jenstrle

Mrmranje zvonov

nekega dne se konji ne bodo več ustavili
pred našo hišo,
ker ali hiše ali ceste
ne bo več,
ali pa ne bo več to naša hiša,
ker nas,
ker nas ne bo več ...

ko ne bo travnika,
kjer se jeseni pase živina
in detelje,
da bi se med rdeče cvetove
skril zajec,
ko ne bo pšenice,
ki bi se požela in dala ljudem
tudi vasi ne bodo več oddaljene nekaj vrst
druga od druge ...

še teže bo živeti v preddverju,
kadar pridejo nadloge hudih let
in težko tistim,
ki so zamudili pravi čas,
da bi se uselili ...

nekega dne ne bo več ritma
sončne svetlobe
in takrat ljudje,
glejte, da boste imeli dovolj kresil
in ognji naj bodo visoki
in dobro bi bilo,
(stara mama je to vedno trdila)
če vseh molitev ne bi pozabili ...

vzdihljaji ljudi bodo harmonija
težkih let,
kadar sledove korakov
požrejo mračne globeli,
in korenin
(te že zdaj ne segajo preveč globoko,
pa skupaj zemljo držijo)
sploh ne bo več ...

spet bodo luknje v lobanjah čudne,
(kot bi bile od strelav)
in tema se bo širila iz mrtvih oči
in znak zveri na čelih bo zijal
kot fosforescentno sonce ...
zmaju ljudje, je nekdo pomagal
zaceliti rane ...

mame nam prigovarjajo,
da bo še vse dobro, preden se oženimo,
pa so jeziki naši gnojni
(ata me je vzel v naročje
in je dejal,
da se naučimo govoriti v petih letih,
molčati morda v petdesetih)
in bodo jeziki še bolj gnojni
ali pa gre svet nazaj ...

nekega dne se konji ne bodo več
ustavili pred našo hišo
in vasi ne bodo več oddaljene nekaj vrst
druga od druge
in še teže bo živeti v preddverju ...
nekega dne ne bo več ritma
sončne svetlobe
in vzdihljaji ljudi bodo harmonija
težkih let
znak zveri na čelih bo zijal
kot fosforescentno sonce
in jeziki bodo še bolj gnojni ...
takrat se bomo morda spomnili,
za kakšno ceno smo si jemali svobode ...

(Končnice življenja so najlepše, najbolj neizpolnjene.)

1

Lasje so padali na čelo. Prsti so izvabljali nedoumljivo. Bilo je dobro, dobro, brzelo je v prelivanju. Oči so trudne jezdile v zelenomodre duri sveta, v trenutek večnosti.

2

Bil je zvezdni piš, drseč v lokih čez in čez. Videl je dušo planeta, načeta polja, zelena, cvetoča, ah, kakšna polja! In rosne čipke, tam ob izviru popolnosti, koder pozabljajo vedra žita, mleka, medu in vina in Sonca in vedra življenja.

3

Izdahnen povese se v temno nebo, usmiljenja prosi za trope čevljev, za poškrabljene insignije, za ginotje peruti na puščah asfalta.

4

Zvezdni sen prezrl je črnino, kjer verige bijejo, rožljajo, tolčejo, v nedogled, v vezi prenekatero. Misel vrača se tja, v prostranstva, ki jih kdo drug živi, za vedno in večno dovolj kdo drug.

5

Ptici naznanjata z juga, od onkraj. Ne menita se za grobarje, očitvece, zasebnike krvave, grozne, postrojene prav kot usoda morivka slutena. Čaka, vsi čakajo na sinjo odrešitev, v prerokbo hodijo, v škrlatno, v njih davni izraz, v liturgijo odštevanja hodijo (toda – prišel je – Artur).

6

Artur izmišlja si nove prijeme; rad bi uglasil moralo, mišljenje tonov. Zadovoljstvo v njem curči – povsod je ista pesem modrivavka, genocidna, diamantno logična in skladna: vohunijo, pobijajo, kradejo, slepijo... Kaj bi predvideval, definiral – tu so zakoni, zakoniti, nepreklicni!

7

Ptici letita čez zemlje, čez sive, ki ostale so v prahu homo (homini lupus). Ostal je še kloven zvezdoslovec – ranjene zveri režimov hlastajo za njim.

8

Hodiva po strmi in stekleni poti. Nebo je težkozvezdnato. Zvoki bronca polnijo doline spečih. Dejal je: zvezde plodnice nastavljajo planetne ljubice, vesoljna bit pa sebe vanje trosi – od tod gre okrog, naokrog, od tod preblisne v nas vsako hotenje, ki lačno vesolja v temi je razpeto.

9

Dolgi krogi so, dolg dan je, dolge so resnice stavkokazov. Zdaj plešejo v neznano, odeti v glazuro veka – nebesni otroci, ki jih imajo za grde, zadete (naj od mre vsak šum, prešlo bo kar samo po sebi). Dolg dan je, dolgi krogi so.

10

Imenitno je stati na »tleh« – institucionalen, sistemski, posvetovalen, kalupast in v skrbi za »novo bodočnost« (njegova težava ni ta). V istem vsakič vidi drugi svet, vidi kras neskončnega; v zatrtim, okovanem, slepečem rožljanju, v preprodanem dražu gorja.

11

(Bila je gozdna vila), smem te držati okrog pasu, smem ti vračati besede, smem biti najbolj srečen – joj! vila moja, ljubica, kje je najin čas!

12

Nékdó išče se, priskoči, primakne se in je kolekcija v kolekciji, kalup v kalupu, ideja v ideji – zakaj tudi raja so ljudje, plesalci in oblast so ljudje in ne nazadnje – vsi sami ljudje!

A, kakšni posli neki so to z ljudmi, med ljudmi povedano? Nimam pojma. Od jeze skrunim pajčolan za pesnike-device.

13

(Artur se že koncentrira, njegov posineli obraz me vznemirja.) V roki stiskam drobne poezije. Knjižica je stara, skrepenela, njene črke so ohranjene zaradi naju. Med hojo šepetam, tolažim vzdih smrti – strah jo je, kaj vse ne sliši!... To bo lepo, prijateljica, to bo lepo, ne bomo pozabili nate, kri je kri! Le pojdi spat, počivat, brez skrbi...

14

Odhlapela je skrušeno, pozabila koso naostreno (kaj bi s tem). DANES zopet ni njen; danes je skažen, naelektren, atomiziran, njegov zogleneli nasmeš preti, ukazuje: hej! človeček! cvilimožek! Izmeriti prišli smo čas...

15

Artur ve, on ve za dostojanstvo, poljublja stvari, katerih se še niso dotaknili, poljublja besede, prav kot mati poljubi otroka, gleda jih, misli, jih dene v zibel, zibel belega polja, belega časa – o, dete, o, polje, čas smo vsi...

16

Vse se nadaljuje, nič še ni bilo. Živi v pričakan dan, v drugoten nič, pogublja se v vrtenju, prav kot poeti, veslači zvezdni z zemeljskimi radostmi; primerja jih z rubini, jih nosi med ljudi za solze. Vsak sanjač odplahuta za breg resnice, premine brez utvar, zavrt v molk spozna – da vse se nadaljuje, kot nič še ni bilo.

17

(Neskončnosti hite v pozabo svoje veličine.) Sprevod se pozibava topo in ceremonijalno. Zapuščajo dediče, procesije nove, za skopa vprašanja skozi človekov zakaj. Čeber nešteti jim vržen je v obraz, morda zbud se – naj vidi, kolik je gorja zaplet, procesijo obhod, toneč v pogubljena tisočletja. (Ah, sveta žrtev v nesrečnikih, muči jih avtentičnost, pomol solza, odvečna domišljija s pečatom revolta.)

18

Artur že igra – besedno igro: Ni jim mar poslanstva mnogoterih! Umirajo vse v prek – zaljubljeni vase, pogubljeni vitezi univerzuma!

19

Hodijo, hodijo, udarci na sencih ječijo, stopajo v krožnici, zvarjeni ob tirnice sanjske poti. Pot gre navkreber, v prividno goro, se zgublja v megli... Pot ječi, škrtta, še gora, se zdi, da ječi. Hodijo goli, zapozabljeni, ruševinasti – v nikamor, naj tonejo v meglo, naj se pomikajo lebdeči, daljni, zakleti, nerazumljeni.

20

(Artur igra vesoljno zazibalko. Jaz in Artur sva največja... prijatelja.) V krogu zajeti, zakleti v krogu neprepoznavnem, med stopanjem ne gledajo, kdor pada, obleži umirajoč, sprevod kar hodi čezenj, hodijo ga v pot, dokler ne skameni, dokler ni p o t.

21

Šla sva po robu, spominjam se Sonca, roke, pentlje, medaljona, steze... Gozd zasut s poljubi šepeta... Dajem ti knjižico, oh, rekla si: Poezija v meni ni Byron, poezija v meni niso pesmi, poezija v meni je čas in življenje... poezija v meni je um in stvarnost... Bila si prezakonjena, meglica opojna, a razumela si, vzela drugi dar, ga položila v porozno nedrje.

22

Midva to gledava, midva, te barve, utripanja – vsi – to – gledamo! (O, zamujeno v življenju...) Artur pravi, da ne bo hudo, ko bo prišlo in nas posnelo... Dahnili bomo – aaaaaaaah – in že bo – mimo. Preteklost bo zijala v zlatih črkah črnih grobov, človeška pesnitev bo zavita v sireno, v temo grobov in njeno srce bo kipel v dorski tokati in fugi Johana Sebastjana Baha. O, mati, o mati Zemlja! Kako boš kotalela v loku... skozi prostor...

23

Artur! Ne žaluj za norci! Navadni strahopetci so! Kar tarejo se na tem poblesavljenem planetu... (Izpustiva vojne, peklene furije, bolestna umoskrunstva! Pustiva usode nemislečih, upanja umnih, molk modrih... Pustiva! Zaboga! Artur...) Ne žaluj za norci, zakoooooni! zakoni so nad vse pomembni. Bodi zakon v zakonu, teater v teatru, država v državi, diktator diktatorju, proletarijat proletariatu, poosebljenost v poosebljenosti... Skratka – človek, ČLOVEK! ČLOVEK!! Ne sprašuj, zakaj morijo njih, samo živeče! O, Artur, prehudo je trpeti za vse.

24

Ondod je breztežje, je vse, je edino vesoljno in dolgo dovolj. Na žalnem nebu je Sonce večje kot naše, je zvezda z umazano glavo in MISLI. Nihajo v njeno zaobljenost, žedeč nad stvarstvom, njihovim stvarstvom, pomikajoči se v zaobsegu nad krogom črtovanih procesij.

25

(Artur bode z disonančno zgodbo, pravi, da je Rahmaninov nezadovoljivo žalosten, premalo izgnanski in da je Rusija prevelika za TO njegovo kaprico. Dopovedujem mu, kako je Slovenija premajhna za MOJO, da smo umetniki na istem in da niso Rusi krivi, če imajo tako veliko državo... Ni pomagalo. Prešel je na Baha. O Artur.)

26

Vrgla ga je divja žalost: Ste vi pobili mislece, so misleci dotolkli vas?! Ali ni ne pravih VAS, ne pravih MISLECEV?!... Kar je noro, je noro, mu pravim, toda – življenje je naše! Zakaj drvimo tja, drugam, na zvezde druge, kjer je lažje, kjer je tuje vse? Jaz ne odidem, ni večnih krogov (kdor kroži – ne dokroži).

Po mučnem naprežanju odpiram »okno v svet! Vrglo me je vznak, mi dalo vedeti: cvetje je bogato in otroci sredi urtov in matere sredi otrok... (Mar ni to katastrofa v mišljenju?) Zakaj smo ostali nizki, negibni? Iz otrok delamo sebe! O, prekleto vse.

Nemiri se gredo obešenjaštvo in je hipertenziosluten, hipertenziočuten, pozoren na kvocient, na provokativo, pogrebce in na spremljiv nivo. Nikdar ne pozablja na masko — groza... ubil bi se (Hamlet je tako končal, ko jo je snel). Dlje ni pihal v žarjavico. Mráz je, mraz. Nahraniti je moral golobe in vrabce... Tam blesti, hladán in tuj, mimo ostankov človeštva, ki se raztapljajo s soncem. Mir je, mir, s svetlobo pomniki lebde, razpeti od zvezde do zvezde, od zemlje do zemlje, kjer čuti od prve do druge — kepa mesečna, gruda zemljina, misel pepelnata.

epilog

O, Artur! Tako čudovitega slavlja se ni bilo!
Ha... Ptici jočeta z visokim, rezkim plahutanjem, mali človek pa skače zaripel, ju priganja in ščuva, naj jočeta nižje, čisto pri tleh, rad bi ju snel.

Plava Ptica s kremplji grabi prvo struno, zelena pa je trmasta in visočastna, med vzdihni pojeta: o, Sebastjan, ne boš zameril, ker so pesmi čudne... Spolzele so izpod kalupov...

A Sebastjan ne mari za tarnanje, popravi si lasuljo in dobrodelno reče: kaj taaakega! Kaj taaakega! Ho... Ha...

Tako (ker sta brez takta do mojstra) navdahnjeni jočeta, joče moj Artur, ko ju doume, vsi jočejo (brez takta), a se ujemajo — zato so jih učili.

»Odvita mumija si, v sarkofagu etra znova si zbučen, vidiš s konca se procesije, ki te drobni, peha — dokler ne zaživiš v sušnja sen; puliš si lase, si grizeš ustnice, obmane te prastraš človeka, ne čutiš tal in tiplješ, ima te huda misel — izruvati oči, ima te piti lastno kri, se žreti in poginiti...«

(Artur tako igra, kot bi za vedno odhajala. Charles Fort naju vabi v kino, igrajo — THE BOOK OF THE DEMNED — vendar, spomini... spomini so težki.) ... Tvoj vsak korak določen je, sprašuješ boječ se nenadnih spoznanj: koliko let? Zakaj ne čutim? A, čutiš! ... Tukaj ni let, so krogi, so krogi — čutil boš, čez kroge, do nič, do modrecev...

Janez Svobljšak

DNEVNIK S POTOVANJA PO OBEH NEMČIJAH

Čas priganja.

Iščem le še košček zemlje, v kateri gnije Eckermann. Kje v tem pokopališkem parku bi utegnil biti njegov grob? Res bi rad postal ob njem.

V torbici imam dva kilograma literature o Weimarju. Iz množice brošur in knjig izbrskam vodiča »Hierher soll man junge Leute fuehren...« (»Sem naj bi vodili mlade ljudi...«)

Pred tremi leti sem se v poznem avgustovskem popoldnevu prvič ustavil v Weimarju. Občudovanja vredno prodajalno v kiosku nasproti železniške postaje sem prosil za prospekte, s katerimi bi si lahko pomagal ob ogledu kulturnih znamenitosti.

»Ste prvič v Weimarju?«

»Hvalabogu, prvič.«

»Ne razumem... Zakaj hvalabogu prvič?«

»Jugoslovan sem. Ko bi bil pred tridesetimi leti prvič tu, bi danes pač ne stal pred vami. Požrl bi me Buchenwald.«

»Ah ja, so...«

»Ste vi od tu? Iz Weimarja?«

»Seveda. Stanujem čisto blizu.«

Je to povabilo? Lepa gospa je mojih let. Doživljala je buchenwaldsko travmo. Morda kot članica BdM. (Bund deutscher Maedchen. Nacistična nemška ženska mladinska organizacija. Zveza nemških deklet. Nemci so se iz kratice norčevali: BDM Bubi — druck — mich — Verein. Po naše: Srček, stisni me!)

»Ampak če bi radi spoznali Weimar in njegove znamenitosti, si samo s temle ne boste dosti opomogli. Glejte: tole bi še morali videti... pa tole... pa tole...«

Brošure in precej zajetne knjige so kar deževale prédme. Spravil sem jih v potovalko. Peljati se bom moral pač domov, da bom ta papir pogoltnil. Za nekaj tednov zagrizenega branja pred naslednjim potovanjem.

»In zdaj, gospod?«

»Se vedno: s polnočnim brzcem se odpeljem. Rad bi odsedel v Eisenachu.«

»Bi ne ostali za nekaj časa v Weimarju? Dam vam lahko prijeto in poceni sobo.«

Bohotno oprsje se je ponujalo čez prodajalno mizo. Toliko da ni zlezlo iz svojega kozolca. Verjetno oprema za prijeto in poceni sobo.

Imelo me je, da bi spremenil svoj načrt. Ne zaradi ženske. Zaradi Weimarja.

Drugi dan me bo ob sedmih zjutraj čakal prijatelj na postaji v Wetzlarju. To pa je daleč v Zahodni Nemčiji.

»Hvala! Mi je prav žal, gospa. Ko pridem drugič...«

Lepa gospa je poznala svoje mesto. Po njeni zaslugi vem o njem več kot marsikdo, ki v njem živi.

»Hierher soll man junge Leute fuehren...«

Triindvajset prospektov, od katerih vsak pripoveduje o kaki mestni znamenitosti. Pokončni, ozki, po obsegu vsi enaki: šest tiskanih strani. Likovna oprema čudovita. Vse skupaj stisnjeno v ovitku, katerega debelina znaša komaj centimeter. Če jih že naštevam, jih zaradi tega, da bi se od tujcev česa naučili.

- Goethejeva hiša v Weimarju
- Goethejeva vrtna hiša v Weimarju
- palača Wittums v Weimarju
- Schillerjeva hiša v Weimarju
- hiša Kirms — Krackow
- Goethejev in Schillerjev arhiv
- centralna knjižnica nemške klasike
- weimarsko staro pokopališče
- Jakobovo pokopališče v Weimarju
- grad Tiefurt
- Lisztova hiša v Weimarju
- Schiller v Jeni
- Goethe v botaničnem vrtu v Jeni
- Wielandova hiša v Ossmannstedtu

- gradovi v Dornburgu
- spomini na Goetheja v Grosskochenbergu
- spomini na Goetheja v Ilmenauu
- Goethejeva hiša v Stuetzerbachu
- Goethejeva lovsko koč v Gabelbachu
- zgodovinsko zdravilišče v Bad Lauchstaedt
- Goethejevo gledališče v Bad Lauschaedt

- Schillerjeva hiša v Bauerbachu
- Goeschenova hiša v Hohnstaedt

Ko sem si pred tremi leti tega zlodja kupil, sem mislil, da sem že požrl Weimar. Prezler sem droben tisk na dnu vodnika:

»Kurze Einfuehrungen.«

Skorajda neprevedljivo. Še najbolj prav bi jih poimenoval »skromna spoznanja«. Česar jim ne gre odreči. Ko katerega od njih prebereš, šele veš:

Revež si s svojim znanjem. To so drobtinice. Vabilo, da zarezeh v hleb.

V prospektu »Weimarsko staro pokopališče« piše:

Johann Peter Eckermann, 1792—1854, deseta vrsta, grob številka štirinajst.

Našel sem gomilo. Stodvajset let je že minilo, kar so ga začeli črvi žreti. Tridesetletnika je povabil sam veliki patriarh v Weimar, da bi mu mladi zaljubljenec v njegovo delo postal desna roka, urednik njegovih zbranih del in družabnik pri kosilih. Pogovori po kosilih so se marsikdaj raztegli v tiho noč. In mladi, pridni Eckermann je v svoji tih sobici vsak dan sproti zapisoval, kar mu je veliki poet povedal. Devet let in dan za dnevom. Tako so nastali njegovi znameniti »Pogovori z Goethejem«. Brez njih bi pristal tudi Goethe za stopnico niže.

»Eckermann je začel pri Nemcih novo zvrst literature, ki jo bodo poslej mnogi posnemali. In vsak mojster bo vsaj na

tihem želel, da bi imel 'svojega Eckerman-
na'. (Prof. Božidar Borko)

Časti so mu privoščili še in še. Tudi
Goethejeva zbrana dela je lahko uredil.
Preden je umrl, je od pomanjkanja zblaz-
nel...

*Podobno sta končala Fran Levstik,
Marij Kogoj. Danes ju kujemo v zvezde.
Mora človek res umreti, da zaživi njegovo
delo? No, da. So izjeme. Prilagajajo se
času in ljudem. Zanjejo slavo in zbirajo
odlikovanja. Vprašanje je:*

*Kako bo zgodovina ocenila, kar danes
čvekedrajo?*

Tako, moj spoštovani Eckermann, svoj
dolgi sem plačal. Tebi in vsem tepcem, ki so
kdaj prej ali pa še danes živé in delajo za
druge. Ne 'zadruga', za 'druge'. Bil si velik
mož, čeprav si blazen in od lakote umrl.
Norega te je rodila mati. Koliko norcev
tvoje vrste so že odtlej povile matere na
svetu...

Mesto Weimar, kjer se na slehernem
koraku srečaš z Goethejem, se je zmešancu
Eckermannu lepo oddolžilo:

Po njem se imenuje ena najkrajših ulic
v mestu.

Vendar ta ulica pelje od knežje grob-
nice, v kateri počivata sarkofaga z
Goethejevimi in Schillerjevimi ostanki.
Simbolično.

Hitim v Ilmpark, kot se mu reče. Na
mestnem zemljevidu piše 'Goethepark'.
Vsak kraj, kamor je Goethe stopil, nosi
zdaj njegovo ime. In možakar je pretacal
celo mesto.

Goetheju je bilo ob prihodu v Weimar
šestindvajset let, weimarski knez pa jih je
štel tedaj šele devetnajst. Njegova knežja
milost, ponosna na pridobljenega prijate-
lja, mu je podarila lep košček prazne
zemlje, skozi katero teče Ilm. Tam si je
vsestranski Goethe — pesnik, prijatelj,
esejist, potopisec, minister, znanstvenik,
filozof, zgodovinar: česa vsega bi mu človek
sploh lahko še ne pritaknil! — uredil park
in si dal zgraditi vrtno hišo.

Imam lep vrtiček na tratih v dolini
pred vrati Ilma. Stara hišica je tam, ki jo
bom dal obnoviti. In vse cveti. Vsi ptički
pojejo.

Tako je maja 1776 mojster poročal gro-
fici von Stolberg.

Dan neusmiljeno mineva. Opravil sem
šele s pokopališčem. Na ulicah se zmedem,
ampak ljudje so prijazni. In mesto, ki v
njem preživljajo svoj vsakdan, vsaj v tem
koncu, ki me zanima, res poznajo. Neznansko
so prijazni. Star upokojenec, ki pa
prepočasni hodi, bi me najraje sam povedel v
park.

»Sie sind je nicht von hier!«
(kar pomeni, da nisem iz Nemške de-
mokratične republike.)

»Lassen Sie mir, bitte, Sie in die
Goetheanlage einfuehren!«
Ze spet nekdo, ki bi me rad nekam
vpeljeval!

Zahvalil sem se mu in šinil po kamnitih
stopnicah v park. Ej, to je resnično park!
Stoletja stari hrasti, da bi jih štirje možaki
ne objeli, mogočne lipe, vitke ciprese, steg-
njeni topoli, vmes grmičje, zelene trate, ki
jim ne vidiš kraja pa lena Ilm, za katero bi
prisegel, da je ribnik.

Buljim v zemljevid. Vidim, da sem ga
polomil. Prišel sem k rimski hiši. Milo se mi
stori. Spet dva kilometra hoje.

Ni mi bilo žal. Čeprav se je mudilo, so se
mi koraki upočasnili. Stopal sem skozi
lepoto, ki se jo da le doživeti. Nekaj hra-
stov sem obšel, se spotikal ob koreninah,
ker sem gledal v krošnje, pod silno lipo sem
se vsedel, srečen, da lahko prebijem uro v
takem kraju. Sam.

Nikjer žive duše,
Sam v Njegovem svetu.

Zdaj lahko zapoje:

»Ihr naht euch wieder, schwankende
Gestalten...«

Kar sama od sebe je priplesala po trati
Marjetica... Véke so padle na oči. Celo
Mephisto jih ni mogel več odpreti.

Lepa Christiane Vulpius. Goethejev »po-
steljni zaklad«.

Zbudil sem se v mraku. Na Ilm so se
spuščale jate divjih gosi in rac. Pogledal
sem na uro: sedem. Ob šestih zvečer so vsi
muzeji v NDR zaprti. Puenktlich um
sechs.

Pet ur imam še časa do brzca. Pogledmo
si stvari od zunaj, če že ne morem noter!

Tavam po belih potkah. Ne morem se
nagledati dreves, trat, grmovja. Tu bi
lahko živel. In preživel svoj vek. Tu
vladata mir in tišina. Tu lahko človek ob
ustreznem »posteljnem zakladu« sanja...

Mostovi čez Ilm so redki. Svojo vrtno
hišo je Goethe ogradil od sveta. Voda je
toliko široka, da je skočiti čeznjo
nemogoče. Obsedeti. Se zastremeti v
gagajoče gosi, v pivkajoče race, v potaplja-
joče se ponirke, v šoje, ki letajo z drevesa
na drevo, v tišino, ki človeka sili v srečo...

Zvezde se prižigajo na nebu...

»Pomilujem vas, nesrečne zvezde.

Lepe ste in čudežno žarite.

Rade svetite mornarju v stiski,

pri bogovih in ljudeh brez hvale;

a ne ljubite in nikdar niste!

Brez prestanka vaše svetle vrste

večne ure vodijo po nebu.

Kakšno dolgo pot ste prehodile,

kar sem v svoje ljubice objemu

že na vas in na polnôč pozabil.«

(Goethe, Nočne misli. Prevedel Jože
Udovič. DZS. Ljubljana 1950.)

Ko zenit in dalja lije

v sinjo neizmerno stran,

ko premoč zvezdá prekrije

lok nebá, ko ugasne dan,

v pisanosti, v zelenini

čista duša se teši,

kar je zgoraj, kar v nižini,

vse duhá nam bogati.

(Goethe, Ko zenit... Prevedel Jože
Udovič. DZS. Ljubljana 1950.)

Zbúdi se, mornar popótni! Glèj jo brv,

ki èz mlako pélje! Se korak, še dva, še štiri.

Tu sem, pred njegovo vrtno hišo.

Danes jaz kot straža raja

pred oboki vrat stojim.

Gledam te in sum mi vstaja:

Kaj naj vendar naredim?

(Goethe, Iz cikla Pred nebeškimi vrati.
Nebeško dekle. Prevedel Božo Vodusek.
DZS. Ljubljana 1950.)

Kaj naj torej naredim?

Sreča mi razganja prsi. Gledam
mojstrov dom. Počasi tone v mrak. Stojim
pred njim in zapiram oči: za vedno si ga
hočem ohraniti v spominu. Ko bom doma
zamižal, mora spet vstati pred mojimi
očmi.

Človek edini
premore nemogoče.

On razlikuje,

voli in sodi.

On lahko daje

večnost trenutku.

(Goethe, Božanskost. Prevedel Fran Al-
brecht. DZS. Ljubljana 1950.)

Odmolil sem svojo molitev. Na svétih
tléh sem stal. Priklonil sem koléno. Še
nikoli nisem stal v lepši katedrali. Telesno
sem začutil, kako me objemata Mephisto,
Faust...

Dovolj! Gremo naprej!

Strma steza me je privedla naravnost
pred Lisztovo hišo. Še malo dirkanja, pa
sem na Frauenplanu. Goethejeva hiša
zavzema malone ves trg. Sam bog ve, kaj
me je napadlo: pristisnil sem na kljuko. In
— vrata so se vdala!

Ob čuvaju sploh nisem prišel do besede.
Muzej da je že pred eno uro in dalje
verschlossen in kako si upam Sie ueberhaupt
hineintreten. Mar ne znam brati napisa na
vratih?

»Sie muessen ja wissen. Ueberall in
DDR ist gleich: um sechs Uhr gibt's kein
Eintritt mehr.«

(Morali bi vedeti. Povsod v DDR
enako: po šesti uri ni več vstopa.)

Zajel sem sapo. Poskušal sem mu raz-
ložiti, odkod prihajam. Cefizelj je odprl
usta. Pozabil pa jih je zapreti.

»Meingott, meingott, was soll ich tun?
Amtlich ist das Goethehaus verschlossen.
Aber, meingott, meingott, aus Jugoslawien
zu kommen um Goethehaus zu sehen...«

(Mojbog, mojbog, kaj naj storim? Ura-
dno je Goethejeva hiša že zaprta. Ampak,
mojbog, mojbog, priti iz Jugoslavije, da bi
to hišo videl...)

V žepu sem otipal novce za pet mark in
mu ga hitro stisnil v roke. Kakšen čudež!
Nobena meingott več. Samo ustrežljivost
in poskus razlage. Človečka bi se rad otresel.
Hišo vendar že poznam, čeprav sem
prvič v njej.

Noge me nesó naravnost k portretu
Christiane Vulpius. Marija, lépe ženske!
Moj oboževani Goethe je bil sladokusec.
Seks mu je pomenil vsaj toliko kot poezija.

»Kennen Sie sie?« (Jo poznate?)

Možičku sem samo prikimal. S konč-
kom očesa sem opazil, kako mečka podarje-
ni kovanec v roki.

Kaj naj torej naredim?

Prebiti sem moram do Charlotte von
Stein. Pred njo bi rad postal. Porcelan,
pošitvo, rokopisi in tapete — to gre mimo.
Pritlikavec mi je sam priskočil na pomoč.

»So bili gospod že v Schillerjevi hiši?«

Ne. Sploh ne. In strašno mi je žal, da je
ne bom videl. Moj zahodni brzec odpelje
opolnoči.

Čuvar Schillerjeve hiše je njegov prijate-
lj. Zdaj je gotovo v pivnici na Frauen-
planu. Lahko skoči tja in ga povpraša.
Morda bi mi odprl, če...

Novih pet mark se je iz mojega žepa
prekotalilo v njegovo rôko. Denarja mi
ostaja. Kaj bi z njim? Pedenjmožiček jo je
pobral.

Osem zvečer je. Sam sem v Goethejevi
hiši. Pred portretom Charlotte von Stein
čaka osamljen naslanjač. Sédel sem vanj in
se zagledal v sliko.

Po dolgem času me zbudijo veseli gla-
sovi pri vratih. Prišel je moj meingott,
natlačen s pivom, srečen, ker si ga bo lahko
privoščil še nekaj vrčkov na moj račun.
Njegov spremljevalec se je pod stopnicami
zadr!

»Ej, brate, hočemo li u Schillerhaus?«
Vojvodinec. Prinz Eugen Division. Pri-
stal je v Weimarju, kjer mu nihče nič noče.
Pravi, da mu je kar dobro. Odpira vrata
v Schillerhaus, kasira pfenige in jih zvečer
odrajta.

Tako se je zgodilo, da sem se v poznem
avgustovskem večeru sprehajal po Schiller-
jevi hiši v Weimarju.

»Ama bre, šta ne sedneš za onaj njegov sto? Pa tu je on napisao one svoje, šta ti ja znam, kako da kažem, valjda se zovu 'Lopovi' i nešto o Goetheovom Egmontu. Jeli, to je traueršpil? A Dojčland i njegovi firštovi? Pema, jelda? Sigurno znaš o njegovom radu više nego ja. Mani se tog posla prijatelju! Mogu da ti kažem:

Ludi su ti Nemci! Da se ja pregrčam kroz Schillerove pesme?

Evo ti kuća! Ti samo slobodno, dokle god hočeš! Idem ja na pivo. Kad češ svršiti, potraži me u Ruskom dvoru!»

»Ste bili aprila petinštiridesetega na sremski fronti?»

»Pa naravno. Što to pitaš?»

»Lahko bi se zgodilo, da bi se že tam srečala.«

»Jeli? Ratni drug?»

»Ne. Nisem noben kamerad. Bil sem na drugi, na naši, na pravi strani. Če sva se srečala, se je najino orožje križalo.«

Pleternica. Leta petinštirideset.

Zadnji aprilski dnevi.

Vas je položena v hrib. Pod njo in nad njo so se Nemci ugnezdili v štirih obrambnih črtah. Vsi juriši so zaman. Dva topova so postavili tako, da se tanki ne morejo prebiti. Ne moremo odkriti njunih položajev.

Rešitev?

Radiotelegrafista je treba poslati tja. Ko bo sovražniku za hrbtom, bo že videl, odkod hudiči streljajo.

Sploh nisem bil navdušen, ko sem zvedel, da je 'opasna zadača' zadela ravno mene. Toda vojska pozna samo en odgovor:

»Razumem.«

Vlegel sem se za kupolo T-34. V njem je sedela najboljša posadka, kar jih je premožel bataljon. Radijski zaboje na hrbtu sem bolj tesno zapel. Ko so me pokrili še s cirado, sem bil goden za pogreb.

Komandir se je prepričal, ali je vse v redu. Malo je odgrnil platneno pokrivalo.

»Če jo zdajle srečno zvozimo, potem...«

Prišli smo v vas. Pred mogočno kmečko hišo sem se zmuznil spod cirade in odkočil. Tank je že obračal.

Z naravnano brzostrelko sem previdno tipal do hišnega vogala. Tam pa —

Brzostrelki sta se srečali. Za vogalom je nekdo, ki bi me rad pihnil. Madonca, zdajle, ko sem že prekrižaril vso Evropo! Tik pred koncem!

Stal sem. Čakal. Utrip mojega srca se je najbrž slišal kilometer daleč.

Potem se je izza vogala primolil najprej ščitnik, za njim nos, kapa, cel obraz. Na ovratniku princeugenovski znaki.

»Pucati nečeš?»

»Ne bom, če ti ne boš.«

»E, onda dobro. Tu smo sami.«

Cevi najinih topov sta se povsili. Premirje.

»Radista?»

Kaj bi govoril. Mojega zaboja na hrbtu se pač ne da zgrešiti.

»Idem do svojih. Vremena imaš otprilike pet minuta.«

Obrnil mi je hrbet in odkorakal. Čisto mirno. Noben heroj na mojem mestu bi ne sprožil strela. Že to je hudič, da so me odkrili, komaj sem pristal.

Tistih pet minut sem izkoristil. Taster je kar kmalu zašklepetal, potem pa sem jo rinil v 'polno kritje'.

V spominu pa mi je ostal obraz človeka, ki se je že naveličal vojske in streljanja.

In vse bolj se mi zdi, da sem ga po skoraj treh desetletjih ponovno srečal kot skrbnika Schillerjeve hiše v Weimarju.

V Ruskem dvoru je tako zakajeno, da se mi ob vstopu očala zameglé. Vojvodinec in njegov verter iz Getehauza se trdno prijemljeta za ročaje svojih vrčkov. Oddam ključ in iščem prostor. Lačen sem za tri. Vsaj pošteno sit bi rad odjadral iz Weimarja.

Na vsak stol kdo tišči tisti konec svoje-ga telesa, ki ga lahko vidi samo v ogledalu. Zgubljeno pomežikujem okrog sebe. Brhka, odločna natakarka se me usmili.

»Semle, moj gospod!«

Posadila me je k veselemu omizju.

»Želite?»

»Rad bi dobrog in bogato jedel. Izbiro prepuščam vam.«

»Koliko lahko velja?»

Meingott, kolikor hoče! S tem njihovim denarjem si drugod tako ne morem pomagati. Tu ga pa cenijo. In toliko ga imam še v žepu, da nocoj lahko zapravljam.

Ljudje okrog mize so utihnili. Radovedno me pretehtavajo. Saj vem: moj lepi knjižni jezik. Zdaj, zdaj me bo kdo vprašal, odkod prihajam. Da bi jih rešil iz zadrege, se opravičim pri sosedu pa se predstavim. V eni sapi še zdrdram, kje sem doma.

Slovenija in Jugoslavija sta dvignili mojo veljavo na takó visoko raven, da sem smel gostiti vse okrog mize. Moji veseli gostje so pisali svoje polne naslove kar na weimarski mestni zemljevid, ker drugega papirja ni bilo pri roki. Strežajka mi je priredila celo ohcet. Vsa zaskrbljena mi je pošepnila, da bo račun znesel skoraj dvajset mark. Ostala je brez sape, ko je prešerni Kranjec vzkliknil:

»Potem pa kar nosite!«

(Kam pa naj vtaknem še drugih štirideset mark?)

Potem smo peli, se smejali, se kar naprej pozdravljali, vabili drug drugega na obisk — zagotovljenih sem imel sedem postelj, če bi le hotel ostati še nekaj dni v mestu *als liebster Gast*, ménjali značke, se pogovarjali o znamenjih...

... Frau Margot Langbein me je nena-doma celo poljubila. In Marilyn Monroe ni bila nič v primeri s Frau Margot Langbein... O sole mio!

Skušnjavam se je treba postaviti po robu. To je heroizem (ki nam je zanj pozneje žal).

Bil sem heroj, pa si še danes tega ne morem odpustiti.

Enajst je proč. Odpraviti se moram. Vsa družina se vzdigne. Vse me spremlja na postajo. Kako je na svetu še lahko lepo! Čedna natakarka mi visi okrog vratu. Naj kmalu pridem, pravi.

Seveda. V žepih predpasnika ji žvenketata razkošna napitnina. Prijeten občutek, da sem denar pametno porabil. Dekliča od same sreče kar razganja. In mene tudi. Najraje bi ostal. V prijazno ponujeni postelji pri Frau Margot Langbein...

Slovesu bi ne bilo konca, če bi ne pripeljal zadnji mestni avtobus. Komaj sem se vkrcal, kajti gospa Langbein me je hotela potegniti ven. Upornik, kakor sem, sem se uprl divjemu poskusu očitnega zapeljevanja.

Pred železniško postajo vse vrvi. Sedem klopi čaka na priložnostne obiskovalce. Eden od dveh parčkov se poljublja, druga dva kadita cigarete. Na sosednji klopi

utegne priti do najhujšega. Krilo se je že popolnoma odkrilo. Ona šari v šnicu. Ne bo ekstaze — zmotita ju nova para. Dva sta že v letih, njima ob strani tesno objeta najstnika. Starejša grulita, mlajša dva se naveličata in jo pobrišeta.

Ves čas noré po cesti motoristi. Cela cirkuška predstava.

Iz 'Mitrope' prikořaka skupina razposajenih fantov. Prvi 'škropi' po parku, kar na glas oznanja *urbi et orbis*. Za njimi dva nova ponočnjaka. Eden se ustavi. Ob glasnem komentaru, ob polni luči nesramežljivo 'zaliva' rožam v parku in razkazuje svoje hlačno premoženje.

Glej jih, kakšni Nemci! Je to sploh kakšna disciplina?

Tedaj pa — Kalinka! Rusa torej. Enemu izmed njiju, ki se je neskončno dolgo odteščeval ob cesti, se zamili speča kreatura na drugi strani avenije. Odmaje se čez cesto. Lepo ga nagovarja. Ko nič ne zaleže, mu seže pod pazduho, da bi mehko goro mesa vzdignil.

Kot bi bilo zakleto:

Revež se vedno znova sesede.

»Tovarišč« nesrečneža krepko nekam pošilja v obeh jezikih. Sledi bratski objem. S skrajnimi napori se vzdigneta. Odmajeta se v temno noč. Drugi 'tovarišč' prepeva za njima 'Dvanajst razbojnikov'...

Sploh ni dolgčas. Mesto je sicer izumrlo, pred postajo pa je živo kot le kaj.

V postajnem poslopju sem edini potnik. S stene snamem lepak za berlinski festival. Toliko je velik, da ga še spravim v nesoser.

V brzcu je prostora na pretek. V celem vagonu ni nikogar. Položim se na tapecirano sedišče. Tri ure spanja do Eisenacha. Rad bi videl Wartburg, kraj, odkoder je Martin Luther vodil svojo versko — socialno revolucijo.

»Potni list, prosim!«

Tarem si oči. Hudiča, kje pa smo? Vzhodnonemški obmejnik strpno ždi ob vratih. Čaka, da se bom dokončno zbudil.

»Je Eisenach že mimo?»

»Vorbei, mein lieber Herr. Wir fahren jetzt nach Gerstungen.«

(»Mimo, dragi moj gospod. Zdaj vozimo v Gerstungen.«)

Torej je Eisenach šel po gobe. Prihodnjič na svidenje, Martin Luther!

Iz vlečem potni list.

V Weimarju sem si na suknjič pripel festivalski delegatski znak. Če bi se že kaj zafrenkljalo pri teh tičih. Takoj sprevidim, da sem ga udel. Možakarjeva vljudnost ne pozna meja. Žensko za njim zanima moja prtljaga. Znak na reverju odtehta njeno radovednost. Samo nasmehne se in vošči srečno vožnjo.

Teh ljudi ne prepoznam več. Na meji se obnašajo kot naši.

Figo! Ko smo obstali na obmejni postaji Gerstungen, se je začel lov. Kontrola pod klopmi, v zračnih jaških, v straniščih, pod vagoni (s psi), loputanje z vrati, dve aretaciji, dirnanje po hodnikih. Eden preiskuje,

Knežja grobnica, v kateri spita svoje večno spanje Goethe in Schiller.

drugi stoji z naperjeno brzostrelko zraven. Slonim pri oknu, dokler ena izmed uniform ne zabevska:

»Noter! Zaprite okno!«

Bog pomagaj, jih je za celo četo! Vsaj dvakrat več kot tistih, ki nas vlak pelje na Zahod.

Stojimo celo uro. Vlak je hermetično zaprt. Peron je poln policajev s psi. Brzostrelke merijo na nas.

Zoprno.

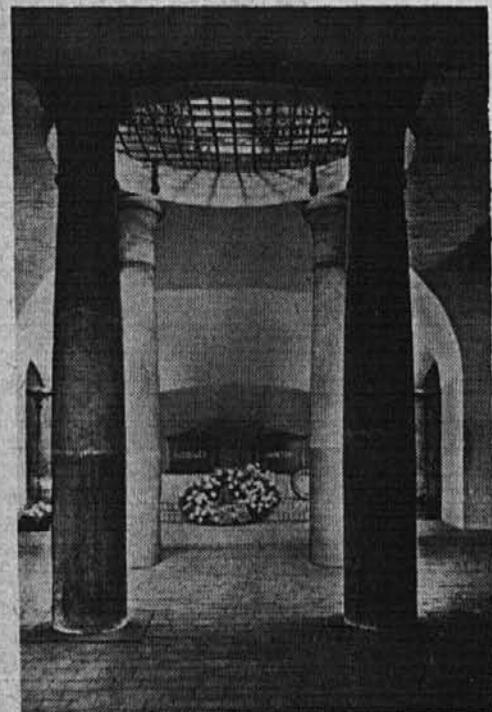
Kar dobrega, lepega, prijetnega in plemenitega lahko doživiš v Vzhodni Nemčiji, ti na meji zagrenijo.

Pa čeprav imaš pripet na suknjiču festivalski delegatski znak.

Stejem državne meje, ki sem se peljal čeznje in jih prespal. Še za potni list me ni nihče vprašal.

Četrtek, dne 8. avgusta 1973, Bebra, Zahodna Nemčija, 01.12

Železna zavesa je za nami. Po zvočnikih priganjajo. Frankfurtski brzec bo vsak čas odpeljal.

Tišina. Večni mir... Tu ležita drug ob drugem genija duha.

»Pohitite! Pohitite!«

Carinik je prijazen. Smehlja se, maše z roko — kar naprej! Vse gre z zaprtimi kovčki mimo njega. Ko pridem jaz na vrsto, dvigne svojo tačko. Promet se je ustavil.

»Sie sind kein Deutscher? Aufmachen, bitte!«

(»Vi niste Nmec? Odprite, prosim!«)

Za mano se razleže godrnjanje. Kako za vraga me je tako v hipu prepoznal, da nisem njihov? Jasnó! Bik na šestnajsto potenco! Festivalski delegatski znak, ki sem ga pozabil sneti!

Odprem mu kovček. Brska po srajcah in pidžamah, premetuje čevlje, se zagleda v brivski aparat. Vse samo jugoslovska roba. Predribla se do Neues Deutschland. Vse številke iz festivalskih dni imam s seboj.

»Einfuhr dieser Zeitung ist in die Bundesrepublik verboten.«

(»Teh časopisov v Zvezno republiko ne smete nesti.«)

»Ti gredo pa z mano v Jugoslavijo.«

Zdaj sem ga šele posral! Ob Jugoslaviji se je tako vznemiril, da je hotel videti še nesecer.

Vrgel sem mu ga pod nos. Naj ga kar sam odpre. Ampak, zaboga, raje ne! V obraz se mu bo zarezal festivalski plakat,

ki sem ga sunil v Weimarju! Rdeča propaganda.

V Weimarju sem nesecer zaklenil. Premetujem žepe, da bi našel ključ. Carinikov pogled je vse bolj jasen: propagandistični kriminallec.

Krucilavdon, ključev ni! Goba onstran pregrade mi tega ne verjame. (Jaz na njegovem mestu bi tudi ne verjel.) Potegnem nož, da bi lepi torbici naredil silo.

Takrat za mano vzbuhne negotovanje. Ljudje so se naveličali stati v vrsti za prazen nič. Ne godrnjajo. Zmerjajo. Po nemško se da zmerjati zelo sočno. Kovčke mečejo na pult in terjajo pregled. Naš brzec piska.

Zeleni papagaj razširi roke in se obrne k vrsti za menoj. Ženska za mano me sune v zadnjico:

»Premaknite se že vendar!«

Kako jadrno sem se premaknil! Nekakšni kriki so me ujeli na stopnicah, vendar prepozno. Zdirjal sem skozi prehod pa po stopnicah kakor Ikar! V vagonu je stal osivel gospod ob oknu.

»Kar tule sèm!«

Gott sei dank! V oddelku sva bila sama. Do Frankfurta se bom naspal. Prijetnega sopotnika je mučil firbec:

»Se vam je Liliputanec zgazil v kovček?«

Ni špicelj.

»Se peljete do Frankfurta na Maini? Tam bom izstopil. Bi bili tako dobri pa bi mi pomagali ugotoviti razliko med Churfuersten in Wahlfuersten? Tile vaši nemški deželni in volilni knezi so plemiške stopnje tako zelo zapletli, da se ubog Jugoslovan med njimi sploh ne znajde.«

Polizani *Herr mit Bundesstaatsangehoerigkeit* je razumel: o zdajšnjih njihovih razmerah nočem govoriti. Ne z njim in ne s kom drugim. Nemški deželni in volilni knezi se mi pa zares motajo po glavi.

Trije so posvetni, trije so cerkveni. Vseh šest ima pravico voliti kralja. Nemškega seveda.

Pfalzgraf bei Rhein, Markgraf von Brandenburg, Herzog von Sachsen.

Sekundirajo jim nadškofje iz Mainza, Koelna in Trier. 1257. leta se jim pridruži še češki kralji (s Čehi to nima sploh nič opraviti), 1623. leta Bavarska, 1692. leta pa Braunschweig-Lueneburg (Hannover).

Dovolj je leksikona. Moj sosed se je delal, kot da spi. Ne ljubi se mi govoriti. Dan in noč sta bila vendarle predolga. Utonil sem v hvaležni sèn. Že napol v sanjah sem se vzdignil, da sem ugasnil luč.

Polijska gonja v Gerstungen mi ne gre iz glave. V spanju se premetavam: za vrat me grabijo mogočni psi, ki jim sledé sivozelelene uniforme.

Tik pred Frankfurto me je sprevodnik prebudil. Rad bi videl vozni listek. Ko ga je pregledal, je zažvižgal. Ne preveč naglas.

»Slišal sem, da krepko spite. Saj niste hudi, če nisem budil?«

Najbrž sem smrčal kakor medved v zimskem spanju. Moja boljša polovica trdi, da se bo zaradi mojega smrčanja naša bajta podrla brez potresa.

Sprevodniku sem hvaležen za mirni spanec. Pod vozovnico podtaknem nekaj mark.

Splačalo se je. Na frankfurtski železniški postaji me je pričakal z vozičkom za odvoz prtljage. Dobri bog v nebesih vé, koliko časa bi se moral poditi po peronu, preden bi kak tak nestvor ujel.

Zgodaj je še. Ura je odbila komaj pet. Do vlaka v Giessen imam tri ure časa. Skoraj tri ure. Prtljage sem se znebil. V dveh požirkih sem spraznil zadnji bols iz NDR. Tako poceni ga nič več ne bomo pili.

Na trgu pred postajo gospoduje vele-mestna džungla. Z mestnim zemljevidom v roki se vozim po stopnicah gor in dol. Pa gor in dol in dol in gor. Vem pa še zmeraj ne, kje sem v resnici. Dokler me ne ogovori bohotna Ava Gardner:

»Liebling, nur hundert Mark!«

(»Ljubček, samo sto mark!«)

Ljubi jezus, si ob pamet? Sto mark!!! To je petina moje plače! Za triindvajset sekund in malo čez? Draga moja, svoj denar moram prisluziti. Malo drugače kakor ti. Naj še tako širim nòge kakor jèlen ròge: — nič ni iz téga. Vsako jutro zgodaj vstani, moj tovariš! V šoli čaka nate dvesto otrok.

In pet ur pouka...

Doma boš premislil in si napisal, kaj jim boš govoril. Če se le da, nobenih čvekarij. Tèh so že tako in tako siti.

Ave, Gardnerjevi jožki! Ne mignil bi, čeprav bi rekla, da bo zastoj.

Moj cilj so Roemerji in frankfurtska Goethehaus. Njegova rojstna hiša. Ko že odmikam pète, še vedno slišim za hrbdòm: »Aber mein Liebling, warte! Achtzig Mark!«

(»Toda moj ljubček, čakaj! Osemdeset mark!«)

Klici se izgublajo v daljavi. Počakaj, ljubica, naslednjega mornarja!

Tačas sem že obhobil Goethejevo rojstno hišo in vse tri Roemerje. Kljub mrzlemu jutru se mi veke lepijo na oči. Kako lepo bi bilo spati. Vleči se in zatisniti oči.

V vlaku za Giessen sem sam, če odštejem osem Turkov. Toliko da so se vsedli, že kvartajo. Marjaš v dveh partijah. Pfenigi in marke se kotale s sedeža na sedež. Zadremal bi, pa so janičarji preglasni.

Wetzlar. Walter me čaka na postaji. Hudomušno mi mežika, pa ne vém, kako naj to razumem.

Ja, tako je ta stvar. Na cesti se nama iz njenega bugiwugimugi, kako se mu že reče, posmeje Marijke, mešanka med Nemcem in Nizozemko. Ne prepoznam je. Kadarkoli sem jo videl, je bila pokrita z drugačno lasuljo. Ali ima kaj lastnih las, ne vém. Vem samo to, da ji je dvaindvajset let, da dela na RTV v hessenski deželi, da se poživžga name, da ji je taht vožnja popolnoma odveč in da ji je prijatelj dolgolasec, ki ljubi hašiš.

S prijateljem se vsedeva v njen avto. Do stanovanja je še daleč.

Pred blokom, ki v njem stanuje, se izkrcamo. Marijke se odpelje v službo. Phinne me pričaka v kuhinji. In mali Thomas. Od petih jutraj že ni mogel spati. Matralo ga je, kdaj bo prišel *Onkel Janez*. In kaj mu bo prinesel. Iz NDR: letalo v koščkih. Sam sestavi! Dečko mi ni segel do ramen, poljubčkov sem pa dobil še in še. Ta dan ga nisem nič več videl. Bil je prezaposlen.

Phinne je ležerna dama. Po kuhinji se premika kot v sanjah. Vendar se miza šibi od dobrot. Nemško gostoljubje s kancem holandske dobrodošlice. Slovenci smo temu komajda še kos.

Walter je uvideven. Vidi, kako mi oči lezejo na kup.

»Janec, Dein Zimmer wartet Dich.«

Nmec je pač Nmec. Če bo zagledal »z«, ga bo premlel kot »c«. Slovenski *Janez* je v njegovih ustih *Janec*. Kljub milim prošnjam, naj tisti »z« na koncu mojega imena izgovori kot »z«.

Kakšnih imen sem bil v življenju že deležen! Komaj sem bil star en dan, me je župnik Pečarič poškrpil in posolil in krstil za *Janeza*. Potem so prišli Nemci. Postal sem *Johann*, včasih *Hans*. Pri Rusih *Vanja*. Za Srbe *Ivan*. Zdaj sem *Janec*. Še malo manjka, pa bom *Johny* ali *Marija Magdalena*.

Mati so hoteli, naj bom *kranjski Janez*. Tak bi rad ostal. Preprosto *Janez*, pa čeravno *Walterju* ta »z« ne gre z jezika. Srčen, če je treba. Nikoli pa ponižen. Pred

nikomer. Ne pred občinskim bogom ne pred Luciferjem. Nikoli tak kot Klinarjev Simen Sirotnik:

Ponižen

ponižen
ponižen
ponižen...

Sosed Guenther je pritekkel, da bi me pozdravil. Naj ga kdo pocitra! Kje je Ella?

Ella je Guentherjeva žena. Čedna, vitka mrha, ki se je komajda nagledaš. Spredaj pod brado silen prsni napad, zadaj pod križem zaokrožen umik, na levi in na desni strani pa same gladke črte. Ella učinkuje. To sama dobro vé.

Ko pa Guenther in Ella zapojeta, postane svet vés lép. Biolen mi leži mile pop Jordanov' znata le po nemško. Njun dirigent jo je pobral enkrat na Ohridu. Dali so mu nemško besedilo.

Čutita, da bi pesem v makedonščini drugače zazvenela. Pred tremi leti sta me za božjo voljo prosila, naj jima priskrbim originalno pesmi.

»Si prinesel originalno besedilo in notovje?«

Samo to je Guentherja skrbelo.

Kolega Jurič je bil dober človek. Ko sem mu potožil, kaj me srbi, se je samo namehnil.

»Jutri dobiš.« Potrepljal me je po hrbtu.

Drugi dan mi je prinesel notovje z izvirnim besedilom. Pa ne kar tako. Napisano vse na matrici. Naša garaška tajnica na šoli mi jo je razmnožila.

Zavitek sem pomolil Guentherju pod nos. Poskočil je do stropa. Začel je prepevati.

Jaz sem šel spat. Bolen' sem bil in ležal bi rad. Zaradi mene lahko v kuhinji kdo prepeva Bolen mi leži!

»Pop Jordanov« je zaspal.

Večer.

Ella, Guether in njun Gero so me prišli pogledat. Walter je točil, Phinne je skrbela, da je bila miza ves čas polna. Thomas je Geroju razkladal, kako je mogoče sestaviti letalo, ki ga dobiš v koščkih. Guenther in Ella sta pa pela. Rahlo sem ju popravljal, čeprav se na makedonščino še sam dosti ne razumem. Pela sta ves čas samo eno pesem:

»Bolen mi leži mile pop Jordanov...«

Ella je vsa iz sebe. Poje, skače, pleše, krili z rokami, meša z nogami – sambog-pomagaj, kako bom le zaspal? Guenther jo zaljubljen gleda. Kot Walter. Ali kot jaz. Še fanta sta se zazrla vanjo.

Odnehala je. Hvala bogu!

Preden so odšli, sem dobil sladek poljub. Kar tako. V tri dni. Nekam v lase. Iz gole prešernosti.

»Und Morgen in der Fruehe bist Du bie uns zum Fruehstueck. Klar?«

(»Jutri zjutraj boš zajtrkoval pri nas. Jasno?«)

Jasno. Spokaj vendar, Ella! Ti tja čez cesto, jaz pa sam v svojo posteljo... Kakšna krivica!

Tako sem bil zaspan, da sem še zajtrk pri Guentherju zamudil. Walter se je smejal. Na mizi me je čakalo surovo maslo, petindvajset vrst salam, štiri sorte kruha, mleko, Weinbrand, Wein in Brandy pa še Phinne s Thomasom.

Petek, dne 9. avgusta 1973. Wetzlar. Zahodna Nemčija.

Walter gre v svoj vikend v Koenigsberg, midva s Thomasom pa sva jo odrinila v mesto.

Ko sem poleti 1970 »hodil za Goethejem« od Berlina do Weimarja, Frankfurta in Wetzlarja, kjer je veliki mož 1772 nekaj mesecev praktičiral pri komornem sodišču cesarstva (Reichskammergericht) ter se spoznal s Charlottjo Buff in njenim ženinom Johannom Christianom Kessnerjem, sem se odločil, da bom vsega posnel. Na

Stari Goethe na desni, mladi Schiller na levi strani.

Tako so ju dali upodobiti prebivalci mesta Weimar.

kodakov filmski trak. Vse tisto, kar je od njega še ostalo.

Zdaj sem na začetku. V Wetzlarju se je rodil »Werther«.

Lepi, ljubki Lotte se je trindvajsetletni jurist zapisal z vsem srcem. Nesrečen, ker se je zapletel v ljubezenski trikotnik, je toliko bolj sočustvoval s prijateljem Karlom Wilhelmom Jerusalemom, ki mu je dušni mir pobrala soproga njegovega znanca. Nazadnje je mladi Goethe ubogal prijatelja Johanna Heinricha Mercka. Brez slovesa je zapustil Wetzlar.

Ni minilo še šest tednov, kar je zvedel, da si je Karl Wilhelm Jerusalem vzel življenje.

Dve leti kasneje.

Goetheju tiskajo roman »Trpljenje mladega Wertherja«. V njem se prepletata usode Charlotte von Buff, Karla Wilhelma Jerusalemca in nesrečnega Goetheja.

Lotte je postal legenda, »Werther« pa modni roman tistega časa. Zlepa ga ni literarnega dela, ki bi naletelo na tak odziv. Knjigo so prepovedali prodajati. Napadali so jo z vseh strani. Norčevali so se iz nje. Anti-Wertherji so kar deževali. (Werther svojemu prijatelju Wilhelmu iz kraljestva mrtvih, Gospod Werther – sedemkrat ženin, pa vendar brez žene; Trpljenje in veselje Wertherja – moža; Wertherjeva vročica – nedokončana družinska zgodba pa tako naprej v neskončnost.)

Mesto Wetzlar, znano dotlej le kot sedež cesarskega komornega sodišča, je nenadoma dobilo novo vrednost. Postalo je rojstno mesto Charlotte von Buff. V njem je zrasel Werther.

Rojstno hišo oboževane Lotte so mestni očetje predelali v muzej. Ulice in trge so poimenovali po junakih iz Wertherja. Postavili so jim spomenike. Vzidali so jim spominske plošče. Restavirali so poslopja, v katerih so živeli. Uredili so spominske sobe.

Zgovorni vodič v muzeju »Lottehaus« mi je šel na jetra. Prepustil sem ga hessenski družini. Vzel sem si čas za vitrine, v katerih so se košatili prevodi Wertherja v tuje jezike.

Česa vsega človek tam ne vidi!

Arabsko, hrvaško, latinica, cirilica, gotica, minuskula, gottseidankpisava. Kje pa je slovenski prevod Herberta Gruenna? Ni ga bilo...

Bilo mi je nerodno, ko me je vodič »odkril« pa začel spraševati, odkod sem in kaj tako pozorno iščem.

S Thomasom sva jo ubrala iz Lottijine hiše.

Doma sem se usedel za pisalni stroj. Napisal sem pismo profesorju Božidarju Borku. Urejeval je »Malo knjižnico«, v kateri je izšel Gruennov prevod Goethejevega Wertherja.

»Ljubljana, 16. IX. 1970«

Spoštovani g. Svoljšak,

zahvaljujem se za Vaše pismo z dne 11. t.m., ki pa sem ga prejel šele včeraj. Vaša informacija o zbirki prevodov Goethejevega »Wertherja« je zanimiva in se popolnoma strinjam z Vami, da slovenskega obiskovalca »Lottehaus« v Wetzlarju neprijetno zadene dejstvo, da tam ni slovenskega prevoda.

58. zvezek »Male knjižnice«, ki je izhajala v mojem uredništvu, je razprodan, saj je izšel pred 20. leti. Na srečo sem našel dobro ohranjen izvod v svoji knjižnici in tega bom preko Komisije za kulturne zveze s tujino pri Društvu slovenskih pisateljev poslal prihodnje dni na naslov, ki ste mi ga prijazno sporočili. Lepo Vas pozdravlja Božidar Borko»

Zdaj se sprehajam spet mimo vitrin v »Lottehaus«. Iščem Gruennovega slovenskega Wertherja.

Zaman

Ga ni.

Zgrabili so me popadki pripadnikov majhnih narodov. Nenadoma sem se v Zvezni republiki, v Hessnu, in Wetzlarju, v Lottehaus začutil zapostavljenega.

Ne le Borkovo darilo – tudi nova izdaja »Wertherja« v zbirki KONDOR bi morala biti razstavljena v vitrinah. Prepričan sem bil, da je prijatelj Bogomil Gerlanc, ki sem mu pisal pred svojim odhodom na pot, poskrbel za to, da so knjigo poslali v Wetzlar.

Vsemu navkljub nas Slovencev ni v vitrinah. Pa je »Werther« že dvakrat zagledal pri nas beli dan. Wetheriana v Lottehaus v Wetzlarju pa kar brez nas...

Krucilavdon, tako se z nami ne boste šli!

Znesel sem se nad vodičem, ki me je ponižen napotil v nasprotni konec dvorišča. Tam je uprava muzeja.

Thomas čudovito asistira:

»Onkel Janez, ihr musst ja da sein!«
(»Stric Janez, vi morate biti vendar tu!«)

Vratarju v veži sem začel razlagati svojo zgodbo. Thomas je ognjevito kimal z glavo. Z vsem srcem je na moji strani.

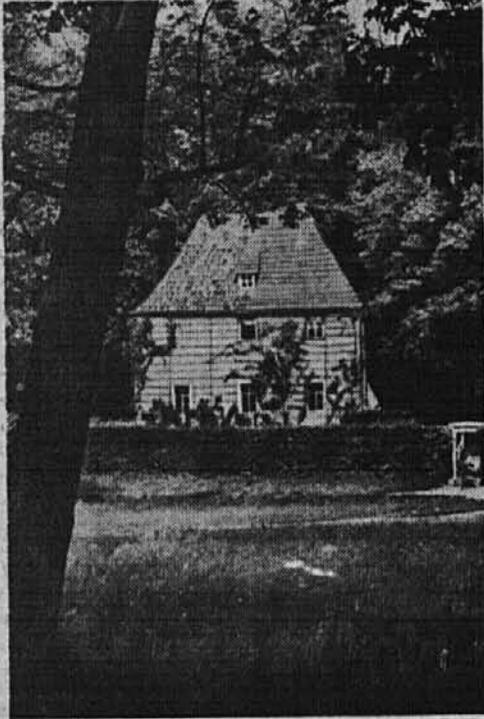
Od nekod je pritekkel človek. Začel me je pozdravljati, kot da sva stara znanca.

Roke je širil kot baletka. Zvabil me je v pisarno. Thomas mi je sledil kot Sančo Pansa.

Nekaj sem prezrl:

Vrata iz pisarne v vežo so bila ves čas odprta.

Kustos se je od navdušenja iskril. Prava dan, le malo prej, preden me je zagledal, so poslali iz Ljubljane zajeten zvezek. V njem sta bila vezani in broširan izvod 'Wertherja' v izdaji KONDOR. Gerlanc mi je kot vedno tudi tokrat ostal zvest. Saj se še ni zgodilo, da bi odpovedal.

Ilpark – danes Goethepark. Goethejeva vrtna hiša.

Ubogi kustos ni vedel, kje je Ljubljana in ne, za katere prevode 'Wertherja' gre. Tudi za to ni vedel, da sem že pred potovanjem dobil od Gerlanca kopijo pisma, ki ga je zdaj ves zmeden mečkal v rokah: Založba Mladinska knjiga MK Jugoslavija

7. julija 1973

Naš znak: BG/MH
Museum LOTTEHAUS
633 WETZLAR
BR Deutschland
Geehrte Herren,

Wir wurden aufmerksam gemacht auf Ihr Museum, wo auch saemtliche Ausgaben des Goethe-Werkes »Die Leiden des jungen Werther« ausgestellt sind. Um die Sammlung zu vervollstaendigen, sandten wir Ihnen unter Kreuzband 2 Exemplare (brosch. und geb.) der Ausgabe des Werkes, die in unserem Verlage eben erschienen ist. Die Ausgabe ist in der Reihe KONDOR, d.i. die Lektuere fuer die Mittelschule (Ausgewaehlte Werke der sloenischen und der Weltliteratur).

Mit Hochachtung!

Redakteur:
Bogomil Gerlanc

Spoštovani gospodje, opozorili so nas na vaš muzej, v katerem so razstavljene vse izdaje Goethejevega dela »Trpljenje mladega Wertherja«. Da bi zbirko izpopolnili, smo vam poslali dva izvoda (broširanega in vezanega) tega dela, ki sta v naši založbi pravkar izšla. Izdaja spada v zbirko KONDOR. Čtivo za srednje šole (izbrana dela iz slovenske in svetovne literature).

S spoštovanjem!

Urednik:
Bogomil Gerlanc

Kar je simpatičnega kustosa najbolj mučilo:

Skrivnostni napis na pošiljki.

TISKOVINA

Spet je stekla zgodba od začetka. Za Borkovo knjižico sem ga trdo prijel. Kje za hudiča jo ima? Pred letom dni je bila že poslana. V vitrini pa je nisem videl. Torej? Zazrl se mi je čez glavo.

Obrnil sem se.

Med vrati je stal bradač. Uganil sem, da naju je ves čas poslušal.

Predstavil se je:

Walter Ebertz, direktor mestnih muzejev v Wetzlarju.

Da bomo to stvar takoj razčistili, je rekel.

Zavrtel je telefon in začel govoriti – po rusko ... Na drugi strani se je oglasila ženska. Tako mehko je rusko govorila, da sem kar užival. Koliko let je že minilo, kar sem Puškina deklamiral pred profesorjem Kopačem!

Seveda, Borkova knjiga je prišla iz Ljubljane. Seveda, še pisali so nam o tem. Mi pa smo se jim zahvalili.

Staedt. MUSEUM
u. Lottehaus

633 WETZLAR

28. Nov. 1972

An den
Slowenischen Schriftstellerverein
Društvo Slovenskih Pisateljev
Tomsiceva 12
Ljubljana
Jugoslavien
Sehr geehrte Damen und Herren!

Ueber die Zusendung der sloenischen Uebersetzung des 'Werthers' zur Vervollstaendigung unserer Sammlung haben wir uns sehr gefreut. Wir danken Ihnen recht herzlich dafuer und bitten Sie, unseren Dank auch dem Spender, Herrn Borko, zu uebermitteln.

Als kleine Anerkennung erlauben wir uns, Ihnen in der Anlage eine Schrift ueber das Lottehaus zu ueberreichen, die in diesem Sommer zum Gedenken an Goethes Aufenthalt in Wetzlar vor 200 Jahren herausgebracht wurde.

Mit nochmaligem Dank und freundlichen Gruessen!

(Ebertz)

Museumsleiter

Anlage

Mestni muzeji
in Lottehaus

633 Wetzlar

28. Nov. 1972

Društvu slovenskih pisateljev
Tomšičeva 12
Ljubljana
Jugoslavija
Spoštovane dame in gospodje!

Pošiljka slovenskega prevoda »Wertherja«, s katerim naj bi izpopolnili našo zbirko, nas je razveselila. Pristrčno se vam zahvaljujemo zanjo. Prosimo vas, da bi našo zahvalo sporočili tudi darovalcu gospodu Borku.

Dovoljujemo si skromno priznanje. V prilogi vam pošiljamo pisanje o Lottehausu. V tem poletju smo ga izdali v spomin na dvestoletnico Goethejevega bivanja v Wetzlarju.

Še enkrat hvala pa prijateljske pozdrave!

Priloga

(Ebertz)

Direktor muzejev

Jasno, pravi mehki glas na drugi strani telefona. Vsa korespondenca je še tu. Pa

knjiga tudi. Kako to, da je nisi še razstavil?

»Draga moja, kako se je lahko kaj takega zgodilo? Ne... Ne zdaj. Človek sedi tu pred mano!«

Nasmehnil sem se in se hkrati opravičil:

»Ne mi zameriti, prosim! Pogovor sem razumel.«

Direktor Ebertz se je v zadregi takoj znašel. Sproščeno se je zasmejal. Zasul me je z vprašanji o Slovencih. Kje živimo, kdo smo, imamo svojo zgodovino! Literaturo in kulturo?

Priznal je, da o nas prav nič ne vé. Kustos za njegovim hrbtom je samo prikimaval.

Spoštovani moj gospod, da mi nimamo literature? Zgodovine? Da smo narod, ki o njem nič ne veste? Trikrat smo poslali 'Wertherja' na knjižni trg. To je za vas navadna figa.

Govoril sem o Trubarju. O Antonu Slodnjaku, ki predava na frankfurtski univerzi. In o svojem sošolcu, slovenskem pesniku Lojzetu Krakarju, ki se gre tudi 'zdomca'.

Jezus, kaj smo že vse dali svétu! Celo Evropo smo že popackali s svojo kulturo. Da o Ameriki ne govorim.

Gospod Ebertz in kustos Wieland vse bolj sklanjata glave.

Tedaj me je prešinila prešerna misel. Zrecitiral sem jima dva nemška Prešernova soneta.

Wohl gross war, Toggenburg! mein
Schmerzgeselle,
Dein Leid, von meinem wird es
uebertroffen:
Zuletzt ward sie geruehrt, und Du sahst
offen

Dann jeden Tag das Fenster ihrer Zelle.
Und so weiter. Potem pa téga:

Warum sie, wert, dass Saenger aller
Zungen

Sie priesen von Homer an, dem
Hellenen,

Indem sie keiner weicht von allen
jenen,

An die den Dichtern je ein Lied
gelungen ...

Gospod Ebertz je privzdignil glavo. Pogledal me je čisto resno:

»Schiller?«

»Ne, moj gospod. Prešeren. Največji Slovenec.«

»Pa se sliši kakor Schiller ...«

Tedaj mi je bilo dovolj. Preden sem stisnil fotokopijo pisma iz Ljubljane.

DRUŠTVO SLOVENSKIH
PISATELJEV
Ljubljana – Tomšičeva 12
Telefon 21-318

Ljubljana, 21. 9. 1972

Mestni muzeji
Wetzlar

Neki slovenski učitelj, ki je obiskal Lottehaus v Wetzlarju ter nam poročal o razstavi Goethejeve literature v njej, je opazil, da so tam razstavljene številni prevodi »Trpljenja mladega Wertherja«, slovenski prevod pa manjka.

To napako bi radi popravili:

Pošiljamo vam izvod slovenskega prevoda, starejšo knjigo iz privatne knjižnice pisatelja Božidarja Borka, ki nam je to, že davno razprodano knjigo, v ta namen dal z zadovoljstvom na razpolago. Upamo, da bo vaša Lottehaus pozdravila slovenskega Wertherja.

S spoštovanjem:

Društvo slovenskih pisateljev
Mira Mihelič

KRATEK PREGLED METALURŠKE DEJAVNOSTI STAREGA VEKA

VII.

Železo v zgodovini si predstavljamo kot jeklo, ki je bilo revno na ogljiku (manj kot 0,35 % C), kot produkt topilnega postopka in kot kovino, ki se je dala dobro kovati ter variti, a je bila slaba za kaljenje. V naravi se pojavlja železo v treh oblikah:

– kot samorodno – čisto zemeljsko kovino (često v velikih blokih na Grönlandu),

– kot meteorsko železo, ki vsebuje nikelj (več kot 6 %) in ima različno trdoto, oz. strukturo

– in v mineralni obliki (različne železove rude).

Kot izgleda, samorodno železo ni igralo kake pomembnejše vloge; imamo pa dokaze za uporabo in izkoriščanje meteorskega železa in to že od 3. tisočletja p. n. š. (Prednja Azija in Bližnji vzhod). Odločilno je bilo pridobivanje železa iz železovih rud s pomočjo redukcije z lesnim ogljem.

Izvor in nastanek pridobivanja železa je dandanes še neznan. Po nekaterih domnevah in predpostavkah naj bi se železo pojavilo že skupaj s pridobivanjem bakra in to v zvezi s postopkom žganja gline – keramike. Tudi predpostavka o razširitvi produkcije železa iz enega ali več različnih centrov predstavlja problem (na osnovi neke jamske najdbe v Afriki) se, čeprav s precejšnjo rezervno, pojavljajo teze o Afriki kot zibelki železarstva). Najstarejše železne najdbe so z Bližnjega vzhoda in sodijo še v polno bronasto dobo.

Prvič začne železarstvo igrati pomembnejšo vlogo v 12. stoletju p. n. š. Ljudstvo t. i. hetitskega kraljestva je že v tem času imelo določene izkušnje na polju železarstva. Nato se je začela železna doba v vzhodnosredozemskem bazenu ter kasneje v Egiptu in Sudanu. Osnovna surovina so bile najprej različne vrste limonita in hematit; kasneje so uporabljali, predvsem na severu in vzhodu današnje Evrope bobovec z visokim odstotkom fosforja in mangana. Rudo so pridobivali z nabiranjem in s preprostimi dnevnimi kopi. V pomembnejših rudnih področjih so kasneje nastali tudi pravi organizirani rudniki, kot so keltski rudniki v današnji Franciji ter rimskodobni rudniki v Noriku, Dalmaciji, Sedmograški, Španiji, Britaniji in ostalih provincah; kot izjema izven meja rimskega imperija (limesa) je bil rudnik v današnji Poljski (Góry Swietokrzyskie). Pri raziskovanju teh rudnikov so bili odkriti rovi, podporno tramovje, sledovi razsvetljave ter številni primerki orodja (zagozde, tolkala, cepini, lopate) čisto so našli tudi posmrtno ostanke rudarjev, ki so ostali v rovih, verjetno ob večjih nesrečah. V Srednji Evropi, severno od Alp, je človek začel s podzemnim kopom šele v zgodnjem srednjem veku in visokem srednjem veku. Pri tem je treba računati predvsem z uporabo dobrih, z železom bogatih in lahko taljivih vrst rude, predvsem oksidov, za katere je bila potrebna v bistvu le mehanska predobdelava (sortiranje, pranje, drobljenje) in le redkeje tudi kemijski postopek. Predpraženje pa je bilo tudi pri oksidnihudah smotno, ne le pri drugih vrstah rud (jeklenec). Ostanke pražarn so bili čisto najdeni. Metalurški postopek je bil sestavljen iz t. i. direktne metode redukcije železa iz rude s pomočjo lesnega oglja (talilni postopek). Pri tem se je izločila pri temperaturi 1100–1400 stopinj Celzija te-

koča žlindra (železov oksid, jalovina) in testasto, gobasto železo (t. i. Eisenschwam) ali železni volk (1), ki je bilo močno prepojeno z žlindro. Železo je bilo indirektno, z redukcijskimi plini ali indirektno, z ustreznimi količinami ogljika, reducirano v dobro kovno in dobro varivo, mehko kovino (ferit; nepravilno razporejene plasti železa s perlitom, redkeje pa s perlit-cementitom). V nekaterih posameznih primerih pa se je lahko železo izločilo v obliki litine.

Studij tehniških muzejev, ki se ukvarjajo z zgodovino prazgodovinskega in kasnejšega železarstva (na žalost se dandanes s to dejavnostjo človeške zgodovine ukvarjajo le ustanove v tujini) gre že v detajle. Kartirajo se vzorci železove žlindre in se vršijo sistematična arheološka izkopavanja; rezultati teh prizadevanj pa se kontinuirano objavljajo. Posamezni izsledki in zaključki, pridobljeni na osnovi poskusov in analiz (kemijske, spektralne in RTG analize; mineraloške, petrografske in botanične raziskave), se preverjajo in na osnovi le-teh se delajo primerjalne študije. Predmet teh raziskav poskusov so oglje, žlindre, rude, vzorci železa, železni volki, gradbeni material peči, itd.

Prazgodovinske topilne naprave so čisto imele mehove za dovajanje zraka; ponekod, vendar kot kaže stanje raziskav le poredko, so bile namesto mehov le »veterne luknje« (seveda v ustreznih pogojih in okoliščinah, ki so to dovoljevale in omogočale). Na osnovi znanih rezultatov je razvidno, da so ponekod ponovno uporabili – pretopili staro žlindro; s tem so dobili kompaktnije železo. Izgleda, da je navadno bila topilna peč oz. jama, le enkrat uporabljena; vendar imamo primere, ko so bile te naprave tudi obnovljene in ponovno koriščene.

Prve sledove prazgodovinskega železarstva na tleh Evrope poznamo s področja Grčije in Makedonije; kmalu pa se pojavi tudi v južni Italiji (Manfredonia) in na etruščanskem ozemlju (Elba, Populonia).

V času rimske republike (512–27 p. n. š.) je pomembno in često omenjeno železo s Sardinije. Približno sredi prvega tisočletja p. n. š., se začne intenzivno pridobivanje železa v Evropi. Domneven center je bil na področju današnje Poljske. Na osnovi številnih najdb je mogoče zaključiti, da so bile najčešče v uporabi peči z mehovi za dovod zraka. V zvezi z organizacijo dela se pojavlja domneva o obstoju potujočih železarjev – topilničarjev, ki naj bi obenem obvladali tudi ustrezne rokodelske predelovalne posle. Ta prva, pomembnejša produkcija železa je bila, gledano v kulturno-zgodovinskem smislu, latenska, katere nosilci so bili Kelti.

V številnih, zahodnih in srednjeevropskih pokrajinah je mogoče dobiti latensko-dobne najdbe, ki izpričujejo železarsko dejavnost in to predvsem topilne naprave: topilnice (v današnji Avstriji, Angliji in dr.), visoke nadzemne peči z odvodnikom za žlindro (2) (današnja Francija, Zahodna in Južna Nemčija), na pol vkopane nadzemne peči brez odvodnika za žlindro (Češkoslovaška, južna Poljska). Kot zanimivost naj omenim, da so bile najdene, predvsem v sklopu naselbinskih kompleksov, pravokotne opeke s šobami za dovajanje zraka.

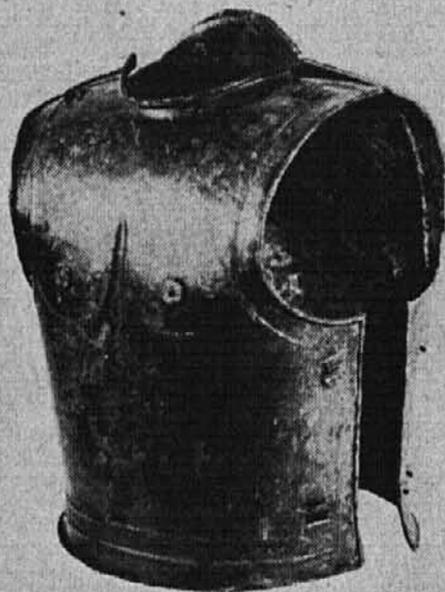
V vzhodni Evropi so bili kot spretni železarji posebno spoštovani Skiti. Keltska tradicija pa je vendar le bila pomembnejša in je živela kasneje dalje v rimskih provincah (Norik, Belgija, Britanija, Germanija, Dalmacija, Hispanija, itd.). Tudi v t. i. svobodni Germaniji, ki ni prišla v sestav rimske province Germanije, je bilo razširjeno železarstvo (na pol vkopane topilne peči) in sicer je bila ta proizvodnja organizirana v okviru posameznih naselbin (vasi).

Izven limesa rimskega imperija je predstavljal ekonomsko izjemo veliki železarski center Góry Swietokrzyskie na današnjem Poljskem (med Krakowom in Varšavo). Poleg navedenega lahko na osnovi današnjega poznanja in znanja domnevamo, da so z nekaterih področij današnje Slovaške v tem času izvažali produkte železarstva v notranjost rimskega imperija. S tem v zvezi je treba omeniti podatke, ki jih o tem dobimo pri rimskih piscih Tacitu in Ptolomeju.

Slovani so v zgodnjem srednjem veku uvedli nove oblike topilnih naprav. Tako so Zahodni Slovani uporabljali peči, ki so bile namenjene le enkratni uporabi; le-te so v 10. stoletju n. š. od njih prevzeli po naselitvi v Panoniji tudi Madžari.

Vzhodni Slovani in Balti so gradili male kupolaste (višina 1,2 m), ali visoke jaškaste peči z debelimi stenami, kakršne so uporabljali in poznali tudi Bolgari, ko so živeli še ob Visli. Intenzivno železarstvo je v mnogih različnih predelih porodilo nastanek t. i. polizdelkov (3) za sekire, lemeže, kose in razne druge, predvsem uporabne predmete orodja in orožja (Velika Moravska, Skandinavija; pisani viri omenjajo tudi druge manjše predele). Ti polizdelki so igrali pomembno vlogo v tedaj razviti menjalni trgovini; kot plačilno sredstvo je služilo tudi železo v palicah in ploščah (često se je, predvsem v Severni Evropi, železo kot plačilno sredstvo javljalo v obliki t. i. volka). Sodobni viri omenjajo navedene polizdelke v okviru trgovine kot tremissae ferri.

V zgodnjem in visokem srednjem veku je šel razvoj železarstva predvsem v dve

Dolenjski muzej Novo mesto – halštatski bronasti oklep iz konca 7. stol. p. n. š.

smeri: v drobno proizvodnjo in t. i. široko produkcijo.

Drobna individualna proizvodnja, katere nosilci so bili posamezniki ali manjše družbene skupnosti, je doživela v nekaterih predelih svoj prvi razmah v 10.–12. stoletju. Njeni nosilci so v t. i. kmečkih topilnicah, oz. kasneje fužinah, razvijali svojo dejavnost v pečeh odprtega tipa z mehovi za dovod zraka. Tovrstno železarstvo, ki se je tudi pri nas ohranilo do polpreteklega časa, je doživljalo razvoj v svojem lastnem okolju (razne tehnične in tehnološke izboljšave, dodatki in izpopolnitve) in je bilo odvisno od potreb, gospodarskih in družbenih odnosov ter ne nazadnje tudi od geografskih in geoloških okoliščin. Za ta čas in to vrsto proizvodnje so značilne in arheološko ugotovljene predvsem peči na volka (t. i. Wolfsöfen) in topilni kotli.

Obsežnejša produkcija železa je bila razširjena predvsem v tistih območjih Evrope, ki so bili bogati s potrebno železovo rudo. Vezana je bila na t. i. jaškaste peči, ki so omogočale stalno povečevanje kapacitete (kasneje t. i. Stütköfen /4/ z dovodom zraka na vodni pogon, Osmudove peči, prave visoke peči in na vzhodu peči višje konstrukcije, ki so imele posebne naprave za takojšnje vlivanje v kalupe in dr.). Tedaj moremo prvič (v nasprotju z Daljnim vzhodom) domnevati prehod od primitivne na indirektno metalurgijo železa. Povečanje kapacitete topilnic, izpopolnjen dovod zraka, boljši izkoristek in kontrola temperature, dodajanje raznih primesi; vsa ta prizadevanja so vodila k vse bolj intenzivnemu in kvalitetnemu načinu pridelave železa. Ta razvoj je značilen in se je odvijal na ozemlju današnje Koroške, Kranjske, Štajerske, Porenja, Francije, Belgije in Bavarske. V 16. in 17. stoletju pa se je pridobivanje železa široko razširilo po vsej današnji Evropi.

VIII.

V nadaljevanju našega pregleda se homo zaustavili pri glavnem in osnovnem načinu predelovanja kovin – kovanju, ki je v preteklosti igralo važno vlogo. Kovaštvo ali kovanje je posebna oblika delovnega procesa pri plastičnem, svobodnem, v našem primeru ročnem, oblikovanju kovnih kovin (zlato, baker, železo ali jeklo). V našem primeru poznamo v okviru ročnega kovanja naslednje delovne operacije: vlečenje, širjenje, obsekovanje, prebijanje, krivljenje, tordiranje, cepljenje in varjenje. Nekatero od teh operacij kovanja je možno opravljati pri hladnem, druge pa le pri segretem stanju kovine (na finalnih izdelkih, ki so bili odkriti pri arheoloških raziskovanjih, je mogoče videti in odkriti sledove nekaterih omenjenih operacij; medtem ko sledovi drugih pri končnih izdelkih izginejo). Sicer pa se s kovanjem oblikuje zunanji izgled kovanega predmeta. S skrbnim raziskovanjem oblike posameznih, predvsem železnih arheoloških predmetov, je možno s pomočjo rekonstrukcije kovnih procesov ugotoviti in obnoviti celoten delovni proces kovanja pri njih.

Izvor in nastanek ročnega kovanja pada v čas, ko je človek spoznal možnost predelovanja kovin in to v hladnem stanju. Tako so bili prvi kovači mojstri kovanja zlata in bakra. Že v bakreni in bronasti dobi so bili nekateri procesi kovanja visoko razviti (žičarstvo, izdelovanje pločevine, ovijanje, prebijanje, tordiranje, itd.), posebno pa plastično oblikovanje pločevine (toreutika). Zato so bile v rabi tudi ustrezne vrste orodja (nakovala, kladiva, dleta, itd.), ki so se po svojem namenu ohranila do današnjega časa.

Hladno kovanje bakra in bron, kasneje pa predvsem železa, je bilo primerno in uporabno za utrjevanje različnih rezil.

Svoj pravi pomen je kovanje dobilo šele, ko je prišlo do splošnega pridobivanja in predelovanja železa. Splošne značilnosti

(fizikalne, kemijske) kovin so vodile k spremembi delovnega postopka. Vse operacije kovanja so se začele izvajati na segreti kovini; novost pa je bilo toplotno varjenje.

Oblikovni svet je bil dolgo časa navezan na bronaste predložke. Šele na koncu halštatskega in v latenskem obdobju so se pojavili izdelki, ki so bili tipični predvsem za železo. Prva stopnja v razvoju kovanja železa se v različnih kulturnih provincah in časovnih obdobjih ujema z nastankom in pojavom metalurške proizvodnje železa (Bližnji vzhod 14.–12. st. p. n. š., Južna Evropa 1. polovica 1. tisočlet. p. n. š., Srednja Evropa sredina 1. tisočlet. p. n. š., Severna Evropa 2. polovica 1. tisočlet. p. n. š.). Že v teh najstarejših razvojnih fazah je človek obvladal tehniko plastičnega oblikovanja, toplotnega varjenja in lokalnega kaljenja (predvsem na orodju). Nato je človek spoznal in se naučil uporabljati tehniko železo-jeklo varjenja (zelo redko v starejših fazah) ter nazadnje razne načine in tehnike utrjevanja kovin. Vprašanje t. i. nitrocementiranja pa je za prazgodovinska obdobja še odprto in nejasno, dasiravno je bil nitrid čisto ugotovljen. Zasluga kovanja in procesov v zvezi z njim je nedvomno v dejstvu, da je železo kmalu po svoji afirmaciji izpodrinilo zlitine in to predvsem v splošni praktični rabi (orodje, orožje, itd.).

Skopi ikonografski viri nas poučujejo o razmeroma visoki stopnji razvoja kovaštva pri Grkih in Etruščanih in njihovih kulturah.

Od teh časov dalje so številna kovaška orodja in pripomočki, kot razna kladiva, klešče, nakovala brez kljuna, dleta, itd., dobila svojo značilno obliko, ki se je ohranila skozi tisočletja. O tehnoloških vprašanjih pa danes vemo razmeroma malo. V zvezi s tem smo bolj poučeni o dejavnosti ljudstev, predvsem Keltoev, ki so prišli v stik in imeli opravka z omenjenimi visokimi kulturami Grkov in Etruščanov. Keltski izdelki so nam precej dobro poznani (preko 70 različnih tipov) in tudi njihova tehnika kovanja je bila čisto predmet metalografskih analiz in raziskav. Keltski obvladali tudi način cementacije (t. i. Aufkohlung /5/) rezil, imeli so razvito kaljenje (6), železo-jeklo varjenje, kovičenje in pridobivanje pločevine. Poleg teh odličnih dosežkov pa so bile prisotne tudi razne slabosti: poznamo npr. vrsto keltskih (latenskih) mečev, za katere je značilna izredno slaba kvaliteta rezil (slaba trdota).

Odkriti so bili številni kovaški centri z ustreznim instrumentarijem (kovačnice, razna orodja, itd.). Proizvodnja kovačev v keltskih naseljih (oppida) je bila zelo pomembna. Po keltski invaziji v začetku 4. stoletja, ki se je širila iz današnje Francije proti severu, vzhodu in jugu Evrope, je bil njihov vpliv močan pri Tračanih in Dacanih, vendar le v oblikovnem – kulturnem smislu; medtem ko tehnični in tehnološki moment ni igral neke vidnejše vloge.

Manj podatkov imamo na tem področju človeške dejavnosti z Iberskega polotoka. Skopi pisani viri poročajo o rokodelstvu številnih iberskih plemen. Isto velja za Skite na vzhodu. Znani so nam nekateri njihovi železarski in kovaški centri, vendar izhajajo iz lastnega oblikovnega zaklada. V tehnološkem oziru, predvsem v zvezi z oborožitveno proizvodnjo, poznamo pri njih cementiranje in kaljenje. Vendar je za Skite značilno precej nehomogeno železo oz. jeklo.

O kovanju v rimskem imperiju nam govorijo poleg ikonografskih virov (sarkofagi, nagrobniki kovačev) tudi pisni spomeniki (Horac, Plinius; kaljenje v olju, varjenje); manj pa je neposrednih materialnih najdb, ki so v zvezi z arheološkimi izkopavanji in raziskavami. Proizvodnja in trgovina v provincah, predvsem v Noriku, je bila dobro organizirana. V času cesarstva so bili znani številni premožni kovaški podjetniki; mnogi obrtniki pa so delovali v rimski

armadi. Iz časa kasne antike imamo dokaze za večje manufakture za izdelavo orožja (fabricae armorum, cfr. Notitia dignitatum).

Specializacija v okviru kovaške dejavnosti je bila razvita in globoka, kar nam dokazuje in potrjuje ustrezna obsežna in precizna terminologija v rimskem oz. latinskem jeziku. Veliki in impozantni kovani izdelki (sidra, mački, slopi, uteži, nakovala, itd.) vsekakor predstavljajo pomembne in velike dosežke kovaštva. Bogat in popoln instrumentarij ter velik asortiment izdelkov (precej preko sto tipičnih izdelkov) je poznan predvsem iz posameznih centrov v provincah. Omeniti pa moramo tudi ostanke posameznih zidanih kovačnic z vigenjci, zaščitnimi ploščami za kovaški meh, orodjem in pripomočki, itd.

Tudi za to obdobje nam manjkajo metalografske raziskave. Izjema so nekateri tipi mečev, ki so bili predmet tipoloških študij in nastopajo v razmeroma visoki kvalitetni obliki (speti in zvarjeni železni ter jekleni deli žice, navarjene jeklene ploščice, včasih z Fe-As zlitinami). V rabi so bili ob koncu rimskega cesarstva; posamezni primerki teh mečev so bili najdeni tudi v severnem in vzhodnem delu imperija (t. i.

Dolenjski muzej Novo mesto – figuralna situla iz 4 stol. p. n. š.

schweissdamast). Varjenje železnih delov z jeklenimi (železo z 0,05–0,1 % C in jeklo z 0,6–0,9 % C), ki so ga obvladali nekateri kovaški mojstri, predstavlja vsekakor velik dosežek antične predelovalne metalurgije.

V predelih Evrope, ki niso prišli pod rimsko okupacijo, je bila kovaška, kakor tudi splošno metalurška dejavnost razmeroma dobro razvita, dasiravno neenotno zastopana. V oblikovnem smislu je bila precej revnejša (prevladujejo v glavnem tipi orožja) in tudi tehnologija je bila preprostejša. Plastično oblikovanje je bilo več ali manj popolno. Utrjevanje s cementacijo je možno zaslediti le na nekaterih rezilih in še v teh primerih je bilo neenakomerno. Večina primerkov pa je brez posebnega utrjevanja in izkovana iz precej nehomogenega jekla.

Primerki kovaškega orodja so bili najdeni skupaj z orožjem v grobovih predvsem v današnji ZRN, Poljski in ostalih srednjeevropskih predelih.

V številnih naseljih iz tega časa so bili odkriti ostanke t. i. kovaške žilindre; ostanke kovačnic samih pa so redkejši (vigenjci, klade za nakovala, orodje, itd.).

Zgodnji srednji vek prinaša velik razmah in razcvet metalurgije in s tem kovaške obrti v širših geografskih predelih.

Franki so v t. i. karolinškem kraljestvu neposredno nadaljevali rimsko antično izročilo. V okviru tehnike železo-jeklo var-

jenja so se pojavili dragoceni, bogato okrašeni meči in sulične osti iz znamenitih karolinških mojstrskih delavnic (Trier), katerih izvoz na sever in vzhod ni bil dovoljen. Iz teh delavnic izhajajo tudi razni tipi sekir kot npr. metalna sekira tipa franziška, polnojekleni meči z oznako izdelovalca (npr. ULFBERHT) in različni okrašenosti ter reprezentančnimi predmeti. V ta čas (10.–11. stol.) sodi tudi že omenjeni tehnični priročnik Teofila (7) z opisom tehnik utrjevanja. Železni polizdelki so pogosto služili kot plačilno sredstvo v tem času (tremissae ferri).

Bogate vire za študij kovaške obrti v tem času je možno najti v skandinavskih deželah. V t. i. kovaških grobovih, ki so v primerjavi z ostalimi bogatejši in kažejo na privilegirani družbeni položaj pokojnikov, je bilo odkrito mnogo kovaškega orodja in pripomočkov (kljunasta nakovala, ploščice za vleko žice z različnimi dimenzijami votlic, žebeljske babice, škarje za pločevino, klešče, dleta, kladiva, itd.). Nadalje je znanih precej depojskih najdb s polizdelki in surovinskim materialom. Zanimiva in pomembna je slučajna najdba kovaške skrinje iz Mästermyra (8) na Gotlandu. Omeniti moramo tudi predstave s kovaškimi motivi na nagrobnikih iz kamna in runah. Te motive nahajamo tudi v skandinavski mitologiji zgodnjega srednjega veka. Na severu je kovanje cvetelo tudi v vikinškodobnih centrih in v raznih izoliranih dolinskih naseljih (fjordih).

Tehnologija kovanja na Severu do danes še ni bila raziskana. Na splošno lahko rečemo, da je bilo v rabi varjenje, vlečenje žice, izdelovanje pločevine in umetno rokodelstvo; prav tako pomembno pa je bilo spajanje z zakovicami (gradnja ladij).

Temeljiteje pa je danes možno študirati kovaško dejavnost pri Slovanih. Številne najdbe orodja so nam znane iz njihovih gradišč (izjemoma nahajamo te najdbe pri Vzhodnih Slovanih v grobovih kot pridatke). Nadalje so bile odkrite halde kovaške žlindre, vrtilni brusni kamni, celi ali preklani železni volki in kompleksni kovačij. Oblikovni svet Slovanov vsebuje preko 90 različnih vrst predmetov; poleg tega nastopajo v velikomoraški državi Pribine in Koclja posebni polizdelki (npr. polizdelki sekir), ki so tudi v tem primeru služili kot plačilno sredstvo.

Na temelju metalografskih raziskav moremo pri Slovanih predpostaviti predvsem prisotnost naprav za kovaško obdelavo železa, ki so v zvezi z železo-jeklo varjenjem pri izdelavi številnih variant orodja in orodja, kaljenjem, popuščanjem, posnemanjem frankovskega damascirnega varjenja (9) pri izdelavi nožev in bodal, izdelovanjem in predelovanjem pločevine, vlečenjem žice (10), kovičenjem, spajkanjem in drugimi operacijami.

Od približno 9. stoletja dalje se začne uveljavljati vedno globlja specializacija v metalurških in kovaških centrih, kjer se pojavijo posebni areali za različna dela in vrste dejavnosti. V srednjeveški Evropi je specializacija ročnega dela dosegla svoj višek s cehovskimi organizacijami v 13. stoletju. Prišlo je do delitve tudi v ožjih vejah kovanja kot je npr. ključavničarstvo.

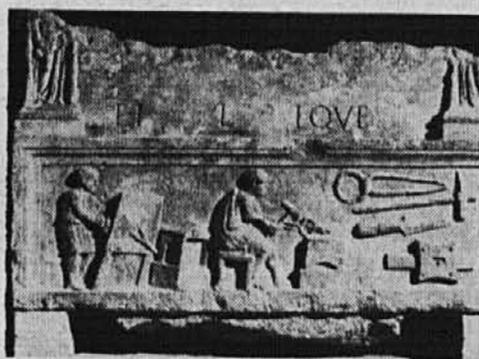
V isti čas sodi pojav prvih fužin (mehaniziranih kovačij na vodni pogon) in izdelovanje polnojeklenih izdelkov. Med stare preživele tehnike sodi v tem času tudi železo-jeklo varjenje. Svobodno kovaško oblikovanje pa so često dopolnjevali z utopnim kovanjem.

Kovanje je kot pomembna, ne vsakomur dostopna delovna panoga, v starem veku, antiki in zgodnjem srednjem veku tudi v Evropi povsod uveljavilo svoje mesto v mitološkem svetu. Na tem delovnem področju se vedno znova zrcali tudi celotni razvoj delitve in specializacije dela, kakor tudi spoznanje kemijsko-fizikalnih zakonov in ne nazadnje proces konstruktivnega mišljenja v okviru človeške civilizacije.

IX.

Pričujoči zapis je imel namen v kratkih potezah in obrisih podati pregled in problematiko, ki je prisotna na področju raziskovanja materialne zgodovine metalurških dejavnosti, od prve pojavnosti do popolne afirmacije. Smer arheologije, ki se s to problematiko bavi, je danes komaj izšla iz poveljev in je ponekod še popolnoma nerazvita. Na slovenskem in širšem jugoslovanskem prostoru do danes poznamo le nekaj posameznih, individualnih pristopov k proučevanju tehnične in tehnološke materialne metalurške zgodovine. Poleg starejših avtorjev (B. Hacquet, Morlot, Müllner, Koblar, Pittioni in deloma W. Schmid), katerih prizadevanja in način proučevanja je nemalokrat omejeno le na deskriptivna razglabljanja, poznamo danes le srbskega arheologa Boro Jovanovića, ki je prvi začel s proučevanjem na osnovi modernih znanstvenih principov.

Na našem ožjem območju pa je vidne in pomembne pionirske korake na področju raziskovanja železarstva naredil Aleksander Rjazancev; žal pa so njegova, za slovensko zgodovinsko pomembna prizadevanja, prenehala že v začetni fazi. Sicer pa

Rimski nagrobnik in Aquileie z upodobitvijo kovaške delavnice (2. stol. n. š.).

je celotno slovensko in v veliki meri jugoslovansko arheološko zgodovinsko proučevanje in po stanju raziskav v veliki meri še v tisti fazi razvoja posameznih zgodovinskih in prazgodovinskih obdobij, ko se formirajo in dopolnjujejo kronološke in kulturno-politične sheme ter analize in področje gospodarske in s tem tehnične zgodovine še ni deležno potrebne pozornosti. Izjemo predstavljajo nekatere tipološke študije (o čeladah, oklepih, mečih, nakitu, kovinskem posodju, itd.), ki pa so sekundarnega značaja, ker operirajo le s predelovalnimi procesi, vezanimi z izdelavo obravnavanih predmetov. Zato bo treba pri arheoloških raziskovanjih, predvsem pri izkopavanjih naselbinskih kompleksov, posvetiti mnogo več pozornosti najdbam, ki so v zvezi z metalurško dejavnostjo, kajti sicer bomo in smo že, izgubili mnogo dragocenih podatkov in dejstev.

Opombe:

1. Železni volk je bil produkt primitivnega topilnega procesa. Dobimo ga navadno v testenem stanju, lahko pa je tudi kompaktnjši. Teža prazgodovinskih primerkov je bila okrog kilograma, medtem ko srednjeveški primerki tehtajo tudi preko 100 kg. Ker so bili ti kosi železa v večini primerov slabo in neenakomerno raztopljeni (deli železa in jekla), so jih navadno ponovno se-greli in nato prekovali.
2. Prazgodovinske in antične žlindre so se oblikovale v glavnem brez uporabe raznih primesi pri temperaturi 1100–1200 stopinj Celzija. Vsebovale so visok odstotek FeO (preko 50%), manj CaO in MgO; medtem ko je bil odstotek fosforja različen. Tališče je bilo razmero-

ma visoko (1200–1400 stopinj Celzija). Prazgodovinska talilna žindra je bila v glavnem črne ali rjavkaste barve, gobaste ali strnjene površine in je imela neizrazit prelom mat barve. Često je mogoče najti odtise vključkov lesnega oglja. Pri arheoloških raziskovanjih često nahajamo ostanke železove žlindre v zemeljskih plasteh, jamah, med temelji stavb in hiš prazgodovinskih naselij, med ostanki topilnic železa in redukcijskih peči in to v obliki kep, grozdolikih kosov, klad, itd. Na mestih, kjer so intenzivne pridobivali železo, nahajamo manjše in tudi obsežnejše halde žlindre (Populonia, Escorial), ki so jo in še danes uporabljajo moderne železarne. Predvsem v naselbinskih kompleksih pa je treba paziti, da železovo žindro ne zamenjamo s kovaško žindro.

3. Železne polizdelke poznamo v različnih oblikah: halštatske in latenskodobne srednjeevropske dvojne konice (bikonični železni polizdelki, ki imajo svoje-ga prednika v prednjeazijskih primerkih iz Niniv in Chorsabada), kakor tudi druge latenodobne oblike (angleški polizdelani meči – telae ferreae, švicarski primerki debele pločevine). Ti polizdelki, ki predstavljajo različne vrste nehomogenega varivega jekla (teža okrog kilograma, 0,005–0,9 % C), se nahajajo najpogosteje v depojskih najdbah, katere navadno zelo težko precizneje datiramo. V zgodnjem srednjem veku poznamo v mnogih geografskih predelih vrsto izrazitih oblik polizdelkov. Tako poznamo npr. v Skandinaviji polizdelke sekir, lopat, lemežev, pri Slovanih polizdelke t. i. velikomoraških sekir. Pozneje v srednjem veku pa prevladujejo predvsem polizdelki v obliki palic in drogov. Vsi ti artikli so pogosto služili kot plačilno sredstvo (tremissae ferri). – Glej: C. Fox, The Distribution of Currency Bars, Antiquity XVI/1940, 427 ss.
4. Višja jaškasta, iz kamna zidana topilna peč z odvodom za žindro in dovodom zraka na vodni pogon. Povprečna višina teh peči je bila 4 m. Proizvajale so okoli 100 kg težke kose (volk) železa (1/3 surovega železa – grodlja). Po znanih dejstvih izgleda, da je ta tip zidane peči iz našega kranjsko-koroško-štajerskega prostora v srednjem veku predstavljal prehodni tip peči k t. i. vertnim in pravim visokim pečem.
5. To je cementacija ali zasičenje železa z ustreznimi substancami pri več kot 720 stop. C (nad perlitno točko), praviloma pri okrog 900 stop. C, pri čemer naraste trdota kovinskega predmeta. Ta proces je trajal zelo dolgo in le plitve plasti kovanega predmeta so se lahko utrdile (rezila, konice). Praktično obvladovanje tega postopka je pravzaprav omogočilo, da je železo prišlo v splošno rabo in se razširilo kot tehnična kovina (v Srednji Evropi približno na koncu halštatskega obdobja – v I. pol. 4. st. p. n. š.).
6. V davnihi je bilo možno bakrene, bronaste in tudi mehkeje železne predmete (orodje, orožje) utrditi s hladnim kovanjem. Trdota varjenega železa so dosegli s cementacijo. Nadalje je človek pod pojmom utrjevanja razumel predvsem kaljenje jekla, s čimer se je trdota še povečala. Najstarejši sledovi utrjevanja so bili zelo poredko dokazani za čas halštatske kulture. V latenski dobi je bil proces utrjevanja v splošni rabi. To velja tudi za zgodnji srednji vek. Tedaj so bili v rabi še dodatni postopki (naknadno prekaljevanje), katerih namen je bil: zmanjšanje krhkosti. Lahko domnevamo, da je bila ta tehnika znana že nosilcem rimske civilizacije, vendar dandanes za to še nimamo kompletnih dokazov. S pomočjo meta-

lografskih analiz arheološkega materiala pa so bile ugotovljene različne dodatne specializirane tehnike in variante utrjevanja (prekaljevanje, popuščanje, itd.) predvsem v srednjem veku.

7. *Schedula diversarum artium* je zgodnjerednjeveški tehnološki priročnik iz 11.–12. stol. (po nekaterih mnenjih že iz 10. stol.), ki ga je sestavil neki zahodnoevropski menih («Teophilus Presbyter»). V tem delu so opisani številni načini pridobivanja, predelovanja in uporabe kovin (npr. metode vlijanja, varjenja, kaljenja, itd.), in stekla, podatki in napotki za stavbarstvo, tehnike izdelave mozaikov, itd. — Glej: W. Theobald, *Die Geschichte des Kunsthandwerks im zehnten Jahrhundert*, Berlin 1933.

Dolenjski muzej Novo mesto — bronasta čelada negovskega tipa iz 5. stol. p. n. š.

8. Mästermyr, nekdanji Moorgelände je kraj na jugu otoka Gotlanda (Švedska). Leta 1936 je bil tu slučajno iz-

kopan eden največjih depojev s kovaškimi, tesarskimi in drugimi pripomočki ter predmeti. V posebni, z železom okovani leseni skrinji je ležalo preko 80 primerkov orodja, mrežasta rešetka, razni polizdelki, itd. Značaj te najdbe ni popolnoma jasen. Predpostaviti je mogoče, da gre morda za votivni depo; po drugi strani pa je ta najdba morda posledica nesreče na popotovanju po zaledeneli pokrajini. — Glej: G. Berg, *A Tool Chest in the Viking Age (The »Mösterige« find in Gotland)*, Bergen 1955.

9. Pseudodamasciranje (t. i. Schweissdamast) sodi med najbolj komplicirane in težavne kovne tehnike v preteklosti. Uporabljali so jo za izdelavo t. i. mečev s prepletenim vzorcem. Ovite in prepletene železne ter jeklene žice je bilo treba v ognju zvariti v sploščeno palico (drog), na katero so nato navarili jeklena trakova. S prepletom mehkega in trdega materiala je bila dosežena odlična elastičnost in trdost rezila meča. Jedkanje je poudarilo temne jeklene trakove (prepleten vzorec). Korenine te tehnike je treba iskati pri načinu izdelave keltskih mečev. V 3. in 4. st. n. š. so kovali take meče v Porenju in jih tudi izvažali. Tradicija pa je tu živela dalje v frankovsko obdobje in se posebno razcvetela v 8. in 9. stoletju; vendar je bil v tem času z vladarskim ediktom izvoz teh mečev in na enak način izdelanih suličnih osti prepovedan. Toda kljub temu jih nekoliko kasneje nahajamo v Angliji, Skandinaviji, Srednji Evropi in Rusiji. V 11. do 13. stol. se v Rusiji in na Poljskem pojavijo v tej tehniki izdelana bodala in noži. V 12. do 14. stoletju pa najdemo podobne sulične osti v vzhodnem Baltiku. Kasneje nahajamo to tehniko damasciranja le sporadično na nekaterih sabljah in puškinih ceveh, vendar moramo to tehniko ločiti od pravega orientalnega

načina damasciranja. — Glej: E. Schürmann, *Untersuchungen an Nydam — Schwertern*, Archiv für das Eisenhüttenwesen 30/1959, 121 ss.

10. Žico iz žlahtnih ali barvastih kovin (zlato, srebro, baker, bron) in tudi iz železa so v starem veku, antiki in zg. sred. veku izdelovali z vlečenjem. Pripomočke za njeno izdelavo nahajamo prvič v času preseljevanja narodov v zg. sred. veku (plošče z ustreznimi votlicami) in to v grobovih, predvsem v Severni Evropi. Podobne votlice so bile najdene tudi na nekaterih zgodnjerednjeveških nakovalih (Rusija), vendar pa ne vemo, katero vrsto kovine so uporabljali. Vlečenje žice je v Evropi v 14. stol. dokazano tudi z ikonografskimi upodobitvami.

Viri in literatura:

H. H. Cohan, *Notes on Prehistoric and Early Iron in the Old World*, Oxford 1956; O. Johannsen, *Geschichte des Eisens*, Düsseldorf 1953; B. Neumann, *Die ältesten Verfahren der Erzeugung technischen Eisens*, Berlin 1954; R. Pleiner, *Die Grundlagen der slaw. Eisenindustrie*, 1958; isti, *La sidérurgie dans les pays tchèques au Moyen âge*, *Revue Histoire de la sidérurgie* III/1962-63, 179 ss.; R. Schürmann, *Die Reduktion des Eisens im Rennfeuer*, *Stahl und Eisen* 78/1958, 1297 ss.; L. Aitchison, *A History of Metal I*, New York 1960; H. Blümner, *Technologie u. Künste bei Griechen u. Römern IV*, Leipzig 1886, 1912; A. France-Lanord, *Les techniques métallurgiques appliquées à l'archéologie*, *Revue de métallurgie* 49/1952, 411 ss.; H. Ohlhafer, *Der germanische Schmied*, Leipzig 1939; R. Pleiner, *Alteuropäisches Schmiedehandwerk*, Praha 1962; A. Rieth, *Eisen-technik der Hallstattzeit*, 1940; E. Salin, *Les techniques métallurgiques après les grandes invasions*, *Le fer à travers les âges*, Nancy 1956.

KONEC

Janez Šmitek

FUŽINE, FUŽINICE, VIGENJCI

Alfonz Müllner (1840–1918), kustos Deželnega muzeja v Ljubljani od 1889 do 1903, je pisal svojo »Zgodovino železa« v tistem času, to je ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja. Knjiga je izšla leta 1909 na Dunaju in v Leipzigu. Že v naslovu knjige je napisal, da obsega delo dobo od davnih časov do začetka 19. stoletja. Nekoliko skrajšan prevod poglavij iz knjige, ki obravnavajo železarstvo v Kropi, Kamni gorici in Kolnici, je objavljalo glasilo »Plamen« v letih 1976 in 1977.

Svoje podatke o železarstvu v Kropi in Kamni gorici zaključuje Müllner nekako z letom 1815, z uvedbo visokih talilnih peči namesto dotodanjih peči na volka. Samo mimogrede še omeni datum 20. maj 1880, ko je zadnjič zagorel in ugasnil plavž Zgoranje fužine v Kropi. Tako je ostalo železarstvo 19. stoletja, torej zadnje v vrsti petih ali šestih stoletij naše železarske zgodovine, skoro neobdelano; saj tudi drugi avtorji — zgodovinarji še niso načrtno obdelali obratovanja in konca teh fužin.

Pa vendar je imel Müllner na razpolago še mnogo gradiva in virov, tudi žive priče poslovanja in propada fužin. Sam omenja, da so imeli takrat še fužinske knjige Zg. fužine, knjige Sp. fužine pa so že preje izgubile. Tudi domači strokovnjaki so kazali smisel za zbiranje zgodovinskega gradiva. Janez Lovrenc Potočnik (1801–1868), ravna-

telj Zg. fužine, je bil od 1844 do 1866 član Muzejsko-zgodovinskega društva za Kranjsko. Karel Pibrovec (1834–1909), zadnji ravnatelj Zg. fužine, je bil Müllnerjev sodelavec in prav njemu se moramo zahvaliti, da sta v »Zgodovini železa« Kropa in Kamna gorica tako obsežno obdelani. Pibrovec je podaril lepo mineraloško zbirko osnovni šoli v Kropi, a zbirka je kmalu izginila; baje so ob prodaji Pibrovčeve zapuščine s koži nosili njegov arhiv v vodo. Ali je danes odnos prebivalstva do kulturne dediščine naših prednikov kaj boljši?

Dosti več sreče ni bilo z arhivskim gradivom Sp. fužine, čeprav sta tudi zadnja ravnatelja — Benjamin Šuler (1829–1901) in Matej Solar (1829–1903) — skrbno vodila in urejala ta material. Ostala je zbirka dokumentov o urejanju in odkupu služnostnih gozdnih fužinskih pravic na Jelovici (1880–1890), o samem poslovanju fužin pa malo ali nič. Zato smo pri zbiranju gradiva o poslovanju fužin, zlasti o proizvodnji, vezani na statistične podatke takratnih deželnih organov, ki pa niso sistematični in so na razpolago samo za posamezna kratka obdobja.

FUŽINSKI DNEVI

Posebnost fužin pod Jelovico — v Kamni gorici in Kolnici, v Kropi in Železnikih

— je bila skupinsko lastništvo fužinskih naprav. Fužina ni bila last enega, ampak več fužinarjev — lastnikov fužinskih deležev. Ta sistem skupinskega lastništva se je držal od začetka fužin pa do konca njihovega obstoja. Občasno, zlasti proti koncu, se kaže težnja združevanja vseh deležev v rokah manjšega števila fužinarjev, da bi jih združil en sam, pa ni nikjer uspelo.

Fužinske deleže omenja že Ferdinandov rudarski red za Kropo, Kamno gorico in Kolnico iz leta 1550, kjer je v 10. členu plavžarskega reda pridržana predpravica nakupa fužinskih delov (deležev) sofužinarjem. Glede števila deležev vsake fužine v najstarejših dokumentih ni podatkov. K mnenju, da je bilo že v začetku železarjenja uvedeno skupinsko delo in skupinsko lastništvo naprav, nas navaja dejstvo, da je pridobivanje rude in oglja, taljenje, kovanje in predelovanje železa zelo razčlenjen in dolgotrajen proizvodni proces, za katerega se je združilo več delavcev v delovno skupino. Tako so zgodovinarji mnenja, da so talili naprej ves teden za enega fužinarja, nato pa se je lastništvo vedno bolj drobilo, sredi 16. stoletja so bili deleži že za poltedensko proizvodnjo, dokler niso v 17. stoletju prešli na sistem 48 deležev ali fužinskih dni, to je osem tednov po šest delovnih dni. Vsak fužinski delež je imel oznako: številko tedna in številko dneva,

npr.: VI/2 - 2. dan 6. tedna. Teoretično bi to pomenilo, da bi fužinar, ki je imel en fužinski delež, prišel šestkrat na leto na vrsto za taljenje železa. Seveda pa je bilo to zaporedje pogosto prekinjeno s prazniki in z raznimi vzdrževalnimi deli na peči in na vodnih napravah; dejansko sta se na leto zvrstili le po dve do tri vrste fužinskih dni, izkoristek kapacitet je bil redko do 50%.

Do leta 1815, do uvedbe talilnih peči za tekoče železo namesto peči na volka, je bil vsak fužinski dan tudi zaključen ciklus proizvodnje; proces taljenja volka, odpiranje in zazidava peči je trajalo en dan. Po prehodu na proizvodnjo grolja ali surovega železa je bilo racionalneje delati po sistemu neprekinjene proizvodnje; vsako uro so s prebodom peči odtočili staljeno žlindro in surovo železo, naenkrat kakih 80 do 100 kg. Zato tudi ni bilo več primerno deliti proizvodnje po dnevih za posameznega lastnika fužinskih deležev. Sicer pa iz spiska fužinarjev ne moremo ugotoviti, kdo je svojo lastninsko pravico na fužini res izkoriščal s proizvodnjo železa, kdo pa je bil samo pravno lastnik, a je svojo pravico oddajal, prodajal ali kakorkoli prenašal na drugega, pravega fužinarja. To bi bilo verjetno razvidno iz fužinskih knjig, katerih pa žal danes ni več.

Imena fužinarjev je zbiral že Müllner iz arhivskega gradiva, iz urbarjev in podelilnih listin za rudarske, oglarske in druge fužinarske pravice, kot so se pojavljale zapored, v 16. in 17. stoletju. Za leto 1747 je navedel že seznam fužinarjev obeh kroparskih in kamnogoriške fužine, za leta okoli 1800 pa že lastnike fužinskih deležev po fužinskih dnevih. Ti seznamu so zanimivi, ker nam dajejo vpogled v lastništvo fužin, še posebej pa nam služijo kot važen vir pri študiju zgodovine kroparskih družin.

Konec obratovanja fužin v Kropi in Kamni gorici med leti 1875 in 1880 pomeni konec tukajšnjega železarstva; lastniško-pravni odnosi v zvezi s fužinskimi deleži pa so se vlekli še 40 let. O tem imamo dva zanimiva dokumenta: zapisnik ckr. komisije za ureditev in odkup služnostnih gozdnih pravic na Jelovici iz leta 1890 in knjigo osnovnih sredstev žebljarske zadruga o nakupu fužinskih deležev.

O tem, »Kako so Kroparji in Kamnogoričani prišli ob Jelovico« bo mogoče prilika več napisati kdaj drugič, sedaj nas iz obsežnega komisijskega zapisnika zanima zemljiško-knjižno stanje teh treh fužin, kjer je naveden seznam fužinarjev - lastnikov fužinskih dni - okoli leta 1890 (natanko: 8. 8. 1889). Samo lastnikom fužinskih dni in fužinic je bila priznana odškodnina za odvzete služnostne pravice na Jelovici.

Zadnje dejanje v zgodovini treh fužin je bilo odkup fužinskih deležev, ki jih je žebljarska zadruga pričela kupovati kmalu po svoji ustanovitvi. Deleže Sp. fužine je zadruga potrebovala za ureditev strojne delavnice in izrabo vodne moči Sp. bajerja, dočim deleži Zg. fužine niso imeli večje praktične vrednosti. O poteku nakupovanja deležev Sp. fužine dobimo podatke v »Kroniki Plamenas«, o nakupu deležev Zg. fužine v Kropi in fužine v Kamni gorici pa v knjigi osnovnih sredstev žebljarske zadruga.

LASTNIKI FUŽINSKIH DELEŽEV (ime lastnika in število deležev):

Zgornja fužina, Kropa

Leta 1747: Gregor Potočnik 5, Simon Gašperin vd. 4, Jakob Semen 4, Tomaž Praprotnik 3, Matevž Lipič 3, Gašper Toman 3, Blaž Gašperin 3, Gregor Stančič 4, Jakob Zupančič 2, Korber, dediči 2, Matija Grošelj 2, Anton Dellinc 2, Marjan Kostmin 2, Jožef Potočnik 2, Jurij Zupančič 1, Klabavs 1, Luka Bodlaj 1, Gašper Gašperin 1, Janez Štular 1, Janez Potočnik 1, Neža Gašperin 1, Cerkev 1.

Okoli leta 1800: Gregor Pesjak 7, Ignac Rabič 4, Tomaž Pibovec 3, Matija Pogač-

nik 3, Peter Rabič 3, Ignac Potočnik 3, Gašper Grošelj 3, Jurij Jelenc 2, Gregor Potočnik 2, Omota-Korber 2, Marija Ažman 2, Ana Potočnik 2, Luka Bodlaj 2, Gregor Zupan 2, Janez Šolar 1, Helena Pesjak 1, Andrej Notar 1, Franc Potočnik 1, Gregor Šolar 1, Matija Pesjak 1, Franc Globočnik 1.

Leta 1890: Franc Potočnik 8, Karel Potočnik 7, Karel Pibovec 4, Anton Šolar 2, Andrej Korber 2, Helena Pesjak 2, Blaž Ažman 2, Matija Pogačnik 2, Cerkev 2, Benjamin Šuler 1, Ignac Ažman 1, Jurij Bertoncej 1, Frančiška Pirc 1, Jernej Pirc 1, Matija Pirc 1, Simon Pirc 1, Marija Šolar 1, Marija Varl 1, Fortunat Varl 1, Terezija Zupan 1, Janez Zupan 1, Liza, Reza Pesjak 1, Simon Vester 1, Matija Potočnik 1, Gregor Hrovat 1, Jurij Magušar 1.

Med leti 1905 in 1920 (prodaja zadrugi): Karel Pibovec 18, Ivan Magušar 7, Luka Hafner 6, Florijan Pretner 3, Franc Šolar 2, Marija Šolar 2, Lovrenc Dermota 2, Andrej Zupan 1 1/2, Helena Smrekar 1, Gregor Pirc 1, Katarina Lazar 1, Matevž Vester 1, Marija, Iv. Varl 1, Marija Pirc 1.

Opomba: V zapisniku iz leta 1890 je še pripomba: Deleži Karla Potočnika so bili eksekutivno prodani: en delež Avgustu Hansu, en delež Jožefu Gartnerju, štirje deleži Francu Potočniku, en delež ostane Karlu Potočniku.

Spodnja fužina, Kropa:

Leta 1747: M. Anton Kapus 14, Anton Grošelj 9, A. Znideršič 5, Miha Grošelj 2, Janez Posavc 5, Miha Zendkho 2, Janez Valant 2, Jakob Semen 1, Andrej Pavlič 1, Luka Bodlaj 1, Karel Mertel 1.

Leta 1780: Ana Potočnik 6, Grošelj, dediči 6, Franc Bodlaj 6, Peter Rabič 6, Jožef Valand 4, Primož Gašperin 3, Jurij Prešeren 2, Praprotnik, dediči 2, Marka Smrekar 2, Jernej Eržen 1, Martin Gatej 1, Gregor Kapus 1, Marija Kralj 1, Janez Kristan 1, Luka Potočnik 1, Jakob Pogačnik 1, Luka Praprotnik 1, Andrej Šlibar 1, Jera Zupan 1.

Leta 1890: Benjamin Šuler 7, Ana Pogačnik 7, Karel Pibovec 4, Matija Pogačnik 3, Cerkev - Kapl. 2, Matej Šolar 2, Jernej Pirc 2, Ignac Rabič 2, Marija Potočnik 2, Občina Kr. + Kranj 1, Matija Pirc 1, Franc Pirc 1, Simon Pirc 1, Kristina Pirc 1, Marija Pirc 1, Johan Potočnik 1, Andrej Zupan 1, Ivana Zupan 1, Peter P. Košat 1, Fortunat Varl 1, Helena Smrekar 1, Marija Jalen 1, Marija Šolar 1, Jakob Hafner 1, Gregor Fabian 1, Cerkev - župn. 1.

Okoli 1900 (prodaja zadrugi): Luka Hafner 14, Jurij Magušar 6, Karel Pibovec 6, Franc Šolar 4, Obe cerkvi 6, France Zupan 3, Andrej Zupan 1, Jožefa Pirc 1, Helena Pirc 1, Sabina Pirc 1, Janez Jalen 1, Kristina Jalen 1, Marija Jalen 1, Marija Globočnik 1, Marija Hafner 1.

Fužina Kamna gorica:

Leta 1747: Anton M. Kapus 15, Tomaž Toman 17, Jurij Toman 6, Gašper Toman 3, Jurij Kordež 4, Valentin Varl 3.

Leta 1780: B. J. Toman 17, Andrej Toman 9, Jurij Toman 4, Simon Toman 4, Tomaž Toman 3, Marija Kokalj 5, Jurij Grošelj 2, Franc Kordež 2, Janez Kordež 1, Janez Zupančič 1.

Leta 1815-1825: Ignac Toman 12, Anton Toman 11, Mihael Toman, Janez Toman, Marka Toman, Jurij Toman, Andrej Kapus, Tomaž Varl, Jože Varl, Jurij Ažman, Ana M. Kokalj, Anton L. Kordež, Tomaž Poznik, Janez Potočnik.

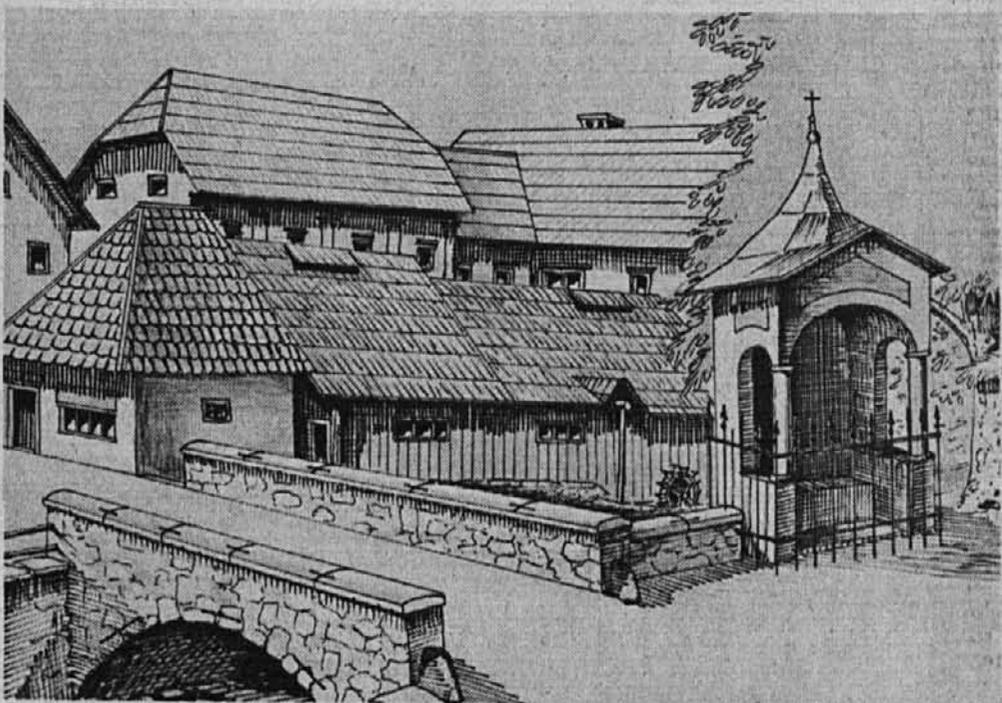
Leta 1890. Anton Toman 32, Anton Šušteršič 6, Anton Globočnik 10.

Dne 31. oktobra 1918 je kupila žebljarska zadruga kamnogoriško fužino in prostor »Pod lipo« od Rosine Šušteršič za 16.000 Kron; naslednje leto so tudi kamnogoriški plavž podrli.

Navedeni seznam lastnikov fužinskih dni postanejo zgovornejši, če jih pregledamo nekoliko podrobneje. Iz njih ugotovimo močno razdrobljenost lastništva fužin, kar je bilo prav gotovo ovira napredku. Občasno se pojavljajo težnje po združevanju ali koncentraciji fužinskega kapitala v enih rokah, kar je bolj uspevalo v Kamni gorici kot v Kropi.

Preden so Kapusi pl. Pichelstein v drugi polovici 18. stoletja opustili železarstvo, so imeli pri kamnogoriški fužini 15 in pri kroparski Spodnji fužini 14 deležev; nasledili so jih Tomani, ki so imeli leta 1780 že 37/48 deležev kamnogoriške fužine.

A. Müllner in J. Gašperšič sta iz radovljiških graščinskih in kroparskih cerkvenih urbarjev ter iz rudarskih, fužinskih in maticnih knjig zbrala imena fužinarjev od sredine 16. do sredine 18. stoletja tako, da imamo pregleden seznam družinskih imen fužinarjev v Kropi in Kamni gorici. Iz posameznih arhivskih dokumentov pa moremo slediti tudi, kako so posamezni rodovi fužinarjev nastopali in se umikali iz železarstva, oziroma, kako so fužinski dnevi z dedovanjem, zastavljanjem in prodajanjem prehajali iz rok v roke, iz roda v rod.

Kropa - vigenjci »Na placu« (do 1924)

Tudi če se niso vsi lastniki fužinskih dni pečali z železarstvom, to je s pridobivanjem in predelavo železa ter prodajo žebeljev, je bilo še vedno v Kropi in Kamni gorici mnogo »podjetnikova«, ki so se merili med seboj z večjo ali manjšo mero podjetnosti. Ta ugotovitev nas vodi k ideji o obravnavi kovaških podjetnikov v Kropi in Kamni gorici.

Imena kroparskih fužinarjev iz 16. in 17. stoletja kot Mazolli, Žigon, Gašperin, Mertelj, Grošelj, Korber, Bodlaj, Prešeren, Rabič in druga nam ne vzbujajo posebno nazornih predstav, mnoge spomine pa še budijo imena iz zadnje dobe železarstva, iz 18. in 19. stoletja: Hafner, Jalen, Globočnik, Magušar, Pibrovec, Pirc, Potočnik, Šolar, Varl, Zupan in druga.

FUŽINICE

O nastajanju fužinic (cajnaric) imamo le malo podatkov; ker so bile pomemben sestavni del v sklopu fužin kot zaključna faza v procesu izdelave kovnega železa, so nastajale in se razvijale skupaj s fužinami. Težko kladiivo (norec, balos) pri plavju je imelo premajhno zmogljivost, da bi moglo predelati vse doma izdelano železo, pozneje pa še precej dokupljenega, v cajne za kovanje žebeljev.

Razen cajnov so v fužinicah kovali tudi težke, velike stavbne žebelje, gradbene vezi za povezovanje in utrjevanje obokov, že pred letom 1779 so kovali poljedelsko orodje in sekire. Ker ni bilo več dosti domačega železa, zlasti pa po uvedbi valjalnice v prostorih Sp. fužine (leta 1876) so cajnarice zgubile svoj osnovni namen; dve sta še nekaj desetletij obratovali kot sekirarici, dve pa so predelali v lesna žagarska obrata.

Iz Potočnikove zapuščine je kupil prvo fužinico Ignac Ažman (Nackova žaga), verjetno tudi zraven vigenjc »Dolga rt«. Polanko, Šmelovo in Žnidarčkovo fužinico je kupila zadruga, Benkova fužinica je bila že predelana v žago. Zadruga jo je kupila in oddala leta 1906 za deset let v najem tesarju Antonu Ažmanu. Obliznekova in Lukčeva fužinica nista več omenjeni v zapisniku iz leta 1890, gotovo takrat že več leta nista obstojali.

Stanje kamnogoriških fužinic je vpisano v zapisniku iz leta 1890: Fužinica »V žagi« je bila last Antona Globočnika iz Železnikov, fužinica »Na Lipnici« je bila last Valentina Dežmana z Lancovega; posebej je navedeno, da pri odkupu gozdnih pravic ne prideta v poštev cajnarica »V Globokem« in cajnarica »Pod Paplarjem« – imenovana tudi »Pod Brezovico«. Poznejše lastništvo, oz. usoda kamnogoriških fužinic ni raziskano.

VIGENJCI

Zgodovino kroparskega in kamnogoriškega žebeljarstva je precej izčrpno opisal Jože Gašperšič v knjižici »Vigenjci«, ki je izšla leta 1956 v zbirki vodnikov Tehniškega muzeja Slovenije. Zadnje dobo žebeljarstva po ustanovitvi žebeljarske zadruge obravnava tudi v članku »Iz vigenjca in fužine v tovarno« (Kronika 1963). Kot prispevek k zgodovini vigenjcev navajamo še usodo posameznih kroparskih vigenjcev, kakor jo je možno zaslediti iz zadrugnega arhiva. Zaradi preglednosti tudi to prikazujemo v obliki tabele.

Kakor fužinski dnevi so tudi vigenjske ješe prehajale iz roda v rod, iz rok v roke; v mnogih arhivskih dokumentih zasledimo podatke o dedovanju, prodaji, zastavi in zamenjavi vigenjskih ješ, ki so bile osnovne zemljiškopravne enote. Tudi popis vigenjcev, ješ in njihovih lastnikov je navedel v svojih spominih Valentin Žmitek po stanju nekako sredi druge polovice 19. stoletja; kako so prehajale v last žebeljarske zadruge, pa nam pokaže zadrugni arhiv.

Ob koncu 16. stoletja so bile v Kropi tri cajnarice, v Kamni gorici in Kolnici pa po ena. Pozneje so gradili še nove, tako da jih je bilo v 19. stoletju v Kropi sedem, v Kamni gorici dve, v Lipnici dve (pri brezovski poti in »Kredarica« – današnja Iskra), za kamnogoriško fužino so kovali cajne tudi v Globokem in v Mostah.

Po lastništvu so fužinice pripadale večinoma posameznim fužinarjem, samo zgornja pri Razdrtem potoku je bila nekoč

skupna – fužinska, proti sredi 19. stoletja je bila pa last fužinarja Luke Pavliča.

Kroparske fužinice ob koncu železarstva opisujeta A. Müllner (po podatkih K. Pibrova) in V. Žmitek (Zadrugar 3/1940). Kot zadnji uradni vir spet služita omenjeni komisijski zapisnik o odkupu gozdnih služnostnih pravic (leta 1890) in zadrugna knjiga o nakupu osnovnih sredstev. Iz njih lahko sestavimo pregled lastnikov:

Fužinica	ok. 1850	ok. 1890	Po 1900 (prodaja)
1. Potočnikova	J. L. Potočnik	Fr. Potočnik	Ignac Ažman
2. Polanka	Johan Potočnik	Jurij Magušar	Ivan Magušar 1919 Zadruga
3. Šmelova + sekirarica	Franc Šuler	Benjamin Šuler	Ivan Magušar 1919 Zadruga
4. Žnidarčkova	Jožef Varl	Karel Pibrovec	Karel Pibrovec 1910 Zadruga
5. Benkova	Anton Smrekar	Matija Pogačnik	Flor. Pretnar 1905 Zadruga
6. Obliznekova	Nata Šolar, Matej Šolar	–	–
7. Lukčeva	Skupinska Luka Pavlič	–	–

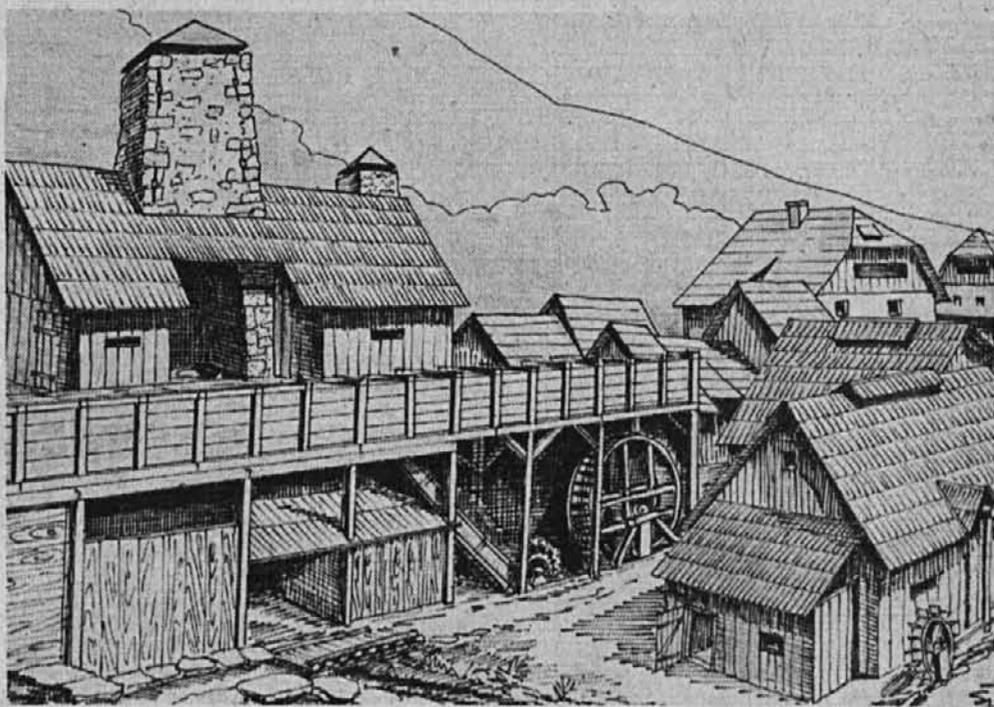
Vigenjc	Lastniki ješ (VŽ)	Prodaja zadrugi	cena (Kron)
»Dolga rt« (5 ješ)	Obliznekovi 2 Cajnarjeva	Ni podatkov; verjetno prodano skupaj s Potočnikovo fužinico Ignacu Ažmanu	1500
»Na Savi« (2 ješi)	Šmelova Konavsova	1919 Ivan Magušar	
»Bodlajev« (4 ješe)	Putova Klinarjeva Ješprenčkova Benkova	1919 Ivan Magušar	5000 2500 3000
»V navi« (4 ješe)	–	1895 V. Klinar 1 ješa 1900 Župni urad 1 1904 Fr. Šolar 2	400 20 160
»Na bajerju« (4 ješe)	–	1895 Luka Hafner 1 1895 Marija Hafner 1 1899 Neža Hrovat 1 1905 Ivana + M. Varl 1	440 200 200 80
»Vice« (3 ješe)	Putove	1895 Neža Pirc 3 (1924 dobila 1 ješo Kat. Šolar za eno ješo »Na placu«)	730
»Florjančnekov« (4 ješe)	Florjanček (Matevž Bešter)	1903 Jurij Magušar	650
»V jami« »Pekel« »Kolešček« »Pod češnjom«	Potočnikovi	(kupil skupaj s hišo 1912 Janez Bertonec)	
»Kamrica«	Luka Hafner	(Predelan v strojno delavnico)	
»Lukov«	Luka Hafner	(Obratoval do 1935)	
»Na placu« (3 ješe)	Vretenova Štangelnova Šuštarčkova	1919 Ivan Magušar 2 1924 Kat. Šolar 1	5000 1250
»Prekuhovc« (6 ješ)	Fr. Globočnik (Prekuhovc)	1896 Marija Lukman 1 1898 Rozalija Pirc 1 1902 Antonija Petrič 1 1915 Miklavž Magušar 1 1919 Ivan Magušar 2	530 400 170 300 3000
»Tonetov« (4 ješe)	Žagarjeva Štolmarjeva (Tone) Štruklova Cajnarjeva	okoli 1930 kupila Zadruga	
»Na mlečju« (4 ješe)	–	1901 Marija Jalen 1 1908 Ignac Zupan 1 1914 Andrej Zupan 2	200 200 300
»Pungrat« (4 + 3 ješe)	–	1908 Jurij Magušar 4 1908 Franc Šolar 3	1400

Posebno poglavje naše železarske zgodovine so vodne pravice, pravice izkoriščanja vodne sile, ki doslej še niso bile načrtno opisane. Po ustnem izročilu še krožijo spomini na mnoge spore in pravde za vodne pravice. Sicer so bila vodna kolesa železarskih obratov, zlasti vigenjcev, razporejena ob rakah tako, da je voda tekla od kolesa do kolesa; največkrat se je zataknilo pri višini jezusa, ki je morala biti označena s »štokom«.

Včasih zasledimo pripombo o vodnih pravicah tudi v kupnih pogodbah ali drugih lastninskih aktih. Ko je zadruga predelala »Srednji mlin« za električno centralo (1920), je izkoristila celotni vodni padec do gladine struge. S tem pa je ostal vigenjca »Na placu« brez vode. V tem vigenjcu je imela Katarina Solar eno ješo, Jurij Magušar pa dve ješi in strojne škarje, na katerih je »Medvehka« rezala železo za »kladuca«. Ivan Magušar je prodal svoj del že leta 1919 zadrugi, Katarina Solar pa je svoj del zamenjala najprej za ješo v »Prekuhovcu«, nato pa za ješo v »Vicah«. Za četrtno vodne pravice vigenjca »Na placu« je dobila od zadruge iz nove elektrarne pravico priključka dveh električnih žarnic. Vinko Solar ve povedati, da so morali v hiši eno žarnico ugasniti, kadar so v kleti rezali železo za tračnike.

Viri:

A. Müllner: Zgodovina železa, Dunaj 1909, Val. Žmitek: Spomini (Zadruagar 1940), Kronika Plamena, Jesenice 1944, J. Gašperšič: Vigenjc, Ljubljana 1956, Arhiv Kovaškega muzeja Kropa.

Kropa – Zgornja fužina (okrog 1880)

Janez Svojsak

BESEDO IMA SANČO PANSKA

II

Težko je danes biti pès.

Medtem ko se moj želodec smeje ob skokovito naraščajočem standardu predvsem mesarskega in v bistvu odnosno le delno tudi v moji ponvi rastlinskega izvora, pa moji možgani doživljajo silne potrese zaradi nenehno stopnjujočih se

zahtev po vsakdanjem nadaljnem dopolnilnem izobraževanju.

Navsezadnje nisem noben buldog, da bi imel glavo kakor slon. V tisti majhni stvari, ki jo nosim jaz na vratu, je prostora za možgane bore malo. Moram reči, da se Don Kihot zaradi tega sploh ne razburja. V njem se je nekako postopoma in skozi dolga desetletja polagoma

izoblikovalo mnenje, da je možgane mogoče tehtati na kile, pameti pa ne. Včasih moj smešni patron trdi, da je imam v svojem zadnjem koncu več kot pa marsikdo pod čelado.

Za primere mi navaja zglede iz živalskega sveta: tele, osel, bik, vol, prašič, svinja. Možganov vseh teh različnih vrst živali se je najedel že v življenju, pa je ob tem postajal kvečjemu vsak dan bolj neumen.

Zato mora toliko brati in se vedno znova izpopolnjevati.

Nimam nič proti. Stvar sama kot taka je popolnoma njegova skrb.

Ampak zakaj sili potem tudi mene v večni študij? Tujih možganov mi še niso dali žreti. Menda jih je premalo v prodaji, da bi jih bilo še za pse dovolj. Torej ostaja moja pasja pamet ves čas na isti ravni. Nobenih negativnih vplivov na moje pasje gledanje na svet ali na razvoj moje konstruktivne pasje misli.

»Vidiš, Sančo Pansa,« mi razlaga, »čeprav si samo navaden fifi z bistro pasjo pametjo, moraš vendarle počasi doumeti, kako naš nori svet drvi z neznanskimi koraki v pogubo. Temu rečemo na lep način »napredek«. Napreduje tisti, ki se bliža cilju.«

Zacvilim. On že ve, kaj to pomeni:

»Ne razumem.«

»Seveda ne razumeš!« zmagoslavno šepeta. »Važen je le cilj. Če je na poti k cilju kje ovira, jo odstraniš, jo pohodiš, jo zmrcvariš.«

Zalostno se nasmehne:

»Lahko zmrcvariš tudi tako nežno, občutljivo cvetko, kot je jezik. Kot literarno izobražen pès boš brž odkril, kako ravnajo s to negovano rožico na televiziji.«

In potem sem moral ob živih oddajah buljiti v zaslon kakor tele v »zija«. Dalj ko sem zijal, bolj je moje pasje srce prešinjal radosten občutek, spremljan od odrešujočega spoznanja, da sem glede na svojo pasjo izobrazil v jeziku tem šolanim ljudem kar kos.

Odlikujoč se s fakturografskim spominom sem potem Don Kihotu zdaktilografiral nekaj sijajnih eksemplarjev iz novodobne slovenščine v javni rabi.

Naj zacveto najprej rožice iz kulturnih transverzal!

»Komedija kot organizirana dramska forma ima sama kot taka nekje poudarjeno izrazito možnost, da dinamizira režiserja v sekrecijski organizaciji satire, v kateri slede igralci v kombinaciji individualnega in komplementarnega sveta v shematičnem prikazu okvira shematičnosti, v katerem se presunljivo presihajoče izpolnjujejo prazna...« retorična hotenja stalnega pesniškega gosta v teh oddajah.

»Umetnost je umetnost le tedaj, če jo razložimo preprostem človeku, ki jo s tozdiranim denarjem financira, tako zelo zapleteno, da je sploh ne razume.«

»On namreč sploh ni kriv. Lahko bi bil seveda kriv, če bi bil kriv. Ker pa ni kriv, ga nihče ne more obsoditi, da je kriv. In emancipiranost položaja, da ni kriv, ga rešuje iz težav, ko bi ga lahko kdo obtožil, da je kriv. Nazadnje se izkaže, da sploh ni kriv. Seveda so vsi srečni, ker pride nedolžnost do svojega izraza. Ta, ki naj bi bil kriv, torej sploh ni kriv.«

Razen tega v kulturnih transverzalah visoko kalkulira veznik kot.

Kot svojega vzornika bi si kot zgled na tem področju kot človeka in kot umetnika vzel znanega poeta. Kot večkrat mislim in kot sem že poudaril, se kot splošno izobrazeno pes, kot bi najbrž rekel Don Kihot, kot pomemben dejavnik vaše pasje skupnosti, kot buden spremljevalec živih tele v »izjalskih oddaj, kot upoštevan hišni prebivalec, kot navaden fifi...

... poživigam na tak jezik kot na naše mačke ali kot na vrabce, ki mi kot za stavo pred nosom kot nori pobirajo ostanke moje pasje piče.

Ker nameravam svoj komplementar k zgoraj in spodaj navedenim citadelom objaviti na koncu teh izvajanj, zdaj še nekaj rožic iz oddaj v živo:

(»Večja intenziteta vračanj v prednjo samesga osnutka same razprave, mislim, če naj tako rečem, daje, kakor bi rekel, in menim, da sem do tega popolnoma upravičen glede na to, da se s tem že dalj časa ukvarjam, možnost konkretne uporabe faktične konfrontacije s samoupravnim uporabnikom. Posebno pravzaprav, jemajoč v obzir stvar samo kot tako, kadar in morda gre dejansko konkretno za čisto — mislim, da se ne motim, če to trdim...«

... navadnega psa

»Dobesedno na temelju dobesednega preopredeljenega dolgoročnega osnovnega pedološkega, karakterističnega, ekonomskega, seizmološkega, sekundaliziranega in mehaniziranega življenjskega smisla kot odgovora parametru tovarišu sekretarju...«

je ta,
»... da je slaba stran vseh teh pojavov ta, da nimamo vzrokov.«

ker so...
»... najbolj značilne naravne značilnosti razmeroma relativno omejene.«

»To, kar ulagaš, ne moreš pametno spremeniti v občutek da bo skupnost kaj imela od razumevanja zapletenega vprašanja, kaj naj bi od dodatnih obrokov in dodatnih stroškov, katera vprašanja pa že poznamo, še imela.«

Ne glede na to;
»da smo razvili precej korakov naprej,«

se zgodi, da
»pride velik vakuum ponekod v zelo uspešni usklajevalni izmenjavi mnenj celotnih mnenj stanovalcev.«

In potem je tu še vreme. Ko bi ne bilo vremena, bi bilo slovensko besedišče revnejše za veznik IN. Narobe! Ko bi ne bilo veznika IN, bi Slovenci ostali brez vremena.

Ejga, spet sem ga zavozil. Vreme bi nekje še pravzaprav imeli, ampak vremenske napovedi...

In vremenske napovedi so in posledek in zame in uživam in poslušam, kako je in vsestransko uporaben in kako bi brez in sploh teh napovedi ne imeli. In naj dežuje in naj sije sonce in naj sneži in naj rosi in naj temperatura raste in naj zračni pritisk pada in naj bo v središču zanimanja anticiklon in snežne razmere na smučiščih — vremensko poročilo in veznik in sta neločljiva in isti pojem za psa, imenovanega Sančo in Pansa.

In ta ugotovitev buri mojo pasjo kri. Don Kihot pa me pomirja, češ da gre za odlični šolski primer, kako se veznik in ne uporablja.

In tako sem v svojem počasnem jezikovnem razvoju razvil korak naprej:

Kadar pride velik vakuum v možgane in začeta stavka ne znam nadaljevati, kot bi bilo prav in pametno in pravilno, kot se temu reče, tedaj si pomagam z veznikoma in in kot.

In tako sploh nisem kriv, če bogatega zaklada slovenskih veznikov sploh ne poznam. Če bi bil kriv, bi se nazadnje izkazalo, da nisem kriv za svoje neznanje, kajti tudi vremenar na televiziji ni kriv za svoj enolični vsakodnevni krivoverski pouk o rabi veznika in. Če bi bil kriv, bi že dokazal, da on ni kriv.

Ejga, bratje moji, naj ob zaključku teh izvlečkov iz znanstvenih kulturnih, socioloških, dramsko-komedijsko-satiričnih in meteoroloških razprav povem o njih še svoje pasje mnenje:

Infantilno subtilna angažiranost subjektivnih pasjih sil bi v subverzivnih adekvatnih situacijah sekventnih menstruacij analogno sforsirala markantno marcialnost marcipana v manizmu mansard obliatorično na manufakturno konstantno konstruirane elemente kontaktno s konsumacijo pri najširših množicah.

Jasno?
Do tu sem torej prišel s študijem novodobne sloveščine. Presunilo me je odkritje, kako je takšno nesmiselno učeno brbljanje v svoji končni posledici neznanško pametno.

Govoriš in govoriš, učeno ali zmedeno, da te nihče ne razume. Pika. S tem si dopovedal vsem, ki so te poslušali, da so tepci. Obenem si s tako govornico zavaruješ hrbet:

Lahko še tako pleteničiš — za jezik te ne bo nihče prijel.

S tem bi prvo poglavje svojega referenta lahko zaključil. Drugo poglavje pušča jezik naš sodobni v miru. Dotika se poklicnih televizijalcev. Načina, kako njihove globokoumne misli sporočajo kakšnemu milijonu slovenskih poslušalcev. Pravim: poslušalcev, ne gledalcev. Kajti gledati ob nastopu teh govorcev največkrat ni mogoče drugega kot njihovo dopopkovanje s kakšno stabilizirano ornamentalistiko v ozadju.

»Dober govornik govori vedno tistim, ki ga poslušajo in gledajo, ne pa papirnati krpam v svojih rokah. Besedilo na papirju mu je le v oporo. Palica, s katero se bo pobral, če bi se že spotaknil in bi v možgane prišel kak vakuum.«

Kaj pa počno fantje in dekleta na televiziji?

Berejo, dušica draga, berejo!
»Lažeš, pasja duša, lažeš!« me je nahrulil Don Kihot.

»Kaj pa Boris Bergant, Drago Košmrlj, Breda Kovičeva, Helena Kodrova, kaj pa oba inženirja iz meteorološkega zavoda pa Sandi Čolnik, Tomaž Terček? Si že videl kdaj koga od njih s papirjem v rokah? In v poznih nočnih urah, ko ti že vlečeš dreto na svojem kavču, Jana Čedotova ali Metka Šišernikova uprizorita eno najboljših govornih oddaj: z nasmeškom na ustnicah in z glasom, kot bi govorili dramski tekst, sporočita spet prebujenim poslušalcem celoten RTV program za naslednji dan. Od minute do minute — vse na pamet! Še za trenutek ne umakneta pogleda z zaverovanega gledalca.

Misliš, da je to samo talent? Samo računalniški možgani?«

Ejga, bratje moji, pa sem v dr... (črtano) zos... (črtano) omaki. A me je zakoličil! (Druga varianta: A me je zabil! Knjižno: A sem jo dobil po glavi! Knjižno, toda uglašeno, nežno: To me je krcnil! Druge možnosti: Glej SSKJ I%II, str. 1 do 1030!)

Jaz takoj in medias res, on pa lepo po ovinkih po tistem hinavskem načelu:

Tudi v slabem išči najprej dobro!

Seveda je potem resnica, da sem se tudi jaz kot hinavec že rodil. Kar odstavljajo veliki smetnjak pod hišo, poiščem kdajpakaj v njem mastno kost. Pa ne, da bi bil lačen, ne! Kar tako iz navade... iz potrebe... iz pasje radovednosti... zato pač, ker me nekaj žene, da prevoham vsako konjsko figo.

Zdaj skratka zre nekje zviška name in čaka, da mu odgovorim. Najbolje je, da kar molčim in potrpi, saj gre v bistvu tako in tajo pravzaprav samo za retortno vprašanje.

»To, vidiš,« (je že dvignil prst — zdaj bo pokazal name, kar pomeni, da sem navadno teslo: kako zaničujem take pedagoške tipe!), »je tisto spoštovanje, ki ga je vsak govornik dolžen poslušalcem, pa četudi so otroci. Če pa je to milijon Slovencev, pa še posebej.«

Dobro, dobro. Je že dobro. Spoznal sem svojo krivdo, četudi nisem kriv.

Tako me čudno gleda. O prmejkost, da ne pričakuje celo od mene... Ne boš, ljubček! Ti si mi že bral iz knjig!

Lahko nadaljujem? Da? Torej dajmo!

Gre torej za tiste aklimatizirane govorce na televiziji, ki vse svoje umske proizvode znajo le prebrati. Kak dan nam privoščijo minuto branja, včasih malo več, sempatja pa se napihnejo na cele tri minute. Nekaterniki imajo cel teden čas, da se pripravijo na svojih pet minut.

Da, da. In milijon Slovencev se iz dneva v dan uči, kako se ne sme brati.

Tako mi pravi moja pasja šolska izobrazba.

V materinem pasjem vrtcu pa v triletni fifijejski šolski praksi sem v naglici požrl šest jezikov. Seveda pasjih. Moj renormirani učno — vzgojni program je bil zaradi varčevanja z betonskimi kostmi občutno skrčen.

Franci Sluga: Breza

(Opomba: Zadnje dejstvo ima za posledico, da ne ločim dobro med betonom in bekonom, med prasko in prakso, med pogromom in programom pa še bi lahko našteval. Najbrž ste kak tak spodrsrljaj v mojih confesiones že kdaj opazili.)

Tujka v telesu ne prenesem, tujk v jeziku pa docela vedno ne razujem. Ker pa se nočem spustiti pod niveau in ne maram, da bi v meni gledali navadno pasjo grizo, jih pač uporabljam. To mi dviguje ugled med psi. Neomajno verujem, da mi prav masovna uporaba tujk ustvarja med vrstniki videz nadvse pametnega psa.

Nobeno čudo torej ni, če se mi pojmi hahm kakonajžerečem eee čisto zmedejo pa skratka razumem *hypertonio essentialis* kot bistveno zvišan pritisk na človeka ali *fiat iustitia, pereat mundus* kot navadno žrtje med ljudmi. Don Kihot potem vzroji in trdi, da to pomeni naj velja resnica, pa če pogine svet. Nič se ne razburjam, če me karikira (morda bi bilo bolj prav: korigira. Ponavljam: nekje je morda prav mogoče, da se malce zmotim.)

In ker me je usoda udarila z napako, da mazuriram, ni treba še vseh neumnosti pripisati na rovaš premajhne izobrazbe. Konec opombe. S. P.)

Kako je tedaj z mojim pasjim jezikovnim znanjem? Laježi na več načinov:

– pozdrav hišnim prebivalcem, ko prihajajo domov pa so me zaradi službene odsotnosti ali kake druge viz marjorie pritezli na verigo,

– klic na sprehod. Spadam med ljubitelje narave. Don Kihot se včasih sredi dneva položi na kavč, namesto da bi vzel pot pod noge pa se skozi rdeči oblak nad Dolino prebil v čisto višinsko stratosfero,

– protest, kadar je vsa hišna posadka doma, pa me iz pozabljivosti pušča na verigi. Kako naj nekje skratka dvigam svojo raven znanja, če pa ne morem spati sredi knjig?

– prijazen pozdrav žlahtnicam, žlahtnikom in znancem, ki jih dobra sapa spiha v našo hišo.

– divje lajanje na vse neznance, ki jo uberejo po poti proti hiši. Takrat vse moje bistvo trepeti v strahu in ta mi daje moč, da tulim kot kak megafon. Lahko bi bil kak ropar, ki bo najprej opravil z mano. Na ta način domači vsaj vedo, da mi grozi nevarnost. Dajem jim priložnost, da se izkažejo pogumni pa mi še o pravem času rešijo življenje.

– jok pomeni razočaranje nad Don Kihotom, kadar mi ne privošči urico ali dveh svobode,

– razposajeno renčanje ob različnih športnih igrah.

Spisek je še dolg, a vam z nadaljevanjem raje prizanesem. Na toliko načinov lajam torej jaz, pes, imenovan Sančo Pansa.

Bralci s televizije pa vedno z istim glasom pa naj gre za državniške obiske, za vremensko poročilo, za pridelek koruze ali za prometno nesrečo.

Jo, moji dragi bratje, kam plujemo?

Na koncu bi moral sestaviti slovarček tujk, ki sem jih uporabil. Glede na vsakodnevno tozadevno izobraževanje, ki ste mu izpostavljeni pred televizijskimi sprejemniki, pa se mi zdi to odveč, lahko pa bi bil zaradi tega kdo še užaljen.

Torej pozdravljeni! *Your sincerelly Sancho Pansa*

Franci Sluga: Zaslužen odmor

Izliv grodlja na olavžu

Skokica bolha

Zgodilo se je
o kresu
v temnem lesu,
pri črnem gabru:
skokica bolha
je skočila na polha
in da večja je zmeda,
s polha na medveda,
pa na lisico,
hrčku na smrček,
volku na rep,
od tam nazaj na potep,
na hrčka, lisico, medveda
in da še večja je zmeda,
z medveda na polha.
Ta se popraska,
popraska
ter pravi nazaj:
»Ena sama bolha,
pa tak direndaj!«

Prav o polni luni

Prav o polni luni trije so snubači
pripeljali ženina Medveda.

»Rad bi on se ženil,« so dejali.
»Grbast je za las in škrbast malo,
kruljav za spoznanje, štorast malo,
vegast za navrh in plešaste,« so dejali,
»a zelo bogat je mož po letih:
koledarjev sedemkrat deset ni malo
v dneve preračunano, v minute
in sekunde – to so milijoni,«
so snubači trije nam dejali.

»To cekinov vredna je beseda,«
reče v letih malo manj bogata tetka,
pogosti snubače, ženina Medveda
z željo, da postala sama bi Medvedka ...

Franci sluga: Nekega jutra

Zimska radost

Snežna čez in čez belina,
mraz po gazi kliče strice;
radost za premrle ptice
vsaka krušna je drobtina.

Mesec dolgo noč prekima.
Sramežljivo kot zaspanci,
sonce vstaja za Gorjanci,
gre v posteljo onkraj Krima.

Sneg in sonce – same lučke,
same čudežne kresnice;
sanke so kot perutnice,
zimski radost – to so smučke!

Kurent

Kurent z burouži
je veseljak od zlomka,
poln je čarovnij
in poln norosti.

Kuhajte, veli loncem,
klobase in gnjat,
krofe zamesite, sklode,
da proč bo glad.

Moram se pošteno najesti,
da bom močan,
da lahko pomlad pripeljem
v naročje poljan.

Soncu moram pomagati
na nebo,
zemljo prebuditi,
da rože vse zacveto.

Razpeti po gozdovih
in čez loke
zelene slavoloke,
srečo po naših domovih.

Pevcem-ptičem
vdahniti srebrne pesmi,
cvet vsem gričem
vzkleti vesni,

zakaj topli veterc
kliče cin-cin:
dovolj je že zime,
kolin in sedmin!

Kaj bi rekli, otroci?

Kaj bi rekli, otroci, o Jurčku,
če vedeli bi, da je živ kot srebro,
da vsak dan nagode jih sto?
Kaj bi rekli, otroci, o Jurčku?

Kaj bi rekli, otroci, o Jurčku,
če vedeli bi, da ni samo živ,
da z zračno puško je kosa ubil?
Kaj bi rekli, otroci, o Jurčku?

Žalostne misli vas bi objele,
kakor so mene, kakor so ptice,
ki žalostinko, da kamen je jokal,
mrtvemu kosu so v gaju zapele.

Letni časi

Kot bi šli se ringaraja
letni časi se vrtijo:
drug za drugim se pehajo,
pridejo in odbežijo.

Ko pripelje z rožno ladjo
k nam pomlad se čez gorice:
hoste zapoje s pomladjo,
zadehte pousod cvetice.

Sonca polno je poletje,
zrelo žito v polju sijje:
z lip košatih zlato cvetje
lije zdravje v domačije.

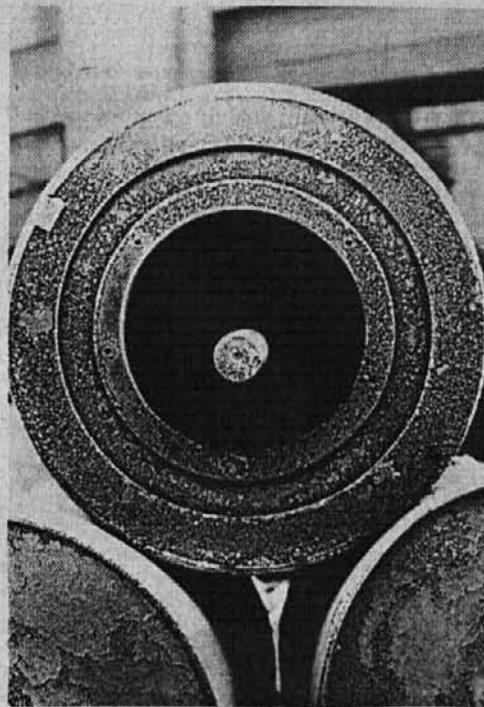
Jésen vsem plččuje dnine,
znoj in žulje po pravi:
voda že poganja mline,
mlinar se smehlja pšenici.

Rast za dneve pomladanje
zrnje v zimj znova snuje:
s krofi se kurentovanje
in s poticami praznuje.

Spet pripelje z rožno ladjo
k nam pomlad se čez gorice:
hoste zapoje s pomladjo,
zadehte pousod cvetice.

Kot bi šli se ringaraja
letni časi se vrtijo:
drug za drugim se pehajo,
pridejo in odbežijo ...

Črtomir Šinkovec

Francu Sluga: Valjčnica

Zima v ptičji dobravi

Na vsem lepem v Ptičji dobravi
je pritisnil sibirski mraz.
»Dvajset pod ničlo,« strokovno se pravi.
Še sonce je blede v obraz.

K toplim pečem RTV Ptičji čiv-čiv
pošilja svoj ptičji SOS,
trikrat na dan napovedovalec kos
kliče na pomagaj v ledene dni.

»Nimamo piče in mrzli so kljuni,
muči nas gripa, zdeluje prehlad,
slavec ne poje niti ob luni,
škapulir si nadela je sova na vrat.

Dajte, dobrotniki, lačnim semena,
jedrc in soje, drobtinic in žira,
trave srnjadi in zajčkom korenja,
krokar ogrel bi se s koščkom sira ...

Na vsem lepem v Ptičji dobravi
je pritisnil sibirski mraz.
»Dvajset pod ničlo,« strokovno se pravi.
Še sonce je blede v obraz.

NASLOVNA STRAN:

Konec novembra in v začetku
decembra 1944, je v partizanski
tehniko v škofovškem hribovju
– v Davči – nastala najmenit-
nejša stvaritev partizanskih
tiskarjev-grafikov Prešernova
Zdravljica. Na sliki: naslovna
stran in dve ilustrirani kitici
Zdravljice.

LISTI izhajajo kot priloga tedni-
ka ZELEZAR – glasila delovne-
ga kolektiva SOZD SŽ ZELEZAR-
NA JESENICE. Ureja kulturno
umetniški klub pri DPD Svoboda
Tone Cufar Jesenice, glavni
in odgovorni urednik Joža Varl.